

ประวัติศาสตร์เมืองราชบุรี พ.ศ.2310-2437

สารนิพนธ์
ของ
นิตยา พลขำนิ

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
พฤษภาคม 2549

ประวัติศาสตร์เมืองราชบุรี พ.ศ.2310-2437

บทคัดย่อ
ของ
นิตยา พลขำนิ

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
พฤษภาคม 2549

นิตยา พลขำนิ. (2548). ประวัติศาสตร์เมืองราชบุรี พ.ศ.2310-2437. สารนิพนธ์ กศ.ม.

(ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ : อาจารย์อัมพร เอ็งสุโสภณ

สารนิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์เมืองราชบุรี พ.ศ.2310-2437 จากการศึกษาพบว่า ชุมชนราชบุรีมีความเป็นมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และยังคงสภาพความสำคัญทางการค้ามาถึงสมัยอยุธยา ธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ความสำคัญของราชบุรีอีกด้านหนึ่งคือการเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญของไทยในการทำสงครามระหว่างไทยกับพม่า เมืองราชบุรีเป็นศูนย์รวมชนต่างชาติที่อพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร รวมทั้งการเป็นศูนย์รวมของเชลยสงครามจากทางด้านตะวันออกของไทย หลังการทำสนธิสัญญาบาวริงระหว่างไทยกับอังกฤษในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้ราชบุรีเพิ่มพูนความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจเป็นแหล่งเกษตรกรรมชุมทางการค้า แหล่งปลูกอ้อยเพื่อใช้ทำน้ำตาลทรายส่งไปขายยังตลาดยุโรป มีผลต่อการขยายคลองเพื่อขนสินค้า และเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ จนมีส่วนทำให้ราชบุรีเป็นแหล่งอุตสาหกรรมขนาดเล็ก ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการปฏิรูปการปกครองแบบเทศาภิบาล ราชบุรีจึงถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของมณฑลราชบุรีใน พ.ศ.2437

THE HISTORY OF RATCHABURI PROVINCE, 1767-1894

AN ABSTRACT

BY

MISS. NITTAYA PHONCHAMNI

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements

For the Master of Education in History

At Srinakharinwirot University

May 2006

Nittaya Phonchamni. (2006). **THE HISTORY OF RATCHABURI PROVINCE, 1767-1894**. Master of Education, M.Ed. (History). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University. Project Advisor : Amporn Engsusopon

This independent study endeavors in the reserach of Ratchaburi history during 1767-1894. From my study, it was found that Ratchaburi community existed since the pre-historic period and persisted its importance as commercial center through Ayduhaya, Thonburi and early Rattanakosin periods. The other significant role of Ratchaburi was standing as important strategy town of Thailand in warefare against Burma. Being an ayslum for many ethnic groups of people migrated into the country seeking for peace as well as a refuge of prisoners of war in the eastern part of the country, Ratchaburi even gained its importance as commecial and agricultural center of sugar cane trading with European market after the Bowring Treaty was signed by Thai and Great Britian governemnts during the reign of King Mongkut (King Rama IV). Consequently, many canals were expanded for product transit and important transportation route. This had made Ratchaburi to become minor industry estate at that time. In 1894 Ratchaburi was included into Ratchaburi precinct during the political reformation in the reign of King chulalongkorn (King RamaV).

ประวัติศาสตร์เมืองราชบุรี พ.ศ.2310-2437

สารนิพนธ์
ของ
นิตยา พลขำนิ

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์

พฤษภาคม 2549

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร และคณะกรรมการสอบ
ได้พิจารณาสารนิพนธ์เรื่อง ประวัติศาสตร์เมืองราชบุรี พ.ศ.2310-2437 ของ นิตยา พลธานี ฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชา
ประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

.....

(อาจารย์อัมพร เอ็งสุโสภณ)

ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร

.....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาคริต ชุ่มวัฒนะ)

คณะกรรมการสอบ

..... ประธาน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วงเดือน นาราจักร)

..... กรรมการสอบสารนิพนธ์

(อาจารย์อัมพร เอ็งสุโสภณ)

..... กรรมการสอบสารนิพนธ์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์พลับพลึง คงชนะ)

อนุมัติให้รับสารนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีคณะสังคมศาสตร์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติมา สังข์เกษม)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ประกาศคุณูปการ

สารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาจากบุคคลหลายท่าน ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์อัมพร เอ็งสุโสภณ ที่ได้กรุณารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาในการทำสารนิพนธ์ ซึ่งท่านได้กรุณาสละเวลาอันมีค่าในการให้ความรู้ ข้อเสนอแนะ และช่วยปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ เป็นอย่างดี จนสามารถทำให้สารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้

ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วงเดือน นาราสาจจ์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ พลับพลึง คงชนะ แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่ได้กรุณารับเป็นกรรมการสอบสารนิพนธ์และให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อสารนิพนธ์ฉบับนี้

ขอขอบพระคุณผู้อำนวยการวณิช ประทุมพันธ์ รองฯวรรณชัย รัชชี คุณสุธี ศรีจินดา คุณเวชการ คำภูแสน คุณขวัญใจ โพธิ์ทองนาถ คุณเพ็ญแข โพธิ์ชื่น คุณนริศรา อิศริยวัชรากร คุณสุวิทย์ สมหลักชัยที่ช่วยแนะนำวิธีใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ให้แก่ผู้วิจัย และเพื่อนๆ วิชาเอกประวัติศาสตร์ ภาคพิเศษ รุ่นที่ 2 ทุกท่านที่เป็นกำลังใจมาโดยตลอด และขอขอบคุณคุณพีรทิพย์ สุคันธเมศวร์ ที่ช่วยทำให้สารนิพนธ์ฉบับนี้ให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

ขอขอบพระคุณคณะครูโรงเรียนช่องพระยานิทยาทุกท่านที่เป็นกำลังใจเสมอมา

ขอขอบพระคุณพันตำรวจตรีพีรพัฒน์ ศิริวรไชยกุล ที่คอยแนะนำและให้กำลังใจเป็นอย่างดี

คุณค่าและประโยชน์ของสารนิพนธ์ฉบับนี้ขอมอบเป็นเครื่องบูชาพระคุณแด่บุพการี ครอบครัว พลธานี ที่รักทุกคนที่ได้ให้กำลังใจแก่ผู้วิจัย และพระคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้แก่ผู้วิจัยทำให้ผู้วิจัยได้รับประสบการณ์อันทรงคุณค่ายิ่ง

คุณความดีที่เกิดจากสารนิพนธ์ฉบับนี้ผู้วิจัยขออุทิศให้แต่คุณพ่อช่วย พลธานีที่ได้ล่วงลับไปแล้ว

นิตยา พลธานี

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	5
จุดมุ่งหมายของการศึกษา.....	5
ความสำคัญของการศึกษา.....	5
ขอบเขตการศึกษา.....	6
วิธีดำเนินการศึกษา.....	6
แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า.....	6
2 ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์เมืองราชบุรีก่อน พ.ศ.2310	9
ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์เมืองราชบุรีสมัยโบราณถึงสมัยอยุธยา.....	9
1. เมืองราชบุรีสมัยโบราณถึงสมัยสุโขทัย.....	9
2. เมืองราชบุรีสมัยอยุธยา.....	18
3 ความสำคัญของเมืองราชบุรีสมัยธนบุรี พ.ศ.2310-2325	24
ความสำคัญของราชบุรีสมัยธนบุรี.....	25
1. ด้านการเมืองการปกครอง.....	25
2. ด้านเศรษฐกิจ.....	28
3. ด้านสังคม.....	30
4 ความสำคัญของเมืองราชบุรีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ.2325-2394	33
การเมืองการปกครองของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.....	33
ความสำคัญของเมืองราชบุรีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.....	38
1. ความสำคัญด้านการเมืองการปกครอง.....	38
2. ความสำคัญด้านเศรษฐกิจ.....	40
3. ความสำคัญด้านสังคม.....	43

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
5 ความสำคัญของเมืองราชบุรีสมัยปรับปรุงประเทศ (พ.ศ. 2394-2437).....	52
การคุกคามของชาติตะวันตก.....	52
การปรับปรุงประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4.....	53
ความสำคัญของเมืองราชบุรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4.....	56
สภาพเมืองราชบุรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชการที่ 5 หลังการปฏิรูปการปกครองมณฑลราชบุรี.....	58
6 บทสรุป.....	62
บรรณานุกรม.....	66
ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์.....	71

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 แผนที่จังหวัดราชบุรี.....	7
2 แผนที่แสดงลำน้ำแม่กลอง.....	8
3 แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่สำคัญของราชบุรี.....	10
4 โครงกระดูกมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ที่แหล่งโบราณคดีบ้านโคกพริก ตำบลคุ้งกระดิน อำเภอเมืองราชบุรี.....	11
5 เครื่องประดับทำจากกระดองเต่าสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ที่แหล่งโบราณคดี โคกพลับ ตำบลโพหัก อำเภอบางแพ.....	12
6 เหรียญเงินจารึกอักษรปัลลวะ สมัยทวารวดี.....	14
7 พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรเปล่งรัศมี พบที่เมืองโบราณโกสินารายณ์ อำเภอบ้านโป่ง.....	16
8 พระปรารค์ประธานวัดมหาธาตุ (อำเภอเมือง).....	19
9 แผนที่แสดงสถานที่ในการรบที่บ้านบางแก้ว จังหวัดราชบุรี.....	29
10 แผนที่แสดงการเดินทางทัพในสงครามเก้าทัพ พ.ศ. 2328.....	39
11 แผนที่แสดงแหล่งที่อยู่อาศัยของกลุ่มชน 8 ชาติพันธุ์ในราชบุรี.....	51

บทที่ 1

บทนำ

เมืองราชบุรีมีประวัติความเป็นมายาวนานเป็นที่น่าสนใจศึกษาค้นคว้าทั้งในด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ราชบุรีเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ชายแดนด้านทิศตะวันตกของประเทศไทย มีแม่น้ำสายสำคัญที่หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนในภาคตะวันตก คือ แม่น้ำแม่กลอง ซึ่งประชาชนในจังหวัดราชบุรีได้รับประโยชน์หลายทางจากแม่น้ำสายนี้ ทั้งทางด้านกรบรีโภคอุปโภค การเกษตรกรรม การคมนาคม และการประมงน้ำจืด¹ พื้นที่เมืองราชบุรีนับเป็นส่วนหนึ่งของที่ราบลุ่มภาคกลางหรือที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ประกอบกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ของเมืองราชบุรีที่มีทั้งที่ราบสูง ที่ราบสลับเขาลูกโดด และที่ราบลุ่มพื้นที่อยู่ไม่ไกลทะเลมากนัก มีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ ได้แก่ แม่น้ำแม่กลอง รางน้ำ² ทอดตัวลึกเข้าไปในแผ่นดิน และยังอุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์² พบร่องรอยหลักฐานทางด้านโบราณคดีในพื้นที่หลายแห่งของเมืองราชบุรีที่แสดงถึงวิถีชีวิตของสังคมแบบล่าสัตว์และสังคมแบบเกษตรกรรม ได้แก่ เครื่องมือหินกะเทาะ หลุมเสาบ้าน กำไลหิน เครื่องมือที่ทำจากสำริด เครื่องประดับสำริด และเหล็ก ซึ่งเป็นลักษณะของชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย นอกจากนี้ยังพบเหมืองแร่โบราณ โดยเฉพาะเหมืองแร่ดีบุก ในเขตพื้นที่อำเภอจอมบึง อำเภอสวนผึ้ง กิ่งอำเภอบ้านคา และอำเภอโพธาราม³ แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่เมืองราชบุรีในขณะนั้นอาจผลิตดีบุกเพื่อใช้เองหรืออาจจะเป็นตลาดค้าดีบุกโดยมีการติดต่อค้าขายส่งดีบุกไปยังชุมชนอื่น⁴

ยุคประวัติศาสตร์ในเมืองราชบุรีเริ่มในสมัยทวารวดี โดยมีฐานะเป็นเมืองท่าสำคัญที่ติดต่อค้าขายกับต่างประเทศทางทะเล⁵ โดยเฉพาะชาวอินเดีย พบชุมชนโบราณที่มีความสำคัญดังกล่าว คือ เมืองโบราณคูบัว นอกจากนี้ยังพบหลักฐานทางโบราณคดีหลายแห่งที่แสดงถึงลักษณะวัฒนธรรม

¹สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ราชบุรี. (2544). **พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติราชบุรีและจังหวัดราชบุรี**. หน้า 33. (อ้างอิงจาก สำนักงานพาณิชย์จังหวัดราชบุรี. (2540). **ข้อมูลการตลาดจังหวัดราชบุรี ประจำปี 2540**. หน้า 5.)

²พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี. (2543). **ศิลปท้องถิ่นของเรา : จังหวัดราชบุรี**. (เอกสารประกอบการอบรม). หน้า 6.

³สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี. (2546?). **8 ชาติพันธุ์ในราชบุรี**. หน้า 3.

⁴พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี. (2543). **หน้าเดิม**.

⁵สุรินทร์ เหลือละมัย. (2538). **ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์นครชัยศรี – คูบัว ใน ราชบุรี รุ่งอรุณแห่งปี สืบสานวัฒนธรรมไทย**. หน้า 9.

ทวารวดี เช่น พระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาท ที่ถ้ำฤาษีเขาภู ตำบลเกาะพลับพลา อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี นอกจากนี้ยังพบว่าเมืองราชบุรีเป็นเมืองที่ได้รับวัฒนธรรมเขมร โดยมีวัดมหาธาตุ เป็นศูนย์กลางของเมือง โดยมีหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ คือ พระปรางค์วัดมหาธาตุ ซึ่งรูปแบบพระปรางค์องค์เดิมน่าจะมีลักษณะเป็นแบบปราสาทเขมรคล้ายคลึงกับพระปรางค์สามยอด จังหวัดลพบุรี

ในสมัยสุโขทัย ได้ปรากฏชื่อเมืองราชบุรีในศิลาจารึกหลักที่ 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง⁶ สันนิษฐานว่าเมืองราชบุรีในช่วงสมัยสุโขทัยอาจมีฐานะเป็นหัวเมืองในพระราชอาณาเขตของแคว้นสุโขทัยและเป็นเมืองท่าบนเส้นทางการค้าและการคมนาคมระหว่างหัวเมืองในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาไปยังเมืองตะนาวศรีซึ่งเป็นเมืองท่าชายฝั่งทะเลอันดามันในอ่าวมะตะบัน⁷ ดังพบร่องรอยหลักฐานประเภทเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราชวงศ์หยวน และเครื่องถ้วยสังคโลกจากเตาเผาศรีสัชนาลัยเป็นจำนวนมากบริเวณใต้ลำน้ำแม่กลองช่วงที่ไหลผ่านตัวเมืองราชบุรี⁸

ในสมัยอยุธยาตอนต้น เมืองราชบุรีรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอยุธยา มีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นใกล้เคียงเมืองหลวงหรือมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นใน บริหารงานปกครองขึ้นตรงต่อราชสำนัก⁹ ต่อมาเมื่อมีการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991-2131) เมืองราชบุรียังคงมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นใน ขึ้นตรงต่อราชสำนัก ผู้ปกครองเมืองมีฐานะเป็น “ผู้รั้ง” ซึ่งต้องปฏิบัติหน้าที่ตามต้นสังกัดในเมืองหลวงทั้งฝ่ายกลาง (ทหาร) และฝ่ายจตุสดมภ์ (พลเรือน) บทบาทและความสำคัญของเมืองราชบุรีในช่วงปลายสมัยอยุธยา คือ เป็นเมืองท่าค้าขายกับชาวต่างชาติ เป็นเมืองที่รองรับพลเมืองไทยที่หนีสงครามระหว่างไทยกับพม่าไปอยู่ตามป่าเขาให้กลับเข้ามาเป็นกำลังของพระนครยามมีศึก ในขณะที่ตัวเมืองราชบุรีมีความสำคัญในฐานะเป็นสถานที่รวบรวมระดมพลเพื่อป้องกันพระนคร เป็นเมืองที่มีกองทัพประจำพร้อมที่จะร่วมรบกับทัพหลวงจากราชธานีได้ทันทีเมื่อมีข้าศึกกรุงรัตนโกสินทร์เข้ามา¹⁰ เป็นเส้นทางเดินทัพของพม่า เป็นสมรภูมิรบระหว่างไทยกับพม่า¹¹ การทำสงครามกับพม่าในสมัยอยุธยานี้มีส่วนให้เกิดการอพยพของครอบครัวมอญเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย¹²

⁶ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี. (2542). โครงการปรับปรุงนิทรรศการถาวร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี. หน้า 20.

⁷ แหล่งเดิม.

⁸ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ราชบุรี. (2544). พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรีและจังหวัดราชบุรี. หน้า 65.

⁹ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี. (2546?). 8 ชาติพันธุ์ในราชบุรี. หน้า 7.

¹⁰ พัชรินทร์ ศุขประมุข. (2534). สมัยประวัติศาสตร์ ใน ราชบุรี. หน้า 121-122.

¹¹ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี. (2546?). เล่มเดิม. หน้า 8-9.

¹² สุภรณ์ โอเจริญ. (2541). มอญในเมืองไทย. หน้า 52.

ในสมัยธนบุรี ราชบุรีเป็นหัวเมืองชั้นใน มีเจ้าเมืองปกครองดูแลตนเอง¹³ ยังคงมีบทบาทและความสำคัญทางด้านความเป็นแหล่งชุมชน ตลอดจนเป็นสมรภูมिरบที่สำคัญในการทำสงครามกับพม่า ในสมัยนี้มีสงครามระหว่างไทยกับพม่าที่เกี่ยวข้องกับเมืองราชบุรี 2 ครั้ง ได้แก่ สงครามบางกุ้ง พ.ศ. 2311 และศึกบางแก้ว พ.ศ. 2317¹⁴

นอกจากนี้ในสมัยธนบุรีไทยได้ยกทัพไปตีเขมร ล้านช้าง หลังจากตีล้านช้างให้ทัพหลวงพระบางไปตีเมืองทันต์ หลังจากนั้นได้กวาดต้อนครอบครัวเขมร ครอบครัวลาวเวียง และครอบครัวลาวโห่งกลับมาประเทศไทย โดยครอบครัวเขมรและลาวเวียง พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเรือนที่เมืองราชบุรี ส่วนครอบครัวลาวโห่ง พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเรือนที่เมืองเพชรบุรี¹⁵ แสดงให้เห็นว่าราชบุรียังคงเป็นแหล่งรวมของกลุ่มชนที่เข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารและกลุ่มชนที่เป็นเชลยสงคราม

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ราชบุรียังคงเป็นหัวเมืองชั้นใน¹⁶ มีเจ้าเมืองปกครองดูแลเช่นเดิม มีบทบาทและความสำคัญเช่นเดียวกับในสมัยอยุธยา และธนบุรี มีสงครามใหญ่ระหว่างไทยกับพม่าที่เกี่ยวข้องกับเมืองราชบุรี คือ สงครามเก้าทัพ ใน พ.ศ. 2328 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พ.ศ. 2325-2352)¹⁷ การสงครามระหว่างไทยกับพม่าในสมัยนี้ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยการรบที่เมืองราชบุรีนั้น มีทุ่งเขา ซึ่งตั้งอยู่บริเวณฝั่งขวา (ฝั่งตะวันตก) ของแม่น้ำแม่กลอง เป็นสมรภูมिरบที่สำคัญ¹⁸ ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. 2352-2367) ทรงเห็นว่าที่ตั้งเมืองเดิมไม่เหมาะสมในทางยุทธศาสตร์ กล่าวคือ เมื่อทำศึกกับพม่าที่ทุ่งเขา ถ้าหากฝ่ายไทยเพลี่ยงพล้ำจะถอยทัพลำบากเพราะแม่น้ำขวางอยู่ รัชกาลที่ 2 จึงโปรดฯ ให้ย้ายตัวเมืองราชบุรีไปอยู่ฝั่งซ้าย (ฝั่งตะวันออก) ของแม่น้ำแม่กลอง¹⁹ การทำสงครามในระหว่างไทยกับพม่าในสมัยนี้ ส่งผลให้มีกลุ่มชนเข้ามาอาศัยในเมืองราชบุรีอีก ระลอก

¹³ พชรินทร์ ศุขประมุข. (2534). สมัยประวัติศาสตร์ใน ราชบุรี. หน้า 127-129.

¹⁴ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี. (2542). โครงการปรับปรุงนิทรรศการถาวร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี. หน้า 21.

¹⁵ พชรินทร์ ศุขประมุข. (2534). หน้าเดิม.

¹⁶ สุธารา สุฉฉายา, บรรณธิการ. (2541). ราชบุรี. หน้า 25.

¹⁷ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ราชบุรี. (2544). พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรีและจังหวัดราชบุรี. หน้า 73.

¹⁸ แหล่งเดิม. หน้า 74.

¹⁹ พชรินทร์ ศุขประมุข. (2534). เล่มเดิม. หน้า 130.

ซึ่งได้แก่ มอญ²⁰ ไท-ยวน²¹ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2367-2394)²² หลังจากพม่าตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ไทยจึงยุติการทำสงครามกับพม่า ส่งผลให้เมืองราชบุรีลดความสำคัญในการเป็นหัวเมืองยุทธศาสตร์การสงคราม นอกจากบทบาทในเรื่องการทำสงครามดังกล่าวแล้ว ในสมัยนี้ราชบุรียังมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจที่สำคัญ คือ ราชบุรีเป็นที่ตั้งด่านขนอนทำหน้าที่เก็บจังกอบเรือ (ค่าผ่านด่าน) โดยเก็บจังกอบเป็นเงินหรือเก็บจากสินค้าในเรือ บริเวณที่เป็นที่ตั้งด่านขนอนดังกล่าวคือบริเวณฝั่งแม่น้ำแม่กลองหน้าวัดขนอนในปัจจุบัน

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2394-2411) ไทยทำสนธิสัญญาบาวริงกับอังกฤษใน พ.ศ. 2398 ซึ่งราชบุรีปรากฏอยู่ในสัญญาข้อ 2 เกี่ยวกับการเช่าที่เรือน ที่ไร่ ที่นา แถบหัวเมืองตะวันตกของคนในบังคับอังกฤษ²³ นอกจากนี้หลังสนธิสัญญาบาวริง ราชบุรีมีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจในแง่เป็นแหล่งเกษตรกรรมและชุมทางการค้า กล่าวคือ เป็นแหล่งปลูกอ้อยเพื่อใช้ผลิตน้ำตาลทรายซึ่งเป็นสินค้าที่ชาวยุโรปต้องการในขณะนั้น²⁴ จากการขยายตัวของคลองดำเนินสะดวกจากแม่น้ำท่าจีน จังหวัดสมุทรสาคร เชื่อมต่อมายังแม่น้ำแม่กลองที่ประตูน้ำบางนกแขวก ในเขตเมืองสมุทรสงคราม²⁵ ซึ่งติดต่อกับเขตเมืองราชบุรีด้วย²⁶ เพื่อเป็นเส้นทางจัดส่งน้ำตาลและภาชนะน้ำตาลสู่เมืกลวงสะดวกและรวดเร็วขึ้น ทำให้การคมนาคมระหว่างหัวเมืองตะวันตกกับกรุงเทพฯ เป็นไปอย่างสะดวกและรวดเร็วขึ้นกว่าเดิม เกิดย่านการค้าริมน้ำในท้องที่ต่างๆ และเกิดการขยายตัวของพื้นที่เกษตรกรรม หลังทำสนธิสัญญาบาวริง ราชบุรีมีพัฒนาการทางด้านความเป็นแหล่งอุตสาหกรรมขนาดย่อม เป็นแหล่งปลูกอ้อย และโรงงานทำน้ำตาลทราย มีการขยายเส้นทางคมนาคมเพิ่มมากขึ้น ทำให้ราชบุรีมีความเจริญมากขึ้น

ราชบุรีมีพัฒนาการทางสังคมและประวัติศาสตร์อย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สุโขทัย อยุธยา ธนบุรี รัตนโกสินทร์ตอนต้น จนถึง พ.ศ. 2437 มีความสำคัญในด้านการเป็นเมืองที่พระมหากษัตริย์ทรงเลือกให้เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนที่อพยพมาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารและกลุ่มชนที่เป็นเชลยสงคราม ก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม ทำให้เกิดวัฒนธรรมที่หลากหลาย

²⁰ มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2536). ลุ่มน้ำแม่กลอง : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม. หน้า 53.

²¹ สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดราชบุรี. (2534). บันทึกเมืองราชบุรี. หน้า 48.

²² พชรินทร์ ศุขประมุข. (2534). สมัยประวัติศาสตร์ ใน ราชบุรี. หน้า 130.

²³ แหล่งเดิม. หน้า 130-131.

²⁴ สุดารา สุจนายา, บรรณธิการ. (2541). ราชบุรี. หน้า 79.

²⁵ แหล่งเดิม. หน้า 79.

²⁶ พชรินทร์ ศุขประมุข. (2534). หน้าเดิม.

มีการพัฒนาและอนุรักษ์วัฒนธรรมของกลุ่มชนตน ปัจจุบันมีกลุ่มชนถึง 8 กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดราชบุรี ได้แก่ มอญ กะเหรี่ยง ลาวเวียง ลาวโซ่ง ไท-ยวน จีน²⁷ ไทยพื้นถิ่น²⁸ เขมรลาวเดิม²⁹

จากความสำคัญของเมืองราชบุรีดังกล่าวมาแล้ว ผู้ทำการวิจัยสนใจที่จะศึกษาประวัติศาสตร์เมืองราชบุรี ตั้งแต่ พ.ศ. 2310-2437 เพื่อใช้เป็นแหล่งรวมความรู้และเพื่อเผยแพร่ให้แก่ผู้ที่สนใจในโอกาสต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์เมืองราชบุรี พ.ศ. 2310-2437 ในปัจจุบันยังไม่มีผู้ใดทำการศึกษา แต่พบว่า มีเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

สุภรณ์ โอเจริญ. (2519). **ชาวมอญในประเทศไทย : วิเคราะห์บทบาทในสังคมไทย ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร มหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์). บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาเรื่องราวของชาวมอญในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง คือสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา (พ.ศ. 2127) ถึง รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมัยรัตนโกสินทร์ งานชิ้นนี้มีความโดดเด่นด้านข้อมูล หลักฐานอ้างอิงมีประโยชน์อย่างยิ่ง ทำให้เห็นภาพกว้างๆ เกี่ยวกับการอพยพของชาวมอญ การตั้งถิ่นฐาน บทบาทด้านการเมือง ด้านสังคม สภาพความเป็นอยู่ การคงอยู่ของชาวมอญในแต่ละยุคสมัย

จุดมุ่งหมายของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และความสำคัญของเมืองราชบุรี พ.ศ. 2310-2437
2. เพื่อเผยแพร่ความรู้เรื่องราชบุรีให้กว้างขวางมากขึ้น

ความสำคัญของการศึกษา

1. ทำให้ทราบความสำคัญของเมืองราชบุรี พ.ศ. 2310-2437
2. ส่งเสริมความรู้เรื่องราชบุรี พ.ศ. 2310-2437 ให้กว้างขวางมากขึ้น

²⁷ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี. (2546?). **8 ชาติพันธุ์ในราชบุรี**. หน้า 12.

²⁸ แหล่งเดิม. หน้า 19-18.

²⁹ แหล่งเดิม. หน้า 98.

ขอบเขตการศึกษา

ศึกษาประวัติศาสตร์เมืองราชบุรี พ.ศ. 2310-2437 เพื่อเน้นให้เห็นสภาพการณ์ของเมืองราชบุรี ก่อนเปลี่ยนแปลงเป็นมณฑลเทศาภิบาล

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์เมืองราชบุรี พ.ศ. 2310-2437 ใช้วิธีการตามกระบวนการวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) โดยการศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นรองเป็นหลักแล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และนำเสนอรายงานในรูปแบบของการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

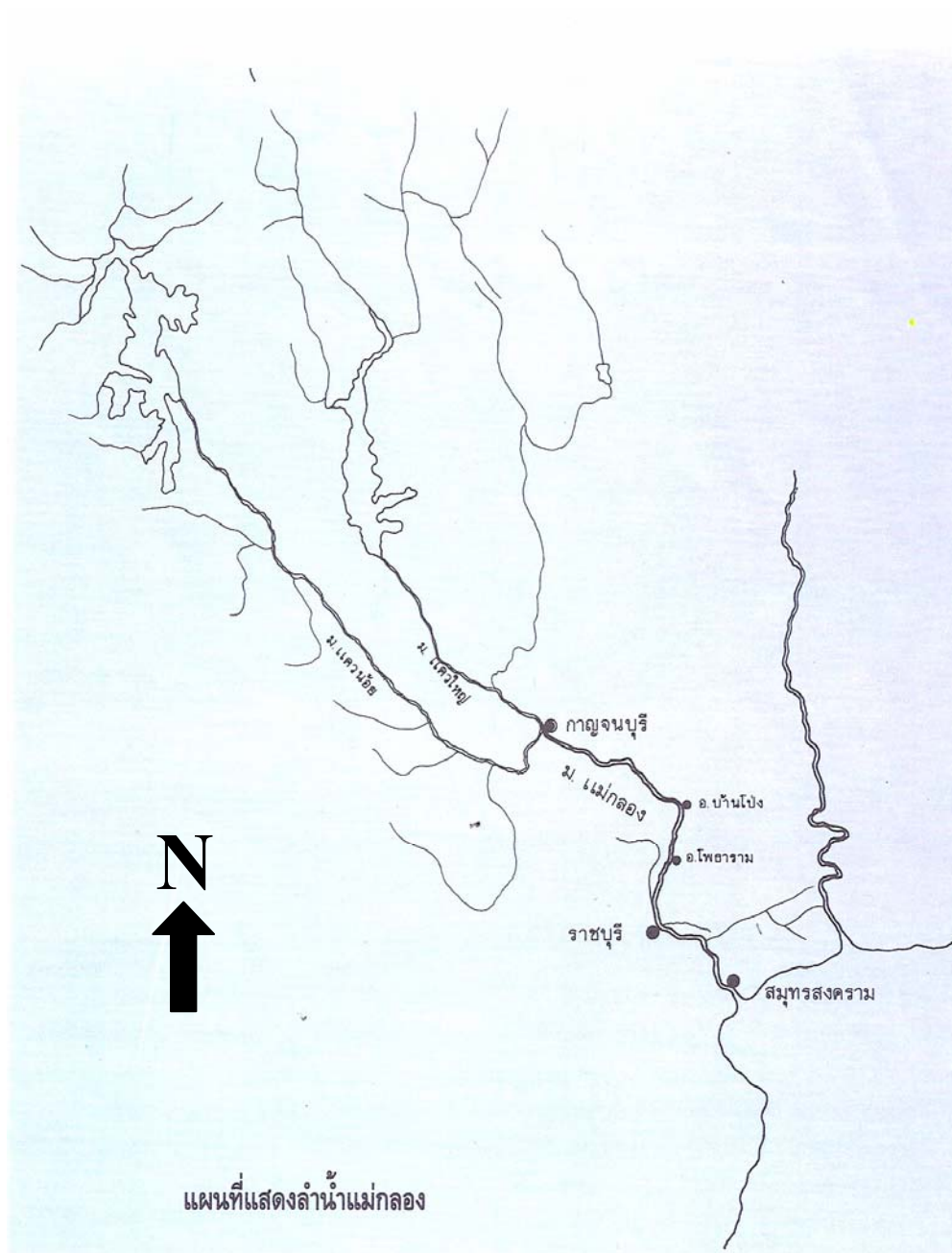
แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

1. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ท่าวาสุกรี
2. สำนักหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี
3. หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
4. สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
5. หอสมุดปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
6. สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง
7. สำนักศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง
8. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติราชบุรี
9. ศูนย์มนุษยวิทยาสรินทร
10. สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี
11. หอสมุดประชาชนจังหวัดราชบุรี
12. หอสมุดโรงเรียนช่องพรานวิทยา

ภาพประกอบ 1 แผนที่จังหวัดราชบุรี

ที่มา : <http://chaipat.au.edu/student-royal/ratchaburi/ratchaburi.html>

ภาพประกอบ 2 แผนที่แสดงลำน้ำแม่กลอง
 ที่มา : มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2536). **ลุ่มแม่น้ำแม่กลอง : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม.** หน้า 23.

บทที่ 2

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์เมืองราชบุรี ก่อน พ.ศ. 2310

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์เมืองราชบุรีสมัยโบราณถึงสมัยอยุธยา

1. เมืองราชบุรีสมัยโบราณถึงสมัยสุโขทัย

จังหวัดราชบุรีตั้งอยู่ชายแดนด้านทิศตะวันตกของประเทศไทยมีอาณาเขตติดกับจังหวัดกาญจนบุรีทางด้านทิศเหนือ จังหวัดเพชรบุรี ทางด้านทิศใต้ จังหวัดนครปฐม ทางด้านทิศตะวันออก และประเทศสหภาพพม่า ทางด้านทิศตะวันตก¹ มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์กระจายอยู่ทั่วทั้งจังหวัด เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ที่เอื้ออำนวยต่อการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ กล่าวคือ ด้านตะวันตกของจังหวัด เป็นภูเขาของเทือกเขาตะนาวศรี มีลำภาชีเป็นลำน้ำสำคัญ ตอนกลางเป็นที่ราบสลับภูเขาโดด และด้านตะวันออกเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลอง² หลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ที่พบ ได้แก่ แหล่งโบราณคดี เช่น แหล่งโบราณคดีเหมืองลุงสิงห์ ตำบลสวนผึ้ง อำเภอสวนผึ้ง แหล่งโบราณคดีบ้านหนองบัว ตำบลจอมบึง อำเภอจอมบึง แหล่งโบราณคดีโคกพลับ ตำบลโพหัก อำเภอบางแพ เป็นต้น ส่วนหลักฐานทางโบราณคดีที่พบ เช่น โครงกระดูกมนุษย์ เศษภาชนะดินเผา เครื่องมือเครื่องใช้และเครื่องประดับที่ทำจากหิน สัริด และเหล็ก เป็นต้น จากหลักฐานที่พบสันนิษฐานว่าราชบุรีเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ทั้งแบบสังคมล่าสัตว์* และสังคมเกษตรกรรม** ต่อมาเมื่อชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์มีการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนภายนอกทำให้

¹สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ราชบุรี. (2544). **พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติราชบุรีและจังหวัดราชบุรี**. หน้า 17.

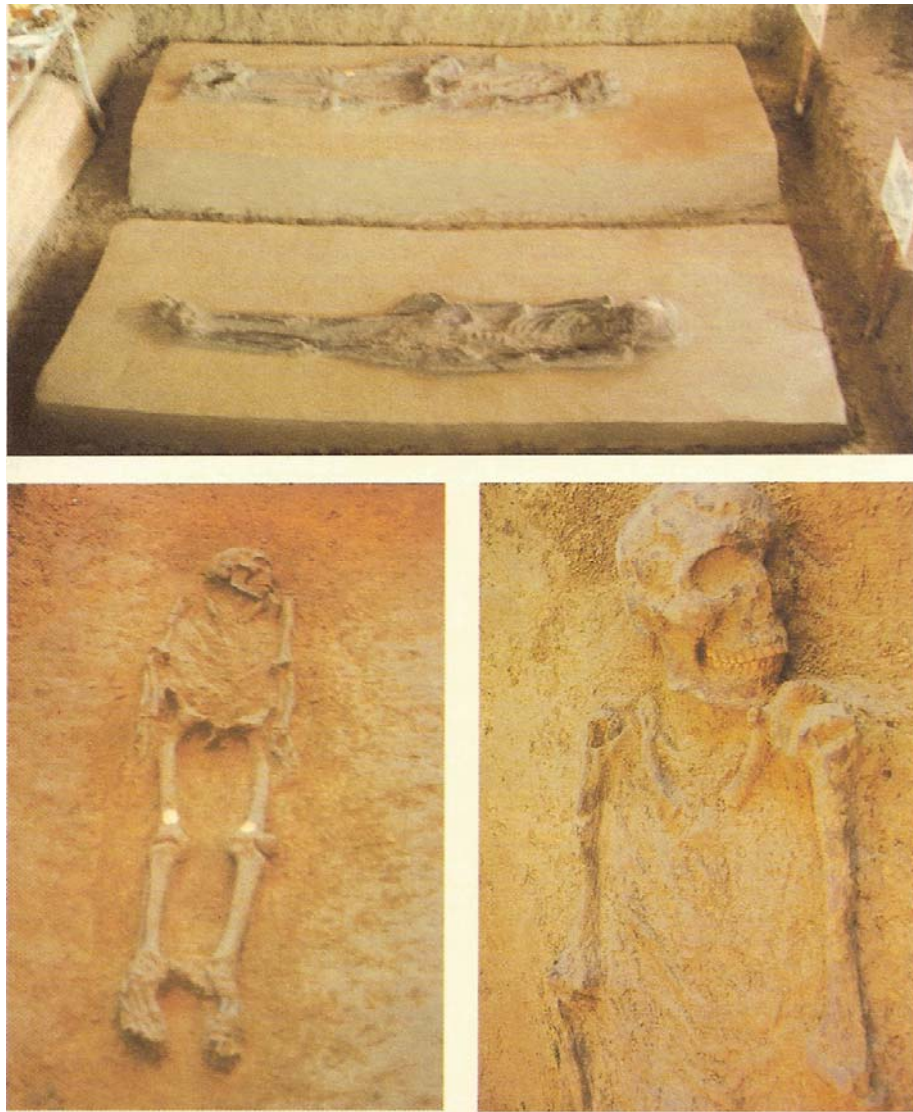
²สมชาย ณ นครพนม. (2534). สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ใน **ราชบุรี**. หน้า 67.

*สังคมล่าสัตว์ เป็นการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ที่ยังไม่มีหลักแหล่งถาวร อาศัยอยู่ตามถ้ำหรือเพิงผา ดำรงชีพโดยการล่าสัตว์และหาของป่า

**สังคมเกษตรกรรม เป็นการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีการสร้างบ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัย รู้จักเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ มีการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ทำด้วยเหล็ก ตลอดจนมีการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกัน

ภาพประกอบ 3 แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่สำคัญของราชบุรี
ที่มา : สมชาย ณ นครพนม. (2534). สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ใน ราชบุรี. หน้า 69.

ภาพประกอบ 4 โครงกระดูกมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ที่แหล่งโบราณคดีบ้านโคกพริก
ตำบลคู้้งกระถิน อำเภอเมืองราชบุรี

ที่มา : คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2543). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดราชบุรี. หน้า 37.

ภาพประกอบ 5 เครื่องประดับทำจากกระดองเต่าสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ที่แหล่งโบราณคดี
โคกพลับ ตำบลโพหัก อำเภอบางแพ

ที่มา : คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2543). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดราชบุรี**. หน้า 108.

ราชบุรีกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่และพัฒนาไปสู่วัฒนธรรมทวารวดี* มีความเจริญรุ่งเรือง ประมาณ พุทธศตวรรษที่ 12-16 พบร่องรอยเมืองโบราณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ รวมทั้งศาสนสถาน และพระพุทธรูป ชุมชนโบราณสมัยทวารวดีที่สำคัญ ได้แก่ เมืองโบราณคูบัว ในเขตอำเภอเมืองราชบุรี มีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองท่าสำคัญที่ติดต่อค้าขายกับต่างประเทศทางทะเล และเป็นเมืองท่ารับส่งสินค้าแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนภายในกับภายนอกที่ผ่านเข้ามาทางด้านอ่าวไทย³

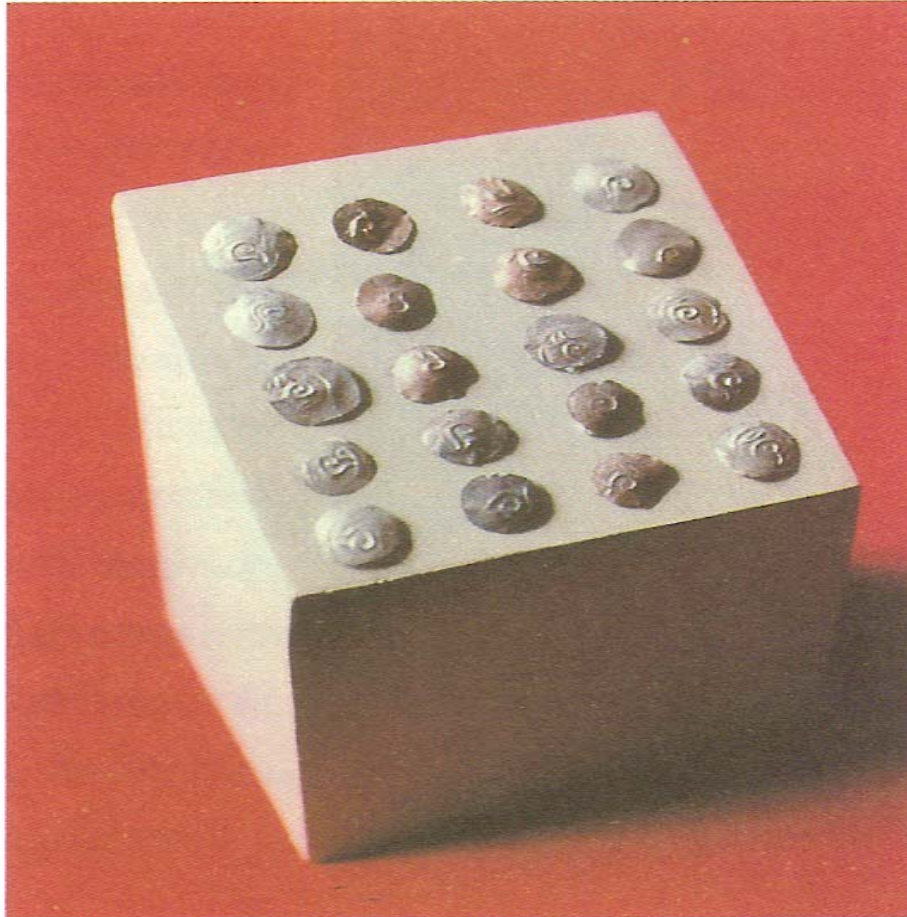
จากบทบาททางด้านการค้าของเมืองโบราณคูบัว ทำให้มีการติดต่อกับเมืองใกล้เคียงที่สำคัญ ได้แก่ เมืองอู่ทอง นครปฐม และเพชรบุรี โดยทางด้านทิศใต้ของเมืองโบราณคูบัวพบเส้นทางโบราณที่ใช้ติดต่อค้าขายระหว่างเมืองอู่ทอง นครปฐม คูบัว และเพชรบุรี เรียกกันว่า “ถนนท้าวอู่ทอง”⁴ นอกจากนี้ยังพบศาสนสถานเนื่องในวัฒนธรรมทวารวดี บริเวณเทือกเขาสูง อำเภอเมืองราชบุรี ศาสนวัตถุที่สำคัญที่พบบริเวณเทือกเขาสูง เช่น พระพุทธรูปห้อยพระบาทแกะสลักนูนต่ำ ภายในถ้ำถ้ำยา เป็นต้น สันนิษฐานว่าศาสนสถานบริเวณเทือกเขาสูง คงเป็นสถานที่ที่พระภิกษุมหาพำนักจำพรรษา และแสวงหาความวิเวก ห่างไกลจากผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณเมืองโบราณคูบัว นอกจากเมืองโบราณคูบัว และศาสนสถานบนเทือกเขาสูงแล้ว ยังพบหลักฐานเนื่องในวัฒนธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดราชบุรี ร่องรอยเนินดินที่มีเศษภาชนะดินเผา เนินดินที่มีลักษณะเป็นซากสถูปของชุมชนโบราณที่มีแนวคูน้ำคันดินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าในวัฒนธรรมทวารวดี อำเภอวัดเพลง อำเภอจอมบึง เป็นต้น

วัฒนธรรมทวารวดีเจริญรุ่งเรืองในเมืองราชบุรี ประมาณ 500 ปี ก็เสื่อมสลายลง สันนิษฐานว่าสาเหตุของการเสื่อมสลายของเมืองโบราณคูบัวมีหลายกรณี ได้แก่ การขาดแคลนน้ำเนื่องจากแม่น้ำอ้อเปลี่ยนทิศทางเดินไปเป็นแม่น้ำแม่กลองในปัจจุบัน แนวชายฝั่งทะเลเปลี่ยนไปจากแนวเดิม ทำให้ชายฝั่งทะเลอยู่ห่างออกไปจากชุมชน การค้าในพื้นที่ภาคกลางเริ่มซบเซาเนื่องจากเกิดศูนย์กลางการค้าแห่งใหม่บนคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศ รวมทั้งการย้ายชุมชนไปตั้งในบริเวณพื้นที่ที่เป็นจังหวัดราชบุรีใน

* คำว่าทวารวดีถูกนำมาใช้ทางประวัติศาสตร์เป็นสองความหมาย คือ ความหมายแรก หมายถึง ชื่อของแคว้นที่ประกอบด้วยบ้านเมืองต่างๆ บนที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคกลาง เช่น เมืองนครปฐม เมืองอู่ทอง เมืองราชบุรี เป็นต้น และเมืองเหล่านี้นับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก ความหมายที่สอง ใช้เรียกรูปแบบทางศิลปวัฒนธรรมที่แพร่กระจายออกไปจากบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคกลางพร้อมกับพระพุทธศาสนา ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12-16 (อ้างอิงจาก พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2542). ทวารวดี ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม 6. หน้า 2447.)

³ จรรยา มาณะวิท. (2542). โบราณคดีในภาคกลาง ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม 8. หน้า 3450.

⁴ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ราชบุรี. (2541). คูบัว ความสัมพันธ์กับชุมชนทวารวดีในบริเวณใกล้เคียง. หน้า 17.

ภาพประกอบ 6 เหรียญเงินจารีกอักษรปัลลวะ สมัยทวารวดี

ที่มา : คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2543). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดราชบุรี. หน้า 109.

ปัจจุบัน เนื่องจากในเวลานั้นเริ่มมีการแพร่ขยายของวัฒนธรรมขอมโบราณเข้ามาในบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางของไทย⁵

ต่อมาประมาณพุทธศตวรรษที่ 16 วัฒนธรรมขอมจากอาณาจักรกัมพูชาได้แพร่เข้ามาในบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางที่เมืองลพบุรี⁶ สันนิษฐานว่าเมืองลพบุรีได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมขอมผ่านทางเมืองพิมาย จังหวัดนครราชสีมา และเมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์⁷ และปรากฏแพร่หลายในภูมิภาคนี้ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16-18 โดยเฉพาะพุทธศตวรรษที่ 18 ตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรกัมพูชา ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามากจึงทรงสนับสนุนให้มีการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ใฝ่กายเถรวาทีไปยังชุมชนและบ้านเมืองที่อาณาจักรกัมพูชาที่มีความสัมพันธ์ด้วย ดังนั้นในช่วงเวลาดังกล่าวจึงปรากฏว่าพบอิทธิพลวัฒนธรรมขอมแพร่หลายในบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลาง โดยเฉพาะจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี และเพชรบุรี ดังปรากฏหลักฐานที่เป็นโบราณวัตถุส่วนใหญ่ ได้แก่ รูปเคารพทางศาสนา เช่น พระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ ปรากฏอยู่จำนวนมาก และพบโบราณสถาน ได้แก่ สถาปัตยกรรมประเภทปราสาทหรือปราสาท เช่น พระปราสาทสามยอด จังหวัดลพบุรี ปราสาทเมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น⁸

ในพื้นที่จังหวัดราชบุรีพบหลักฐานต่างๆ เกี่ยวกับวัฒนธรรมขอมที่สำคัญ ได้แก่ เมืองโบราณในวัฒนธรรมขอม 2 เมือง คือ เมืองชยราชบุรี (สันนิษฐานว่าเป็นเมืองราชบุรี) ในเขตอำเภอเมืองราชบุรี และเมืองศัมพูกัญญาณะ (สันนิษฐานว่าเป็นเมืองโบราณโกสินารายณ์) เขตอำเภอบ้านโป่ง นอกจากนี้ยังพบโบราณสถานเนื่องในวัฒนธรรมขอม ได้แก่ พระปราสาทวัดมหาธาตุ เขตอำเภอเมืองราชบุรี และจอมปราสาท (สันนิษฐานว่าเป็นปราสาทแบบขอม) เขตอำเภอบ้านโป่ง รวมทั้งพบโบราณวัตถุเป็นจำนวนมาก เช่น พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรเปล่งรัศมี พระพิมพ์ดินเผา ประติมากรรมครุฑยุคแรก ชิ้นส่วนลวดลายประดับสถาปัตยกรรมที่ทำจากดินเผาและสลักจากหินทรายสีแดง เป็นต้น

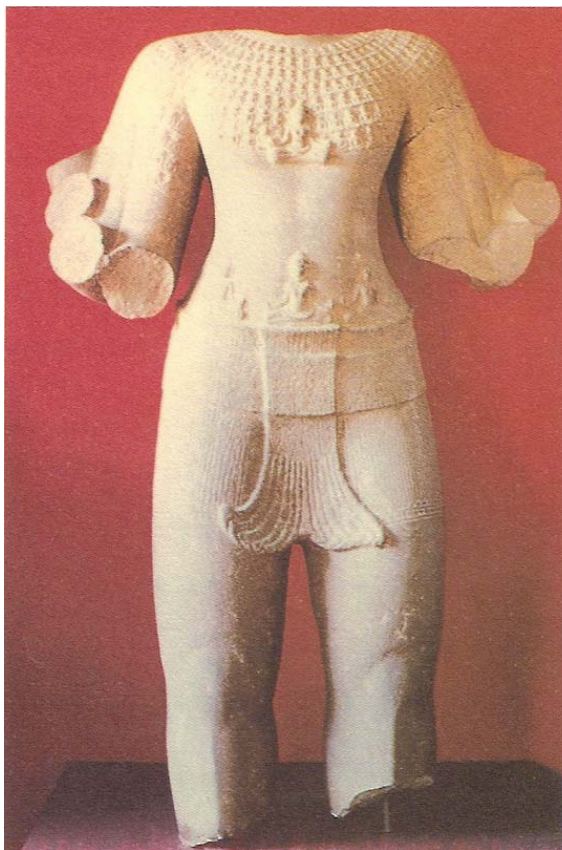
ในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18 นอกจากอิทธิพลวัฒนธรรมขอมแล้วยังปรากฏพบร่องรอยของอิทธิพลศิลปะจีนในเมืองราชบุรี ดังพบหลักฐานที่แสดงอิทธิพลจีนจำนวนมากบริเวณใต้ลำน้ำแม่กลองช่วงที่ไหลผ่านตัวเมืองราชบุรีที่สำคัญ คือ เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง และราชวงศ์หยวน

⁵ พชรินทร์ ศุขประมุข. (2534). สมัยประวัติศาสตร์ ใน ราชบุรี. หน้า 103-140.

⁶ จรรยา มาณะวิท. (2542). โบราณคดีในภาคกลาง ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม 8. หน้า 3451.

⁷ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2542). ประวัติศาสตร์ภาคกลาง ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม 8. หน้า 3556.

⁸ จรรยา มาณะวิท. (2542). เล่มเดิม. หน้า 3452.

ภาพประกอบ 7 พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรเปล่งรัศมี พบที่เมืองโบราณโกสินารายณ์
อำเภอบ้านโป่ง

ที่มา : คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2543). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดราชบุรี. หน้า 110.

รวมทั้งเหรียญกษาปณ์เงินที่จารึกพระนามพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร⁹ ซึ่งเป็นประติมากรรมที่สำคัญของศาสนาพุทธนิกายมหายาน

ในช่วงเวลาเดียวกันราชบุรีได้มีการติดต่อกับชุมชนภายนอกโดยเฉพาะกับจีน จากการพบเครื่องถ้วยจีนบริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลอง แสดงให้เห็นว่าขณะนั้นราชบุรีคงเป็นเมืองท่าค้าขายที่สำคัญทางด้านตะวันตก

ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 ภายหลังจากสวรรคตของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรกัมพูชา อิทธิพลทางการเมืองและวัฒนธรรมขอมได้เสื่อมลงและล่มสลายไปจากที่ราบลุ่มภาคกลางรวมทั้งจังหวัดราชบุรี สาเหตุที่ทำให้อิทธิพลของวัฒนธรรมขอมเสื่อม สันนิษฐานว่า เกิดจากการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติและแรงงานในการสร้างศาสนสถานจำนวนมากในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7¹⁰ ทำให้ภายหลังรัชสมัยพระเจ้าวรมันที่ 7 อาณาจักรกัมพูชาไม่สามารถที่จะพัฒนาอาณาจักรให้เจริญรุ่งเรืองได้ดังเดิม ในขณะที่เดียวกันได้เกิดความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรที่คนไทยร่วมกันสร้างขึ้นในพื้นที่ประเทศไทย นั่นคือ อาณาจักรสุโขทัย

ในสมัยสุโขทัย ปรากฏชื่อเมืองราชบุรีในศิลาจารึกหลักที่ 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง ดังนี้ “...ถึงเวียงจันท์เวียงคำเป็นที่แล้ว เบื้องหัวนอน รอดคนที่พระบางแพรกสุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ผังสมุทรเป็นที่แล้ว...”¹¹ ความที่ปรากฏในศิลาจารึกแสดงให้เห็นว่า ราชบุรีเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัยในสมัยพ่อขุนรามคำแหง โดยเป็นหัวเมืองในพระราชอาณาเขต นอกจากนี้ยังปรากฏชื่อราชบุรีในศิลาจารึกหลักที่ 11 จารึกเขากบ ที่เล่าถึงการเดินทางแสวงบุญของบุคคลที่สันนิษฐานว่าเป็นพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี ระหว่างกลับไปสุโขทัย ดังนี้ “...โสด ผสมลิบข้าว ข้ามมาลู่ตะนาวศรี เพื่อเลือกเอาฝูงคนดี ...สิ่งหลที่โปรดพระพุทธศรีอารยไมตรี เพชรบุรี ราชบุรีน ...สอโยชยา ศรีรามเทพนคร ที่สอรพิรุณาส...”¹²

จากความในศิลาจารึกดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ราชบุรีคงมีฐานะเป็นเมืองท่าบนเส้นทางการค้าและการคมนาคม ระหว่างเมืองที่อยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยากับเมืองตะนาวศรี ซึ่งเป็นเมืองท่าชายฝั่งทะเลอันดามันในเขตอ่าวมะตะบัน หลักฐานที่สนับสนุนข้อความในศิลาจารึกหลักที่ 11 ได้แก่ เครื่องถ้วยจีนในสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราชวงศ์หยวน และเครื่องสังคโลกสุโขทัย จำนวนมากที่พบในลำน้

⁹สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ราชบุรี. (2544). พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติราชบุรีและจังหวัดราชบุรี. หน้า 17.

¹⁰พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2542). ประวัติศาสตร์ภาคกลาง ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม 8. หน้า 3557.

¹¹มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก. (2520). จารึกสุโขทัย. หน้า 5.

¹²สุตารา สุฉญา, บรรณารักษ์. (2541). ราชบุรี. หน้า 70.

แม่กลองช่วงที่ไหลผ่านตัวเมืองราชบุรี¹³ สะท้อนให้เห็นว่าจีนเป็นชนชาติสำคัญที่เข้ามาติดต่อค้าขายกับชุมชนในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเข้ามาทางเมืองตะนาวศรี สินค้าที่จีนต้องการเป็นจำนวนมากคือ ขงป๋า ซึ่งมีอย่างอุดมสมบูรณ์ในผืนแผ่นดินใหญ่ของภูมิภาค¹⁴ ทำให้มีการขยายเส้นทางการค้าและความสัมพันธ์เข้าไปยังชุมชนภายในเพื่อรวบรวมสินค้าประเภทของป๋า จึงเกิดการติดต่อค้าขายระหว่างเมืองตะนาวศรีกับเมืองที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินใหญ่ ได้แก่ เมืองที่อยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เช่น เมืองอู่ทอง นครปฐม เป็นต้น เนื่องจากราชบุรีเป็นเมืองที่อยู่บนเส้นทางติดต่อค้าขายระหว่างเมืองตะนาวศรีกับเมืองในที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จึงทำให้พัฒนาไปสู่การเป็นเมืองท่าบนเส้นทางการค้าดังกล่าว

ผลจากการติดต่อค้าขายทำให้ชาวจีน เข้ามาตั้งถิ่นฐานในภูมิภาคนี้ และราชบุรีเป็นเมืองหนึ่งในที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีคนจีนมาตั้งถิ่นฐานรวมเป็นชุมชน ปัจจุบันคนจีนเหล่านี้เป็นพลเมืองไทกลุ่มหนึ่งในราชบุรี เรียกว่า ไทยจีน ซึ่งยังคงรักษาเอกลักษณ์ประเพณีของชาวจีนไว้เป็นอย่างดี เช่น ประเพณีตรุษจีน พิธีไหว้บรรพบุรุษ พิธีไหว้พระจันทร์ เป็นต้น ปัจจุบันคนไทยจีนตั้งบ้านเรือนกระจายอยู่ทั่วทั้งจังหวัดราชบุรี เช่น อำเภอบ้านโป่ง อำเภอโพธาราม เป็นต้น

ราชบุรีคงมีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองท่าบนเส้นทางการค้าที่สำคัญจนถึงสมัยสุโขทัยและยังคงรักษาสถานภาพการเป็นเมืองท่าค้าขายที่สำคัญเช่นเดิมในสมัยอยุธยา

2. เมืองราชบุรีสมัยอยุธยา

อาณาจักรสุโขทัยค่อยๆ เสื่อมอำนาจและบทบาทในฐานะเป็นศูนย์กลางการปกครองในที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ภายหลังจากที่พระเจ้าอู่ทอง (สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1) ได้สถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นใน พ.ศ. 1893 และได้พัฒนาจนกลายเป็นศูนย์กลางการปกครองแห่งใหม่ของไทยแทนสุโขทัยซึ่งเป็นศูนย์กลางอำนาจเดิม

หลังจากที่พระเจ้าอู่ทอง (พ.ศ. 1893-1912) ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมืองราชบุรีถูกรวมเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นในด้านทิศตะวันตก บริหารการปกครองขึ้นตรงต่อราชธานี¹⁵ เมื่อมีการปฏิรูปการปกครอง ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991-2131) ราชบุรียังคงมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นใน ขึ้นตรงต่ออยุธยา ผู้ปกครองมีฐานะเป็น “ผู้รั้ง” ต้องปฏิบัติหน้าที่ตามต้นสังกัดในเมืองหลวงทั้งฝ่ายกลาโหม และฝ่ายจตุสดมภ์

¹³ พิชรินทร์ สุขประมุข. (2534). สมัยประวัติศาสตร์ใน ราชบุรี. หน้า 119.

¹⁴ สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2548). กรุงสุโขทัย มาจากไหน?. หน้า 164.

¹⁵ ดนัย ไชโยธา. (2546). ประวัติศาสตร์ไทย : อาณาจักรอยุธยา. หน้า 151.

ภาพประกอบ 8 พระปรางค์ประธานวัดมหาธาตุ (อำเภอเมือง)

ที่มา : คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2543). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดราชบุรี**. หน้า 114.

บทบาทและความสำคัญของเมืองราชบุรีเริ่มปรากฏเด่นชัดในช่วงปลายอยุธยา เนื่องจากในช่วงดังกล่าวการค้าขายในกรุงศรีอยุธยาเจริญมาก ทำให้กรุงศรีอยุธยากลายเป็นศูนย์กลางการค้าขายที่ใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ราชบุรีจึงเป็นทางผ่านของชาวต่างชาติที่จะเดินทางเข้าไปค้าขายกับกรุงศรีอยุธยาโดยพ่อค้าชาวต่างชาติจะเดินทางเข้ามาเมืองตะนาวศรี จากนั้นเดินทางบกเข้ามายังเพชรบุรี ผ่านแม่น้ำเพชรบุรี แม่น้ำแม่กลองช่วงที่ไหลผ่านเมืองราชบุรี แม่น้ำท่าจีนสู่แม่น้ำเจ้าพระยาเขายังกรุงศรีอยุธยา¹⁶

จากการที่ราชบุรีเป็นทางผ่านของชาวต่างชาติที่จะเดินทางไปค้าขายกับกรุงศรีอยุธยา ทำให้ราชบุรีเป็นเมืองท่าค้าขายกับชาวต่างชาติ และเป็นเมืองท่าสำคัญในการขนถ่ายสินค้าทั้งจากชาวต่างชาติเข้าสู่กรุงศรีอยุธยาและสินค้าทั้งจากชาวต่างชาติเข้าสู่กรุงศรีอยุธยาและสินค้าที่ได้จากพระราชอาณาจักรและประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงออกสู่ตลาดภายนอกโดยใช้แม่น้ำแม่กลองเป็นเส้นทางในการขนถ่ายสินค้า ในช่วงเวลานั้นคงมีเรือสินค้าของชาวต่างชาติจำนวนมากมาจอดในแม่น้ำแม่กลองบริเวณที่ไหลผ่านราชบุรี และราชบุรีคงมีผู้คนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นทั้งชาวต่างชาติ เช่น ชาวจีน อินเดีย อาหรับ เปอร์เซีย แขกมัวร์ เป็นต้น และชาวพื้นเมืองราชบุรี¹⁷ โดยมีวัดมหาธาตุ (อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี) เป็นตัวอย่างโบราณสถานแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของศิลปกรรมสมัยอยุธยาใน จังหวัดราชบุรี

สินค้าสำคัญที่ซื้อขายกันในราชบุรี นอกจากพวกเครื่องสังคโลก เครื่องถ้วยไทย และเครื่องถ้วยจีนแล้ว น่าจะเป็นของป่า ดังจะเห็นได้จากส่วยที่เมืองราชบุรีส่งให้เมืองหลวง ได้แก่ ศิลาปากนก กาช้าง ผาง กำมะถัน ดินประสิ่ว ผ้าแดง เสื้อต่างๆ ไม้แดง ไม้ดำ (ไม้ตาบูน)¹⁸

ในช่วงอยุธยาตอนปลายราชบุรีมีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองที่รองรับผู้คนพลเมืองไทยที่หนีสงครามระหว่างไทยกับพม่าไปอยู่ตามป่าเขาให้กลับเข้ามาเป็นกำลังของพระนครยามมีศึก ในขณะที่เดียวกันมีความสำคัญในฐานะเป็นสถานที่รวบรวมระดมพลมาป้องกันพระนครเป็นเมืองที่มีกองทัพประจำ พร้อมทั้งจะร่วมรบกับทัพหลวงจากราชธานีได้ทันทีเมื่อมีข้าศึกกรุงรัตนเข้ามา

เนื่องจากราชบุรีเป็นเมืองที่อยู่ใกล้พม่าจึงเป็นเส้นทางเดินทัพของพม่าและเป็นสมรภูมิรบระหว่างไทยกับพม่าโดยสนามรบอยู่ที่เขาสูงใกล้ตัวเมืองราชบุรี¹⁹ บทบาทดังกล่าวปรากฏชัดเจนในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ (พ.ศ. 2301-2310) พม่าใช้เมืองราชบุรีเป็นเส้นทางเดินทัพและเป็นที่ตั้งกองทัพเพื่อเข้าโจมตีกรุงศรีอยุธยาถึง 2 ครั้ง คือ พ.ศ. 2302 และ พ.ศ. 2308

¹⁶ พชรินทร์ สุขประมุข. (2534). สมัยประวัติศาสตร์ ใน ราชบุรี. หน้า 119.

¹⁷ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ราชบุรี. (2544). พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรีและจังหวัดราชบุรี. หน้า 17.

¹⁸ ปาริชาติ วิลาวรรณ. (2527, กรกฎาคม-กันยายน). การส่งของป่าเพื่อเป็นสินค้าออกในสมัยกรุงศรีอยุธยา. เมืองโบราณ. 10(3) : 83-103.

¹⁹ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี. (2546?). 8 ชาติพันธุ์ในราชบุรี. หน้า 12.

ใน พ.ศ. 2302 หลังจากตีเมืองทวาย มะริด และตะนาวศรี ซึ่งเป็นประเทศราชของไทยได้แล้ว พระเจ้าอลองพญาคิดที่จะตีไทย จึงส่งกองทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา โดยเข้ามาทางด่านสิงขร ฝ่ายไทยเมื่อทราบข่าวพม่ายกทัพเข้ามา ได้จัดกองทัพไปประจำเมืองกาญจนบุรี ราชบุรี และด่านแม่ละเมา²⁰ ในส่วนของเมืองราชบุรีเกิดการสู้รบกันอย่างรุนแรงระหว่างไทยกับพม่า ผลปรากฏว่าไทยเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ จากนั้นพระเจ้าอลองพญา ได้เข้ามารวบรวมกำลังอยู่ที่เมืองราชบุรีเป็นเวลา 4 วัน²¹ จึงเดินทัพไปตีเมืองสุพรรณบุรีเป็นเมืองต่อไป การสงครามในครั้งนี้นี้ยังตีกรุงศรีอยุธยาไม่สำเร็จ เนื่องจากพระเจ้าอลองพญาทรงประชวรเพราะต้องสะกดปืนใหญ่ พม่าจึงถอยทัพกลับ การประชวรครั้งนี้ทำให้พระเจ้าอลองพญาสวรรคต

พม่ามีกษัตริย์พระองค์ใหม่ คือ พระเจ้ามังระ เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอลองพญา พระเจ้ามังระมีพระราชดำริที่จะขยายอำนาจมายังไทยเช่นเดียวกับพระราชบิดา ดังนั้นจึงได้เตรียมทัพใหญ่เพื่อมาตีกรุงศรีอยุธยาถึง 2 ทาง คือ ทางที่ 1 มีเนเมียวสีหบดีเป็นแม่ทัพ ยกไปทางทิศเหนือ โดยยกไปปราบกบฏที่ล้านนา เข้าตีล้านช้างก่อน จากนั้นจึงรวบรวมกำลังพลเข้าตีกรุงศรีอยุธยาโดยยกมาทางเชียงใหม่ มีพลทั้งสิ้นก่อนตีกรุงศรีอยุธยาว่า 40,000²² ส่วนทางที่ 2 มีมหานรธาเป็นแม่ทัพ คุมพล 30,000 มีเป้าหมายมุ่งเข้าตีเมืองทางด้านตะวันตก* ของไทยก่อนจะมุ่งเข้าตีกรุงศรีอยุธยา ดังนั้นใน พ.ศ. 2308 มหานรธา ได้เคลื่อนทัพจากกรุงหงสาวดีผ่านทวาย มุ่งเข้าตีเพชรบุรีเป็นเมืองแรก ในส่วนของเมืองราชบุรีนั้นเจ้าเมืองยอมอ่อนน้อมให้กับพม่า** เมื่อพม่ายึดได้เมืองต่างๆ ด้านตะวันตกของอยุธยาแล้ว ก็ได้รวบรวมช้างม้าและไพร่พลจัดกองทัพของแต่ละเมือง และร่วมกับทัพพมามุ่งตรงสู่กรุงศรีอยุธยา²³ และการสงครามในครั้งนี้นำให้กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า เป็นครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2310

ผลของสงครามในครั้งนี้นำให้หัวเมืองรอบนอกของอาณาจักรอยุธยาได้รับความเสียหายเป็นอย่างมาก ทำให้บ้านเมืองร้างผู้คน เนื่องจากถูกสังหารในระหว่างสงคราม ถูกจับไปเป็นเชลยในพม่า

²⁰ พลตรี จรรยา ประชิตโรมนัน. (2547). การเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310. หน้า 17-18.

²¹ แหล่งเดิม. หน้า 22.

²² สุเนตร ชุตินทรานนท์. (2534). สงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 : ศึกษาจากพงศาวดารพม่า ฉบับราชวงศ์คองบอง. หน้า 22.

* พงศาวดารฉบับราชวงศ์คองบอง ระบุว่า ได้แก่ เมืองเพชรบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี ไทรโยค สวานโปง (ไม่ทราบแน่ชัดว่าคือเมืองอะไร) เมืองซาเลง (ไม่ทราบแน่ชัดว่าคือเมืองอะไร) (อ้างอิงจาก แหล่งเดิม. หน้า 23.)

** จากการตีเมืองด้านตะวันตกของไทย 7 เมือง ปรากฏว่ามีทั้งเมืองที่ไม่ยอมอ่อนน้อมและเมืองที่ยอมอ่อนน้อม เมืองที่ไม่ยอมอ่อนน้อมเมื่อพม่าตีเมืองได้จะทำการปล้นและทำลายเมือง เมืองที่ไม่ยอมอ่อนน้อม ได้แก่ เพชรบุรี กาญจนบุรี และสวานโปง เมืองที่ยอมอ่อนน้อม ได้แก่ ราชบุรี สุพรรณบุรี ไทรโยค และซาเลง เมื่อพม่ายึดเมืองใดได้ก็จะให้เจ้าเมืองกรมการเมืองถือน้ำสาบานเป็นธรรมเนียม (อ้างอิงจาก แหล่งเดิม. หน้า 31-32.)

²³ แหล่งเดิม. หน้า 31-32.

และหนีพม่าเข้าป่า เมืองราชบุรีถึงแม้จะได้รับความเสียหายไม่มากเนื่องจากเจ้าเมืองยอมอ่อนน้อมต่อพม่า แต่ก็กลายเป็นเมืองร้างผู้คน เนื่องจากตื่นกลัวพม่าและหนีพม่าเข้าป่า

จากบทบาทและความสำคัญของเมืองราชบุรีในช่วงอยุธยาตอนปลาย ทำให้มีการแต่งตั้ง “ยกกระบัตรหรือยกกระบัตร” มาควบคุมดูแล ยกกระบัตร เป็นตำแหน่งข้าราชการโบราณ²⁴ มีหน้าที่สอดส่องอรรถคดีความของหัวเมือง ดูแลการปฏิบัติงานของเจ้าเมืองและกรมการเมือง ถวายรายงานความเป็นไปในกิจการบ้านเมืองในหัวเมืองนั้นๆ รวมทั้งมีหน้าที่เกี่ยวกับการรณรงค์สงครามและเกี่ยวกับงานความมั่นคง เช่น งานพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาในหัวเมือง²⁵ ยกกระบัตรเป็นตำแหน่งที่เริ่มมีในสมัยกรุงศรีอยุธยา พระมหากษัตริย์จะแต่งตั้งขุนนางหรือผู้มีตระกูลจากราชสำนักซึ่งเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยไปเป็นยกกระบัตรตามหัวเมืองต่างๆ ดังที่จดหมายเหตุลาลูแบร์ได้กล่าวถึงตำแหน่งยกกระบัตร ความว่า

“...ออกพระยกกระบัตร ทำนองเจ้ากรมอัยการคน 1 หน้าที่ยกกระบัตรนั้น เป็นตัวผู้สอดแนมตีร้ายของผู้ว่าราชการเป็นที่ตั้ง ตำแหน่งยกกระบัตรไม่ได้สืบทายาทต่อถึงบุตรหลาน พระมหากษัตริย์ทรงเลือกข้าราชการบางคนที่เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย แต่ตามที่เป็นมาตามธรรมดา นั้น ข้าราชการเหล่านี้ไม่มีทางกำกับกันอย่างไร ด้วยบรรดาหัวเมืองและกรมการทั้งสิ้นไม่ว่าหน้าไหนย่อมรู้เห็นเป็นใจปรึกษาหารือกันเป็นการลับ ตั้งหน้าแต่จะปล้นขูดเนื้อราษฎรเข้าพก เข้าห่อตนโดยโลกเจตนาเป็นพื้น...”²⁶

จากความในจดหมายเหตุดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา พระมหากษัตริย์จะส่งขุนนางหรือบุคคลที่ไว้วางพระราชหฤทัยไปควบคุมดูแลหัวเมืองต่างพระเนตรพระกรรณ คำว่า ยกกระบัตร ได้ถูกยกเลิกและได้เปลี่ยนมาเรียกชื่อว่า อัยการ เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2459 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว²⁷

ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ (พ.ศ. 2301-2310) หลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งขณะนั้นพระองค์ได้สมรสกับธิดาเศรษฐีในตำบลอัมพวา แขวงเมืองสมุทรสงคราม เขตต่อพรหมแดนเมืองราชบุรี เมื่อมีตำแหน่งสูงขึ้นจึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี

²⁴ กนกวลี ชูชัยยะ; และ กฤษฎา บุญยสมิต. (2545). ประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 รัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 3. หน้า 29.

²⁵ สำนักงานอัยการสูงสุด. (2546?). ยกกระบัตร. หน้า 4.

²⁶ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนารายณ์ประพันธ์วงศ์. (2505). จดหมายเหตุลาลูแบร์ เล่ม 2. หน้า 49-50.

²⁷ สำนักงานอัยการสูงสุด. (2546?). เล่มเดิม. หน้า 5.

ราชบุรียังคงรักษาสถานภาพการเป็นเมืองท่าค้าขายกับต่างประเทศและเมืองที่มีความสำคัญ
ทางด้านยุทธศาสตร์ของไทยเรื่อยมาจนกระทั่งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าใน พ.ศ. 2310

บทที่ 3

ความสำคัญของเมืองราชบุรีสมัยกรุงธนบุรี พ.ศ. 2310-2325

ภายหลังจากที่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าใน พ.ศ. 2310 บรรดาหัวเมืองต่างๆ ที่ไม่ได้ถูกกองทัพพม่าโจมตีต่างตั้งตัวเป็นอิสระไม่ขึ้นตรงต่อกันและปกครองตนเอง รวมชุมนุมที่ตั้งตัวเป็นอิสระ 5 ชุมนุม¹ ดังนี้

1. ชุมนุมพระยาตาก (สิน) อยู่ที่จันทบุรี มีอาณาเขตตั้งแต่ชายแดนกัมพูชาถึงหัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันออกทั้งหมด

2. ชุมนุมเจ้าพระยาพิษณุโลก (เรือง) อยู่ที่เมืองพิษณุโลก มีอาณาเขตตั้งแต่เมืองพิษณุโลกมาจนถึงเมืองนครสวรรค์และปากน้ำโพ

3. ชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราช อยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช มีอาณาเขตตั้งแต่บริเวณต่อแดนมลายูไปจนถึงเมืองชุมพร

4. ชุมนุมกรมหมื่นเทพพิพิธ อยู่ที่เมืองพิมาย อยู่ในเขตจังหวัดนครราชสีมาในปัจจุบัน มีอำนาจปกครองเมืองนครราชสีมาและหัวเมืองอีสานที่ขึ้นกับเมืองนครราชสีมา

5. ชุมนุมเจ้าพระฝาง (เรื่อน) อยู่ที่เมืองสวางคบุรี ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอฝาง จังหวัดอุตรดิตถ์ มีอาณาเขตตั้งแต่เหนือเมืองพิษณุโลกขึ้นไปจนถึงเขตแดนลาวและล้านนาไทย

ในบรรดาหัวหน้าของชุมนุมทั้ง 5 ชุมนุมนี้ พระยาตากเป็นผู้มีความกล้าหาญและเสียสละเพื่อชาติบ้านเมืองมากที่สุด ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงรวบรวมหัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันออกไว้ในอำนาจ และจัดตั้งกองทัพกอบกู้เอกราชของชาติโดยสามารถขับไล่พม่าออกจากกรุงศรีอยุธยาได้สำเร็จ แต่เนื่องจากกรุงศรีอยุธยาทรุดโทรมมากจึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้อพยพผู้คนมาตั้งเมืองหลวงใหม่ที่เมืองธนบุรี ใน พ.ศ. 2310 และขนานนามราชธานีใหม่นี้ว่า “กรุงธนบุรีศรีมหาสมุทร”² หรือเรียกสั้นๆ ว่า “กรุงธนบุรี” ทรงทำพิธีปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ ทรงพระนามว่า “สมเด็จพระบรมราชาที่ 4” หรือ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

หลังจากที่ทรงทำพิธีปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงรวบรวมบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่นโดยการปราบชุมนุมต่างๆ ทรงใช้เวลา 3 ปีเศษ³

¹ ดนัย ไชโยธา. (2546). ประวัติศาสตร์ไทย : ยุคกรุงธนบุรีถึงรัตนโกสินทร์. หน้า 10-12.

² กนกวลี ชูชัยยะ; และ กฤษฎา บุญยสมิต. (2545). ประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 รัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 3. หน้า 29.

³ ดนัย ไชโยธา. (2544). พัฒนาการของมนุษย์กับอารยธรรมในราชอาณาจักรไทย เล่ม 2. หน้า 15.

ความสำคัญของราชบุรีสมัยกรุงธนบุรี

1. ด้านการเมืองการปกครอง

ในสมัยกรุงธนบุรี ราชบุรีมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นใน มีเจ้าเมืองปกครองดูแลภายหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทำพิธีปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ หลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรีได้เข้าถวายตัวทำราชการกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยได้รับคำชักชวนจากพระมหามนตรี (บุญมา) ซึ่งเป็นน้องชาย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โปรดตั้งให้เป็นพระราชวรินทร์⁴ สังกัดกรมพระตำรวจหลวง พระราชวรินทร์เป็นกำลังสำคัญของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในการรวบรวมบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่น และเป็นกำลังสำคัญในการทำสงครามกับอาณาจักรต่างๆ โดยเฉพาะกับพม่า จนได้รับตำแหน่งสูงสุดในปลายรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช คือ สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก และเป็นปฐมกษัตริย์ราชวงศ์จักรี สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ราชบุรีเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์เนื่องจากมีเขตแดนติดต่อกับพม่าซึ่งเป็นคู่สงครามที่สำคัญของไทย ดังนั้น สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงทรงจัดกองทหารมาประจำที่ตำบลบางกุ้ง เขตแดนเมืองสมุทรสงครามต่อแดนเมืองราชบุรี คอยสังเกตความเคลื่อนไหวของพม่าและต่อสู้กับพม่าได้ทันทั่วทั้งที่เมื่อพม่าบุกรุกเข้ามา นอกจากนี้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยังทรงส่งกองทหารไปประจำยังเมืองอื่นๆ ที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์และมีอาณาเขตติดต่อกับเขตแดนของอาณาจักรอื่นที่นอกเหนือจากพม่า เช่น สงกอนด่านไปรักษาปากน้ำ⁵

ในสมัยกรุงธนบุรี ราชบุรีเป็นสมรภูมิรบระหว่างไทยกับพม่า 2 ครั้ง ได้แก่ สงครามบางกุ้ง พ.ศ. 2311 และศึกบางแก้ว พ.ศ. 2317⁶ โดยเฉพาะศึกบางแก้วได้สร้างความภาคภูมิใจให้กับชาวราชบุรีเป็นอย่างมาก

สงครามบางกุ้ง พ.ศ. 2311

สาเหตุของสงครามในครั้งนี้เนื่องจากพม่าต้องการชั้ยชนะเหนือไทยเพราะเห็นว่าไทยพัฒนาความเจริญของประเทศได้เร็วภายหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2310) สมรภูมิรบ

⁴ กรมศิลปากร. (2542). พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2. หน้า 167.

⁵ ดนัย ไชยโยธา. (2546). ประวัติศาสตร์ไทย : ยุคกรุงธนบุรีถึงรัตนโกสินทร์. หน้า 20.

⁶ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี. (2542). โครงการปรับปรุงนิทรรศการถาวร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี. หน้า 21.

ระหว่างไทยและพม่าครั้งนี้อยู่ที่บางกุ้ง จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งมีพรมแดนติดต่อกับราชบุรี⁷ พระเจ้าอังวะ กษัตริย์พม่าในเวลานั้น โปรดให้แม่ทัพมารหญาเจ้าเมืองทวาย⁸ ยกทัพเข้ามาตรวจตราสภาพแวดล้อมของไทยและปราบปรามคนไทยในท้องที่แถบนั้น พระยาทวายเกณฑ์กำลังพลประมาณ 3,000 คน เคลื่อนทัพจากเมืองทวายผ่านเมืองไทรโยค ราชบุรี ครั้นถึงบางกุ้งมีค่ายทหารจีนของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชวางกำลังอยู่ พม่าจึงตั้งค่ายล้อมไว้ กรมการเมืองสมุทรสงครามจึงแจ้งข่าวไปที่กรุงธนบุรี ในขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระมหามนตรี(กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท) เป็นกองทัพหน้า พระองค์เป็นทัพหลวง รีบเคลื่อนทัพทางเรือไปยังเมืองสมุทรสงคราม เมื่อไปถึงปรากฏว่าค่ายบางกุ้งจะเสียแก่พม่าอยู่แล้ว จึงสั่งให้กองทัพหน้าเข้าตีพม่าทันทีและทรงนำ ทัพหลวงตามเข้าไป ทหารไทยใช้อาวุธเข้าไล่ตะลุมบอนพม่าล้มตายเป็นจำนวนมาก พระยาทวายเห็นว่าสู้ไม่ได้จึงรวบรวมกำลังหนีกลับไปทางด้านเจ้าเข่วัว* ฝ่ายไทยยึดเรือรบของพม่าได้ทั้งหมด ได้อาวุธและเสบียงอาหารเป็นจำนวนมาก⁹ สงครามในครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าราชบุรียังคงมีบทบาทและความสำคัญในการเป็นสมรภูมิรบระหว่างไทยกับพม่า

ศึกบางแก้ว (พ.ศ. 2317)

นับเป็นสงครามระหว่างไทยกับพม่าครั้งสำคัญที่สุด เป็นสงครามครั้งที่ 8 ในจำนวน 10 ครั้ง ตั้งแต่หลังเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2310 จนถึงสิ้นรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช¹⁰ สาเหตุของสงครามเนื่องมาจากอะแซหุ่นกี้ส่งกำลังทหารพม่าตามพวกมอญกบฏเข้ามาถึงเมืองมะตะมะ เมื่อทราบข่าวพระยาเจ่งกับพวกหัวหน้ำมอญกบฏพาครอบครัวหนีเข้ามาเมืองไทยทางด้านเจดีย์สามองค์ จึงให้ยุ่งอคงห่วน¹¹ คุมพลลงมาปล้นจับเชลยในแขวงเมืองราชบุรี สมุทรสงคราม และเพชรบุรี เมื่อ กองทัพพม่ามาถึงบ้านบางแก้ว** ได้ตั้งค่ายขึ้นสามค่าย เมื่อทางเมืองหลวงทราบข่าวศึกที่ราชบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงยกทัพเรือไปเมืองราชบุรี และตั้งค่ายหลวงในพื้นที่บ้าน

⁷ พชรินทร์ ศุขประมุข. (2534). สมัยประวัติศาสตร์ ใน ราชบุรี. หน้า 127-128.

⁸ กรมศิลปากร. (2542). พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2. หน้า 167.

* ด้านเจ้าเข่วัว เป็นด้านเมืองราชบุรี ตั้งอยู่ริมลำน้ำภาชี อยู่ในเขตอำเภอสวนผึ้ง

⁹ พลตรี จรรยา ประชิตโรมรัน. (2537). สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช. หน้า 61-62.

¹⁰ พชรินทร์ ศุขประมุข. (2534). หน้าเดิม.

* ยุ่งอคงห่วนผู้นี้ คือ ฉับกุงโป ในกองทัพมังมหานรธา แม่ทัพที่ตีค่ายกองทัพหน้าของกรมหมื่นเทพพิพิธแตกที่ปากน้ำโยทะกา ในคราวเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2

¹¹ พลตรี จรรยา ประชิตโรมรัน. (2537). เล่มเดิม. หน้า 121.

** ปัจจุบันเรียกบ้านนางแก้ว อยู่ในตำบลนางแก้ว อำเภอโพธาราม

เขาพระ* ซึ่งอยู่ทางตะวันตกของแม่น้ำแม่กลอง ทรงโปรดฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าจ้อยกับพระธเบศบดี ตั้งค่ายที่โคกกระทาย** ห่างจากค่ายวัดเขาพระประมาณ 50 เส้น รักษาเมืองราชบุรีไว้ร่วมกับทัพทหารจีน ให้พระยาอินทรอภัยรักษาหนองน้ำที่เขาชั้วพราน*** ซึ่งเป็นที่เลี้ยงช้างและเส้นทางลำเลียงอาหารของกองทัพมาจากเมืองกาญจนบุรี ให้พระยารามัญวงศ์คุมทหารรักษาหนองน้ำที่เขาชะงุ้ม**** การรบครั้งนี้ใช้เวลากว่าเดือนครึ่ง เมื่อเจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์เสร็จศึกจากทางเหนือได้ยกกองทัพ***** มาช่วยรบกับพม่าด้วย ในที่สุดพม่าก็พ่ายแพ้ต่อไทย¹² หลังศึกบางแก้วทำให้ผู้คนในราชบุรีที่เคยหลบหนีพม่าไปอยู่ตามป่าและที่อื่นๆ ตั้งแต่สงครามเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 เนื่องจากเกรงกลัวพม่า ได้กลับมามีที่อยู่อาศัยของตนส่งผลให้ผู้คนในราชบุรีมีจำนวนเพิ่มขึ้น

จุดมุ่งหมายที่อะแซหุ่่นก็ให้ยุ้งอคงหุ่่นยกทัพเข้ามาเมืองไทยในครั้งนีเพื่อกวาดต้อนครัวมอญกลับไปพม่า แต่ถ้าพม่าตามมอญอพยพไม่ทันก็ให้ถอยทัพกลับไปให้มีจุดมุ่งหมายที่จะเข้ามารบกับไทย เพราะอะแซหุ่่นก็ยังไม่ได้รับคำสั่งจากพระเจ้าอังวะ แต่ยุ้งอคงหุ่่นประมาทไทยถือว่าเคยรบชนะไทยเมื่อครั้งสงครามเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ.2310 และคิดว่าไทยนั้นขยาดสงครามกับพม่าไม่คิดต่อสู้ ทำให้พม่ากำเริบเมื่อตามคร่อมอญไม่ทันจึงฉวยโอกาสปล้นทรัพย์และจับคนไทยไปเป็นเชลยเหมือนเมื่อครั้งเสียกรุงครั้งที่ 2 อย่างไม่รู้ตามสงครามครั้งนี้ได้ให้บทเรียนแก่พม่ามาก และเป็นสงครามที่สร้างขวัญและกำลังใจให้แก่คนไทยเป็นอย่างมากสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ชาวราชบุรีเป็นอย่างยิ่ง หลังจากทีคนไทยเสียขวัญและหวาดกลัวพม่ามากจากการที่ถูกพม่าทำร้ายคราวที่ผ่านมา

การที่ไทยรบชนะพม่าในครั้งนีมีความสำคัญมากทั้งในด้านการเมืองและด้านจิตวิทยา กล่าวคือ พม่าไม่เคยคาดคิดมาก่อนว่าไทยที่เคยเป็นฝ่ายแพ้พม่าจนถึงกับเสียกรุงศรีอยุธยา จะสามารถรบชนะพม่าได้ พม่าไม่เคยคาดคิดมาก่อนว่าจะต้องตกเป็นฝ่ายพ่ายแพ้แก่ไทย นั่นคือพม่าถูกกองทัพไทยโอบล้อมและตัดเส้นทางลำเลียงเสบียงอาหาร ทำให้ทหารพม่าทั้งสามค่ายที่ตั้งอยู่ในราชบุรีในขณะนั้นเกิดความอดอยากมากจนต้องเจรจายอมสงบศึกกับไทย และยอมแพ้ไปในที่สุด ชัยชนะของไทยในครั้งนี

* ปัจจุบันอยู่เหนือบ้านโคกกระทายไปทางบ้านนางแก้วประมาณ 2 กิโลเมตร

** ปัจจุบันอยู่ในตำบลธรรมเสน อำเภอบัวชุม

*** หรือเขาช่องพรานในปัจจุบัน

**** อยู่ในตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอบัวชุม

***** นอกจากกองทัพของเมืองหลวงแล้ว ยังมีกองทัพจากเมืองเชียงใหม่ เมืองลำปาง และเมืองน่าน มาช่วยรบในศึกบางแก้วด้วย (อ้างอิงจาก กรมศิลปากร. (2542). พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2. หน้า 193.)

¹²สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ราชบุรี. (2544). พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรีและจังหวัดราชบุรี. หน้า 72.

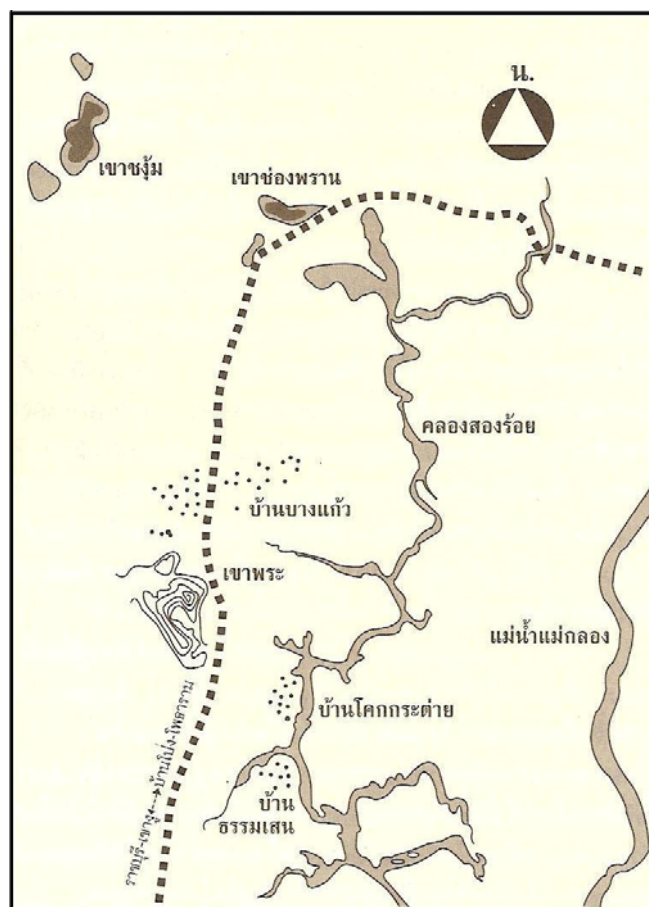
ได้สร้างเกียรติภูมิ และความภาคภูมิใจให้กับคนไทย ทำให้คนไทยหายหวาดกลัวพม่ามีขวัญและกำลังใจที่จะต่อสู้กับพม่าอีกครั้ง และทำให้คนไทยที่หลบหนีพม่าไปอยู่ตามที่ต่าง ๆ เนื่องจากหวาดกลัวพม่า เมื่อทราบถึงชัยชนะของไทยได้กลับไปยังถิ่นที่อยู่อาศัยของตนเอง หายจากความหวาดกลัวพม่า และพร้อมที่จะสู้กับพม่าต่อไป ในราชบุรีก็เช่นกันศึกบางแก้วได้สร้างความภาคภูมิใจให้กับชาวราชบุรีเป็นอย่างมาก ภายหลังจากศึกบางแก้วผู้คนในราชบุรีที่เคยหลบหนีพม่าตั้งแต่ครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ได้กลับมายังถิ่นฐานของตนและดำเนินชีวิตตามปกติเหมือนครั้งที่ยังไม่เกิดสงครามกับพม่า

สรุปได้ว่าศึกบางแก้วทำให้พม่าไม่กล้าที่จะประมาทไทยอีก และการศึกในครั้งนี้นอกจากกองทัพจากเมืองหลวงและเมืองราชบุรีแล้ว ยังมีกองทัพของคนจีน มอญ กองทัพจากเมืองเหนือได้แก่ เชียงใหม่ ลำปาง และน่าน รวมทั้งกองทัพจากเมืองนครราชสีมา ซึ่งแสดงถึงความร่วมมือร่วมใจกันในการที่จะสู้รบกับพม่า การศึกครั้งนี้ส่งผลให้คนไทยเกิดความภาคภูมิใจ หายหวาดกลัวพม่าและทำให้คนไทยกลับคืนสู่ถิ่นฐานเดิม ทำให้ราชบุรีเป็นแหล่งกำลังพลของกรุงธนบุรีในยามมีศึก และเป็นสถานที่รวบรวมระดมพล ตลอดยังเป็นสมรภูมิต่อสู้รบที่สำคัญในสมัยธนบุรี

2. ด้านเศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจของเมืองราชบุรีในสมัยธนบุรีซบเซาลงเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ เช่น ภาวะสงครามระหว่างไทยกับพม่า เกิดภาวะทุพภิกขภัยข้าวยากหมากแพง เป็นต้น การค้าขายกับต่างประเทศนั้นมีน้อยกว่าในสมัยอยุธยาเนื่องมาจากภาวะสงคราม โดยเฉพาะสงครามครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ทำให้ราชบุรีซึ่งมีฐานะเป็นเมืองท่าค้าขายขายกับต่างประเทศและเป็นจุดยุทธศาสตร์ทางการรบทำให้ได้รับความเสียหายมาก และภายหลังสงครามเกิดภาวะทุพภิกขภัยข้าวยากหมากแพง สินค้าส่งออกสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นสินค้าประเภทเดียวกับสินค้าจากเมืองเพชรบุรี กาญจนบุรี เนื่องจากราชบุรี เพชรบุรี และกาญจนบุรี นั้นตั้งอยู่ในเขตที่มีลักษณะภูมิประเทศแบบเดียวกัน ดังที่ ฟรังซิส อังรี ตูร์แปง บันทึกไว้ว่า ลักษณะของเมืองเพชรบุรี ชาวเมืองค้าข้าว ผ้า และฝ้าย บ้านทุกหลังมีสวนปลูกพลู มะพร้าว ทุเรียน กล้วย ส้มเขียวหวาน และผลไม้ต่างๆ อีกหลายชนิด เมืองกาญจนบุรีมีสินค้าสำคัญได้แก่ ไม้หอม งาช้าง นอแรด และน้ำมันชกเงาอย่างดี¹³ ส่วนเมืองราชบุรีซึ่งอยู่ระหว่างเมืองเพชรบุรีกับเมืองกาญจนบุรี นั้นคงมีสินค้าออกไม่แตกต่างไปจากสองเมืองนี้มากนัก กล่าวคือ สินค้าออกของเมืองราชบุรี

¹³สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ราชบุรี. (2544). พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรีและจังหวัดราชบุรี. หน้า 72.

ภาพประกอบ 9 แผนที่แสดงสถานที่ในการรบที่บ้านบางแก้ว จังหวัดราชบุรี
 ที่มา : พลโท รวมศักดิ์ ไชยโกมินทร์. (2543). สงครามประวัติศาสตร์. หน้า 8.พิมพ์ครั้งที่
 3. กรุงเทพฯ : บริษัทพิชฌเนศ ปรินต์ติ้ง เซนเตอร์ จำกัด.

คงจะเป็นสินค้าทางการเกษตรและสินค้าประเภทของป่า อย่างไรก็ตามราชบุรีในสมัยธนบุรีไม่ปรากฏว่ามีสินค้าเข้าเนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจซบเซา ผู้คนในราชบุรีในขณะนั้นไม่มีกำลังซื้อ ตลอดจำนวนผู้คนในราชบุรีสมัยธนบุรีลดจำนวนลงมาก

สาเหตุที่ทำให้ผู้คนในราชบุรีสมัยธนบุรีมีจำนวนลดลงน่าจะมาจากภาวะสงครามและข้าวยากหมากแพง ส่วนการเพิ่มจำนวนของผู้คนในราชบุรีสมัยธนบุรีคงเนื่องมาจากการกวาดต้อนผู้คน ที่เป็นเชลยสงครามและผู้คนกลุ่มที่เข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารของคนถิ่นอื่นจนกระทั่งกลมกลืนเป็นพลเมืองไทยในที่สุด

3. ด้านสังคม

ชุมชนในราชบุรีสมัยธนบุรีประกอบด้วยชนหลายกลุ่มทั้งที่เป็นชนพื้นเมือง กลุ่มที่เข้ามาติดต่อค้าขาย เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร และเป็นเชลยสงคราม ได้แก่ คนพื้นเมืองราชบุรี จีน เขมร และลาว

1. คนพื้นเมืองราชบุรี

คนพื้นเมืองราชบุรี เป็นคนไทยที่มำตั้งรกรากในเมืองราชบุรีก่อนที่จะมีชาวต่างชาติอพยพเข้ามา ปัจจุบันกระจายตัวอยู่ในทุกอำเภอ* ที่เห็นเด่นชัดมี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 คนไทยภาคกลางพื้นถิ่น ตั้งหลักแหล่งที่บ้านโพหักเดิม มีวัฒนธรรมและประเพณีที่แสดงว่าเป็นไทยแท้ คือ สำเนียงภาษาที่ใช้แปลกกว่าท้องถิ่นอื่นในเมืองราชบุรี เช่น ใช้คำนำหน้าชื่อผู้หญิงว่า “อ” เช่น ออแดง ออหนุ่ม เป็นต้น ซึ่งคำเหล่านี้เป็นคำไทยแท้แต่โบราณ¹⁴ กลุ่มที่ 2 คนไทยกลาง** ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อำเภอวัดเพลง โดยกระจายอยู่ใน 3 ตำบล คือ ตำบลวัดเพลง ตำบลเกาะศาลพระ และตำบลจอมประทัด¹⁵ กลุ่มคนไทยเหล่านี้ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก

2. คนจีน

คนจีนได้เข้ามาติดต่อค้าขายกับเมืองไทยตั้งแต่สมัยโบราณ และเห็นว่าเมืองไทยมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ชาวจีนส่วนหนึ่งจึงได้ตั้งถิ่นที่อยู่อาศัยในประเทศไทย ส่วน

* ปัจจุบันราชบุรีประกอบด้วย 9 อำเภอ กับ 1 กิ่งอำเภอ ได้แก่ 1. อำเภอเมืองราชบุรี 2. อำเภอวัดเพลง 3. อำเภอป่าท้อ 4. อำเภอจอมบึง 5. อำเภอสวนผึ้ง 6. อำเภอบ้านโป่ง 7. อำเภอโพธาราม 8. อำเภอบางแพ 9. อำเภอดำเนินสะดวก และกิ่งอำเภอบ้านคา

¹⁴ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2543). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดราชบุรี. หน้า 17.

** คนไทยกลุ่มนี้มีความเป็นมาสืบเนื่องมาจากกลุ่มคนไทยดั้งเดิม ตั้งรกรากมาแต่โบราณ

¹⁵ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี. (2546?). 8 ชาติพันธุ์ในราชบุรี. หน้า 17.

ความสัมพันธ์ด้านการค้ายังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ราชบุรีเป็นเมืองหนึ่งที่มีคนจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นเวลานานแล้ว โดยการเข้ามาติดต่อกับชาวจีนกับชนพื้นเมือง และเห็นว่าราชบุรีมีความอุดมสมบูรณ์ประกอบกับการค้าน่าจะมีผลกำไรดี จึงเลือกตั้งถิ่นฐานรวมเป็นชุมชน ดังพบหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าชาวจีนมาติดต่อกับชาวยุโรปในราชบุรี คือ การพบเครื่องถ้วยจีน ใต้บริเวณแม่น้ำแม่กลองช่วงที่ไหลผ่านเมืองราชบุรี มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 16¹⁶

ในสมัยกรุงธนบุรี ชาวจีนมีบทบาทในการทำสงครามร่วมกันกองทัพของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทั้งสงครามกอบกู้เอกราช สงครามป้องกันพระราชอาณาเขต และสงครามขยายอาณาเขต เช่น สงครามบางกุ้ง พ.ศ. 2311* เป็นต้น

3. คนเขมร

ชาวเขมรได้มาตั้งถิ่นฐานในเมืองราชบุรีเมื่อปี พ.ศ. 2314 ภายหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงยกทัพไปตีเขมร สาเหตุเพราะเขมรเข้ามารุกรานไทยทางเมืองตราดและจันทบุรี ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารสมัยรัชกาลที่ 1 ดังนี้

“...ครั้นกองทัพไทยเลิกกลับมา สมเด็จพระนารายณ์ราชาก็พากองทัพญวนขึ้นมารักษาเมืองดังกล่าว เจ้าพระยาจักรีเดินทัพมากลางทาง ทราบว่าญวนมาช่วยเขมรก็กวาดต้อนครอบครัวเมืองบาราย เมืองโพธิสัตว์ และจับได้ขุนนางเขมรคือพระยายมราชชื่อควร พระยารามเตชะชื่อมู พระยาไกรชื่อลาย พระยาแสนทองฟ้าชื่อลาย รวมกับครอบครัวที่ได้ในครั้งนั้นเหมือนเศษ ส่งเข้ามากรุงธนบุรี แล้วยึดเอาเมืองพระตะบอง เมืองนครเสียมราฐ รักษาไว้ ครอบครัวเขมรที่เข้ามาครั้งนั้น เจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่เมืองราชบุรี...”¹⁷

ข้อความดังกล่าวยืนยันได้ว่าในสมัยกรุงธนบุรีภายหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยกทัพไปตีเขมรแล้วได้กวาดต้อนชาวเขมรมาด้วยและให้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองราชบุรี นอกจากนี้ไม่ปรากฏเอกสารใดๆ ที่กล่าวถึงชาวเขมรกลุ่มนี้อีกเลย¹⁸

4. คนลาว

คนลาวที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในราชบุรีสมัยธนบุรีนั้นเป็นเชลยสงครามที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาในคราวที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงโปรดฯ ให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกเป็นแม่ทัพพร้อม

¹⁶ มาลินี คัมภีร์ญาณนท์. (2527, เมษายน-มิถุนายน). เครื่องถ้วยจีนพบที่ราชบุรี. *เมืองโบราณ*. 10(2) : 31-45.

* ดูรายละเอียดในความคำสัญญาทางการเมืองการปกครองของราชบุรีในสมัยธนบุรี

¹⁷ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. (2506). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1*. หน้า. 18-19.

¹⁸ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี. (2546?). *8 ชาติพันธุ์ในราชบุรี*. หน้า 98.

ด้วยเจ้าพระยาสุรสีห์ ยกทัพไปปราบปรามกรุงศรีสัตนาคณหุต ใน พ.ศ. 2322 โดยตีเมืองเวียงจันทน์ เมืองหลวงพระบาง และเมืองอื่นๆ ในอาณาจักรล้านช้าง สาเหตุเนื่องจากเจ้านายลาวในขณะนั้นไม่สามัคคีกัน¹⁹ ทำให้บ้านเมืองอ่อนแอ เมื่อปราบลาวได้สำเร็จแล้ว โปรดฯ ให้กองทัพเมืองหลวงพระบางไปตีเมืองทันต์ เมืองม่วย ซึ่งตั้งอยู่ริมเขตแดนญวนซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของไทยทรงดำ²⁰ หลังสงครามในครั้งนี้นี้ไทยได้อัญเชิญพระแก้วมรกตและพระบางจากเวียงจันทน์กลับมากรุงธนบุรีด้วย และได้กวาดต้อนครอบครัวลาวจากอาณาจักรล้านช้างรวมทั้งครอบครัวไทยทรงดำจากเมืองทันต์และเมืองม่วยกลับมาด้วย โปรดฯ ให้ครอบครัวลาวตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองสระบุรีและราชบุรี²¹ การตั้งบ้านเรือนในราชบุรีนั้นให้อยู่ในบริเวณที่ทางการกำหนดให้ คือ บริเวณวัดพญาไม้ อำเภอเมืองราชบุรี ต่อมาเมื่อครอบครัวขยายใหญ่ขึ้น ได้ข้ามฝั่งแม่น้ำแม่กลองไปทางทิศตะวันตก และตั้งหลักแหล่งบริเวณตำบลเขาแร้ง ตำบลเขาวิสะตังส์ ตำบลหนองหอย อำเภอเมืองราชบุรี ตำบลนางแก้ว ตำบลบ้านฆ้อง อำเภอโพธาราม เป็นต้น²² ส่วนครอบครัวไทยทรงดำทรงให้ตั้งบ้านเรือนที่เมืองเพชรบุรี*

ราชบุรียังคงมีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองที่เป็นจุดยุทธศาสตร์ รวมทั้งเป็นแหล่งรวมของกลุ่มชนที่เข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารและเป็นเชลยสงครามเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนบุรี และยังคงสถานภาพเดิมเมื่อเข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์

¹⁹ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี. (2546?). 8 ชาติพันธุ์ในราชบุรี. หน้า 110.

²⁰ แหล่งเดิม. หน้า 163.

²¹ พิชรินทร์ สุขประมุข. (2534). สมัยประวัติศาสตร์ใน ราชบุรี. หน้า 127-128.

²² สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี. (2546?). เล่มเดิม. หน้า 98.

* การตั้งถิ่นฐานของไทยทรงดำในราชบุรีนั้นอยู่ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

บทที่ 4

ความสำคัญของเมืองราชบุรีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2325-2394

การเมืองการปกครองของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

การเมืองการปกครองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก่อนการขึ้นครองราชย์ของรัชกาลที่ 5 นั้นมีลักษณะการสืบทอดการบริหารราชการแผ่นดินแบบเดียวกับสมัยอยุธยาที่มีมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ.1997-2031) อย่างไรก็ตามระบบการปกครองนั้นย่อมมีความเหมาะสมในแต่ละช่วงสมัยเท่านั้น เมื่อสภาพแวดล้อมและเวลาเปลี่ยนไประบบที่เคยมีประสิทธิภาพจึงกลายเป็นระบบที่ขาดประสิทธิภาพ นำไปสู่ความสับสนซ้ำซ้อนและเกิดความล่าช้าในการบริหารราชการแผ่นดินต่างๆ เช่น ภาษีอากร การควบคุมกำลังคน การศาล การศึกษา ฯลฯ เป็นต้น

การเมืองการปกครองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แบ่งออกเป็น 3 ส่วน

- 1) การปกครองในเขตราชธานี
- 2) การปกครองส่วนหัวเมือง
- 3) การปกครองส่วนหัวเมืองประเทศราช

1) การปกครองในเขตราชธานี หรือการปกครองส่วนกลาง มีกรุงเทพฯ เป็นเมืองหลวงและเป็นศูนย์กลางของการปกครอง โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขมีอำนาจสูงสุดในการปกครอง และมีอัครมหาเสนาบดี 2 ตำแหน่ง คือ สมุหนายกดูแลทั้งด้านทหารและพลเรือนควบคุมบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายเหนือ สมุหกลาโหมดูแลทั้งด้านทหารและพลเรือนควบคุมบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายใต้ ร่วมกับเสนาบดีจตุสดมภ์ทั้ง 4 คือ นครบาล (กรมเมือง) ดูแลความสงบเรียบร้อย ตัดสินคดีความต่างๆ และดูแลกรมสุรัสวดี ธรรมาธิกรณ์ (กรมวัง) ดูแลภายในพระราชสำนักและการพระราชพิธีโกษาธิบดี (กรมคลัง) ดูแลกรมท่าควบคุมบังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลตะวันออกและการคลัง เกษตรธิการ (กรมนา) ดูแลเกี่ยวกับการเก็บภาษีอากรจากอาชีพทางการเกษตรกรรม การถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน ทั้งอัครมหาเสนาบดี 2 ตำแหน่ง และเสนาบดีทั้ง 4 ตำแหน่งนั้นขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นระบบเดียวกับสมัยอยุธยาแต่มีความแตกต่างจากสมัยอยุธยา 2 ประการ คือ

ประการแรก การมีเจ้านายกำกับราชการกรมคือการแต่งตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงไว้วางพระราชฤทัยไปเป็นที่ปรึกษาราชการประจำกรมต่างๆ ที่สำคัญ ซึ่งเกิดขึ้นครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งต่อมาเรียกว่าเสนาบดีที่ปรึกษา¹

¹ ขุนวรกิจพิศาล (เปล่ง สุวรรณจิตติ). (2463). ตำนานเสนาบดีกรุงรัตนโกสินทร์. หน้า 8.

การคัดเลือกพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีคุณสมบัติเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยไปกำกับราชการ กรมนั้นเป็นการคานอำนาจกันระหว่างเสนาบดีที่ปรึกษากับเสนาบดีเจ้ากรมด้วย เช่น ทรงแต่งตั้งกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ไปกำกับราชการกรมท่า เป็นต้น

ประการที่สอง การมีคณะลูกขุนในสมัยอยุธยาพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งคณะบุคคลขึ้นปฏิบัติราชการต่าง ๆ แทนพระองค์คือคณะลูกขุนมีหน้าที่วินิจฉัยข้อราชการที่สำคัญเร่งด่วนแล้วนำความที่เรียกว่า “คำลูกขุนที่ปรึกษา” ขึ้นกราบทูลทรงทราบเพื่อการมีพระราชวินิจฉัยข้อราชการนั้นโดยง่าย คณะลูกขุนนั้นจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งจากข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่มีความรู้ความสามารถหรือผ่านการรับราชการในตำแหน่งที่สำคัญ ๆ มาแล้วทั้งสิ้นได้แก่ คณะลูกขุนฝ่ายพลเรือนคณะลูกขุนฝ่ายทหารคณะลูกขุนฝ่ายตุลาการเนื่องจากศาลาลูกขุนตั้งอยู่ที่ในวังและนอกวัง ประชาชนจึงเรียกศาลาลูกขุนฝ่ายพลเรือน และศาลาลูกขุนฝ่ายทหารว่าศาลาลูกขุนใน ทางราชการเรียกว่า ลูกขุน ณ ศาลา เรียกศาลาลูกขุนฝ่ายตุลาการว่า ศาลาลูกขุนนอก ทางราชการเรียกว่า ลูกขุน ณ ศาลหลวง²

หลักฐานเกี่ยวกับคณะลูกขุนปรากฏชัดเจนในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างศาลาลูกขุน 3 หลัง ตามแบบสมัยอยุธยา³ และถ้ามีการใดที่เป็นข้อราชการที่มีความสำคัญมาก จำเป็นต้องหารือเป็นการส่วนรวม สามารถเรียกประชุมคณะลูกขุนพร้อมกันทั้ง 3 คณะ โดยมีพระมหากษัตริย์หรือผู้แทนพระองค์เป็นประธานพร้อมด้วย ผู้กำกับราชการกรมและขุนนางผู้ใหญ่ที่ทรงเห็นสมควร เข้าร่วมประชุมด้วย⁴

2) การปกครองส่วนหัวเมือง

2.1 การปกครองหัวเมืองชั้นใน หรือเมืองชั้นจัตวา คือการปกครองเมืองรายรอบราชธานี มีผู้รั้งดูแลบังคับบัญชาหัวเมือง

2.2 การปกครองหัวเมืองชั้นนอก คือ หัวเมืองชั้นเอก ชั้นโท ชั้นตรี ที่อยู่ห่างไกลราชธานี มีเจ้าเมืองเป็นผู้ดูแลบังคับบัญชามีอำนาจสิทธิขาดทุกประการ มีเมืองบริวารอยู่รายรอบ

การบริหารราชการแผ่นดินหัวเมืองนั้น อยู่ภายใต้การรับผิดชอบดูแลของสมุหกลาโหม สมุหนายก และกรมคลัง โดยพระมหากษัตริย์จะเป็นผู้แต่งตั้งเจ้าเมืองให้มีอำนาจบังคับบัญชาดูแลอย่างผู้แทนพระองค์ แต่ในความเป็นจริงเจ้าเมืองนั้นมีอิสระในการดูแลและบริหารจัดการทุกประการแบบ “กินเมือง”

²ประกิจ สะเพียรชัย. (2539). การบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อนการปฏิรูปการปกครอง(พ.ศ.2325-พ.ศ.2435). หน้า 63.

³สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2537). เทศาภิบาล. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางบุญร่วม บุญวัฒน์ วันที่ 26 กรกฎาคม 2537. หน้า 8-9.

⁴ขุนวรกิจพิศาล (เปล่ง สุวรรณจิตติ). (2463). ตำนานเสนาบดีกรุงรัตนโกสินทร์. หน้า 8.

...ถือว่าผู้เป็นเจ้าของเมืองต้องทิ้งกิจการของของตนมา...ทำการปกครองบ้านเมืองให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขปราศจากภัยอันตราย ราษฎรก็ต้องตอบแทนคุณเจ้าเมืองด้วยการออกแรงช่วยทำงาน...หรือแบ่งสิ่งของซึ่งทำมาหาได้...ช่วยอุปการะมิให้เจ้าเมืองต้องเป็นห่วงในการหาเลี้ยงชีพ...รัฐบาลในราชธานีไม่ต้องเลี้ยงดู...ครั้นจำเป็นรกาลนานมาความเปลี่ยนแปลงในโลกวิสัย ทำให้การเลี้ยงชีพต้องอาศัยเงินตรามากขึ้นตามลำดับ ผลประโยชน์ที่เจ้าเมืองกรมการได้รับอย่างโบราณไม่พอเลี้ยงชีพ...ก็อาศัยตำแหน่งในราชการเป็นปัจจัยให้ได้ผลประโยชน์สะดวงดีกว่าบุคคลภายนอก...จึงเกิดประเพณีหากินด้วยอาศัยตำแหน่งในราชการแทบทั่วไป...¹

ทางรัฐบาลกลางเพียงแต่มอบหมายหลักการแต่ในความเป็นจริงรัฐบาลกลางไม่สามารถควบคุมการบริหารงานหัวเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะอุปสรรคทางด้านคมนาคมการสื่อสารที่ยากลำบาก ไม่สะดวกในการติดต่อสื่อสารดูแลบังคับบัญชา หัวเมืองอยู่หลายทิศทาง เสนาบดีไม่สามารถดูแลติดตามการบริหารตรวจตรางานได้ใกล้ชิด ทำได้เพียงส่งหลักการแบบแผนข้อบังคับไปยังเจ้าเมือง ซึ่งถ้าเจ้าเมืองจะเข้าใจในหลักการที่ได้รับมอบหมายต่างกันอย่างไร ต่างคนต่างปฏิบัติทางรัฐบาลกลางก็ตรวจสอบยาก ²

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชมีการจัดระเบียบให้สมุหกลาโหม สมุหนายก และโกษาธิบดี (กรมท่า) ควบคุมดูแลการแบ่งพื้นที่ในการบังคับบัญชาหัวเมืองต่างๆ ดังนี้

สมุหกลาโหมดูแลบังคับบัญชาเมืองสงขลา เมืองพัทลุง เมืองตะกั่วป่า เมืองตะกั่วทุ่ง เมืองถลาง เมืองพังงา เมืองนครศรีธรรมราช เมืองไชยา เมืองหลังสวน เมืองชุมพร เมืองปทิว เมืองคลองวาน เมืองกุย เมืองปราณ เมืองตะนาวศรี เมืองมะริด เมืองกระ เมืองกาญจนบุรี เมืองไทรโยค เมืองเพชรบุรี (เดิมอยู่ในความดูแลของกรมมหาดไทย)

สมุหนายกดูแลบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายเหนือและเมืองฉะเชิงเทรา (เดิมอยู่ในความดูแลของกรมท่า)

โกษาธิบดี (กรมท่า) ดูแลบังคับบัญชาเมืองนนทบุรี เมืองสมุทรปราการ เมืองสาครบุรี เมืองชลบุรี เมืองบางละมุง เมืองระยอง เมืองจันทบุรี เมืองตราด เมืองสมุทรสาคร ส่วนใหญ่เป็นเมืองท่าชายทะเลภาคตะวันออกมีความสำคัญทางการค้ากับต่างประเทศ

การบริหารราชการหัวเมืองมีการวางนโยบายในการบริหารโดยพระมหากษัตริย์ เจ้านาย และขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ส่วนสมุหกลาโหม สมุหนายก โกษาธิบดีนั้นทำหน้าที่บริหารราชการประจำให้

¹ วุฒิชัย มูลศิลป์; และ สมโชค อ่องสกุล. (2524). มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์เปรียบเทียบ.

หน้า 1-2. (อ้างอิงจาก สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2509). เทศาภิบาล. หน้า 19-24.)

² สอ สัจจวาที. (2508). ความรู้เรื่องเมืองสยาม. หน้า 35.

ดำเนินไปอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย โดยใช้อำนาจผ่านทางเจ้าเมืองและกรมการเมืองต่างๆ และใช้ระบบการแบ่งงานระบบเดียวกันที่ใช้ในราชธานี

3) การปกครองหัวเมืองประเทศราช

การปกครองหัวเมืองประเทศราชจะดูแลปกครองโดยเจ้าประเทศราช แต่ต้องได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลกลาง โดยรัฐบาลกลางจะให้อิสระแก่เจ้าเมืองประเทศราชในการปกครองตนเอง ส่วนใหญ่เป็นเมืองที่อยู่ห่างไกลจากราชธานีเป็นเมืองที่มีลักษณะแตกต่างจากราชธานีทางด้านเชื้อชาติ ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม ลักษณะการเป็นเมืองประเทศราชนั้นเป็นเพียงการยอมรับอำนาจอิทธิพลของไทยที่มีเหนือเมืองของตนเท่านั้น ซึ่งจะเปลี่ยนแปลงไปได้เพื่อความอยู่รอดของเมืองได้ เจ้าเมืองประเทศราชนั้นมีหน้าที่หลักคือคอยสอดส่องดูแลไม่ให้ข้าศึกลุกล้ำเข้ามาในพระราชอาณาเขต เพื่อความมั่นคงของประเทศ และต้องส่งเครื่องราชบรรณาการ ดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง เข้ามายังเมืองหลวงทุก 3 ปี 1 ครั้ง

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ไทยได้ขยายอาณาเขตครอบคลุมหัวเมืองเหนือคือ ล้านนา เชียงตุง เชียงรุ่ง เมืองลื้อ เมืองสิบสองปันนา หัวเมืองทางใต้ ได้แก่ นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู หัวเมืองทางตะวันออก ได้แก่ ลาว เขมร (เสียมราฐ พระตะบอง ศรีโสภณ)⁵ ในสมัยนี้ไทยจะมีอำนาจเหนือเมืองประเทศราชมาก ถ้าเจ้าเมืองประเทศราชอ่อนแอหรือคิดกบฏ จะถูกถอดถอนทันที เช่นการถอดถอนเจ้าประเทศราชเมืองจำปาศักดิ์ เพราะไม่มีความสามารถปราบกบฏภายในได้คือ กบฏอ้ายเชียงแก้ว (พ.ศ.2334) กบฏอ้ายสาเกียดโง้ง (พ.ศ.2360) และเจ้านันทเสน เจ้าประเทศราชเมืองเวียงจันทน์ เป็นกบฏถูกปราบปรามและถอดถอนแต่งตั้งเจ้าอินทร์ขึ้นเป็นเจ้าประเทศราชแทน เมืองปัตตานีเกิดกบฏเมื่อรัฐบาลปราบได้เรียบร้อยแล้วถูกแบ่งแยกออกเป็น 7 หัวเมืองที่เป็นอิสระต่อกัน ขึ้นต่อเมืองสงขลา⁶ ส่วนเมืองไทรบุรีเกิดกบฏ เมื่อถูกปราบเรียบร้อยแล้วก็ได้ถูกแบ่งเป็น 4 หัวเมือง⁷ ใน พ.ศ.2369 เกิดกบฏที่เวียงจันทน์ก็ถูกปราบปราม ซึ่งรัชกาลที่ 3 ทรงโปรดให้ยกเลิกรัฐฐานะประเทศราชเวียงจันทน์ โดยให้จำปาศักดิ์ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ และกวาดต้อนผู้คนเข้ามาตั้งบ้านเรือนในภาคอีสาน จนเกิดเป็นเมืองใหญ่ที่มีเมืองบริวารเล็กรายรอบ และขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ

⁵ตี.จี.อี. ฮอลส์. (2522). ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1. แปลโดย วรคุณุภา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา; และ คนอื่นๆ. หน้า 570-571.

⁶บัณฑิต แทนพิทักษ์. (2528). การปฏิรูปการปกครองแผ่นดินในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2431). หน้า 12 (อ้างอิงจาก ประชุมพงศาวดาร เล่ม 3. (2506). หน้า 9.)

⁷แหล่งเดิม. หน้า 13 (อ้างอิงจาก จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ. (2515). หน้า 337.)

การแบ่งพื้นที่การรับผิดชอบในเมืองประเทศราชนั้นแบ่งเป็น

สมุหกลาโหมและสมุหนายกจะแบ่งกันดูแลเมืองประเทศราชเช่นเดียวกับการแบ่งพื้นที่บังคับบัญชาหัวเมือง แต่เป็นการปกครองที่ไม่รัดกุม เจ้าเมืองดูแลบังคับบัญชาอย่างอิสระทุกประการ เพียงแต่มีข้อผูกพัน คือต้องส่งเครื่องราชบรรณาการทุก 3 ปี 1 ครั้ง และส่งกำลังเข้ามาตามใบบอกจากส่วนกลางยามสงคราม

สมุหนายก ดูแลรับผิดชอบเมืองประเทศราชทางเหนือ ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน หลวงพระบาง นครพนม จำปาศักดิ์

สมุหกลาโหมดูแลรับผิดชอบเมืองประเทศราชทางใต้ ได้แก่ หัวเมืองมลายูทั้งเจ็ด (แขกเจ็ดหัวเมือง คือ ตานี (ปัตตานี) ยะหริ่ง ยะลา ะแงะ หนองจิก สายบุรี และรามันห์)* เคตะห์ (ไทรบุรี) ปะลิส สตูล กลันตัน ตรังกานู

ส่วนการแต่งตั้งเจ้าเมืองจะต้องได้รับความเห็นชอบจากส่วนกลาง ที่จะแต่งตั้งตามความเห็นชอบของกรมการขุนนางเมืองนั้นๆ ส่งเข้ามา ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะแต่งตั้งเชื้อสายของเจ้าเมืองเดิม ซึ่งในเวลาต่อมาเป็นปัญหาในการพัฒนาการบริหารงานจากส่วนกลาง

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริในการปฏิรูปการปกครองของไทยเพื่อสร้างให้เกิดความเจริญแก่ประเทศไทย จนเป็นที่ยอมรับของอารยประเทศ แต่พระองค์ทรงมีอุปสรรคสำคัญ 2 ประการ คือประการแรก ขุนนางชั้นสูงไม่ต้องการเปลี่ยนแปลง ประการที่สอง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังไม่ทรงแน่พระทัยว่าการปฏิรูปการปกครองนั้นจะใช้กับประเทศไทยได้ดี เพราะคนส่วนใหญ่ยังคงเห็นด้วยกับการปกครองแบบเดิม ไม่มีความจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงดำเนินนโยบายสายกลาง และเตรียมวางพื้นฐานในการดำเนินการเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารราชการแผ่นดินแบบใหม่ต่อไป โดยพระองค์ได้ทรงเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมการเข้าเฝ้าให้เหมาะสมกับการติดต่อกับชาวตะวันตก ทรงรับปฏิภาที่ประชาชนกราบถวายบังคมทูลเดือนละ 4 ครั้ง และวางพื้นฐานทางการศึกษาวิชาการสมัยใหม่จากชาวตะวันตกโดยการจ้างครูต่างประเทศเข้ามาสอนหนังสือพระราชโอรสและพระราชธิดา รวมทั้งการศึกษาค้นคว้าด้วยพระองค์เอง ซึ่งจะมีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงในรัชสมัยต่อมา นับได้ว่าไทยเริ่มปรับเปลี่ยนประเทศตามแนวความคิดแบบใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระบบ

* เดิมหัวเมืองมลายูทั้งเจ็ดเหล่านี้อยู่รวมเป็นเมืองเดียวกันคือ ปัตตานี ต่อมา พ.ศ. 2334 ปัตตานีเป็นกบฏจึงถูกแยกเป็น 7 เมือง แต่ในปี พ.ศ. 2449 ได้รวมใหม่เป็น 3 เมือง คือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส ตั้งเป็นมณฑลปัตตานี แต่ต่อมากลายเป็น 3 จังหวัดภาคใต้ในปัจจุบัน (วุฒิชัย มูลศิลป์; และ สมโชติ อ๋องสกุล. (2524). มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์เปรียบเทียบ. หน้า 343-344,376.)

การปกครองแผ่นดินในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้มีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ความทันสมัยในสมัยรัชกาลที่ 5

ความสำคัญของเมืองราชบุรีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

1. ความสำคัญด้านการเมืองการปกครอง

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ราชบุรียังคงเป็นหัวเมืองชั้นในระดั้มืองตรี มีเจ้าเมืองปกครองดูแลดังปรากฏชื่อเจ้าเมืองราชบุรี สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในกฎหมายตราสามดวง หัวข้อพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง ดังนี้ “...ออกพระอมรินทฤาไชย เมืองราชบุรีย ขึ้นประแดงจุลาเทพชัย...”⁸

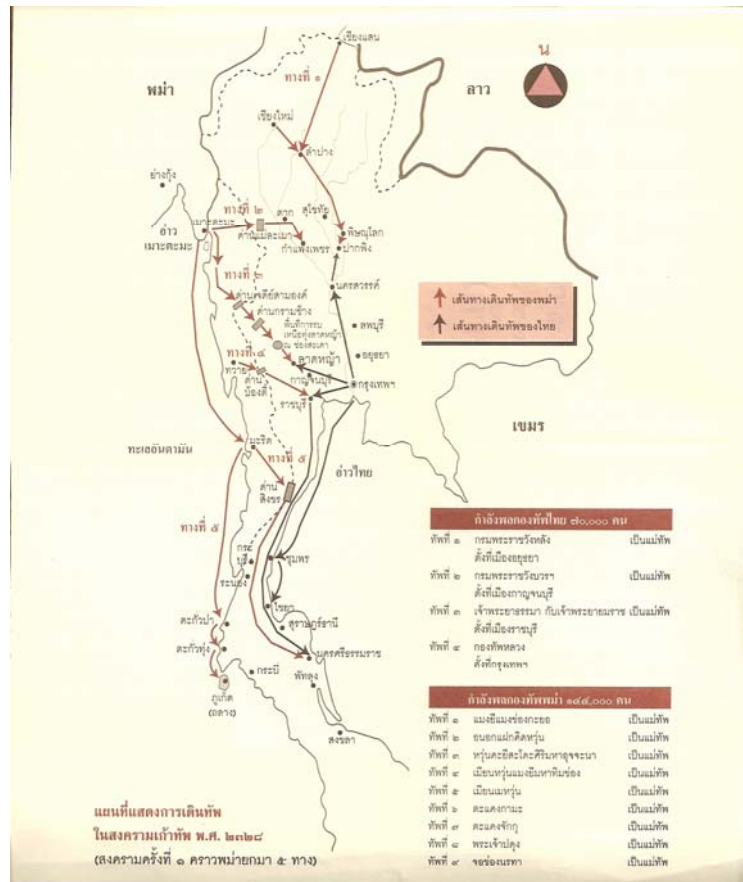
ราชบุรีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ยังคงมีบทบาทและความสำคัญเช่นเดียวกับในสมัยอยุธยา และธนบุรี คือ ยังคงมีความสำคัญในด้านการเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ และเป็นแหล่งรวมของกลุ่มชนต่างชาติที่เข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารและเป็นเชลยสงคราม เช่น มอญ ไท-ยวน เป็นต้น

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นคู่สงครามที่สำคัญของไทยยังคงเป็นพม่า การสงครามระหว่างไทยกับพม่าในสมัยนี้ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พ.ศ. 2325-2352) สงครามระหว่างไทยกับพม่าที่เกี่ยวข้องกับราชบุรีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือ สงครามเก้าทัพ พ.ศ. 2328

สงครามเก้าทัพเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2328 ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชครองราชสมบัติได้เพียง 3 ปี สาเหตุของสงครามเนื่องจากพม่าต้องการมีชัยชนะเหนือไทย เพราะเห็นว่าไทยอยู่ในระยะสร้างราชธานีใหม่คงจะยังไม่เข้มแข็ง พระเจ้าปดุงซึ่งเป็นกษัตริย์พม่าในขณะนั้น ทรงจัดกองทัพใหญ่ถึง 9 ทัพ ยกมาตีกรุงรัตนโกสินทร์ การที่พม่าจัดทัพมาถึง 9 ทัพ มีจุดมุ่งหมายเพื่อโจมตีไทยในทุกทิศทางทั้งทางทิศเหนือ ตะวันตก และได้ จากนั้นจึงจะเข้าตีกรุงรัตนโกสินทร์ โดยหวังปราบไทยให้สำเร็จ ในส่วนที่เกี่ยวกับราชบุรีการจัดทัพในสงคราม 9 ทัพ จัดอยู่ในทัพที่ 2 ของพม่า จากเมืองทวายยกเข้ามาทางด่านบ้องตี้ เพื่อมาตีหัวเมืองฝ่ายตะวันตกของไทย โดยมีราชบุรีเป็นสมรภูมิรบที่สำคัญ แม่ทัพไทยที่ได้รับพระบรมราชโองการให้คุมกำลังพลมาตั้งรับที่เมืองราชบุรีเพื่อรักษาเส้นทางลำเลียงเสบียงของกองทัพ ได้แก่ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลมหาสุรสิงหนาทที่คุมทัพใหญ่รบกับพม่าที่กาญจนบุรี คือ เจ้าพระยาธรรมา (บุญรอด) กับ เจ้าพระยาอมราช แม่ทัพทั้งสองท่านนี้มีความประมาท ไม่รอบคอบ โดยไม่ได้จัดกองลาดตระเวนไปหาข่าวของพม่าทำให้ไม่ทราบความเคลื่อนไหวของพม่า ขณะนั้นเมื่อพมามารถึงราชบุรีได้ตั้งกองทัพที่ทุ่งเขาหลวง ลักลอบเก็บมะพร้าวในสวนแขวงเมืองราชบุรีส่งไปให้กองทัพพม่าที่ทุ่งเขาหลวง ทำให้ไทยสูญเสียเสบียงอาหารซึ่งเป็น

⁸ คุรุสภา. (2537). กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. หน้า 325.

สิ่งสำคัญสำหรับกองทัพ เมื่อกรมพระราชวังบวรสถานมงคลมหาสุรสิงหนาทรบชนะพม่าที่สมรภูมิเมืองกาญจนบุรี จิงทรง

ภาพประกอบ 10 แผนที่แสดงการเดินทัพในสงครามเก้าทัพ พ.ศ. 2328
ที่มา : พลโท รวมศักดิ์ ไชยโกมินทร์. (2543). สงครามประวัติศาสตร์. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

ยกทัพมาช่วยรบกับพม่าที่ทุ่งเขาภู จนทัพพม่าแตกพ่ายไปในที่สุด⁹ สงครามครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าราชบุรียังคงมีบทบาทในด้านการเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญของไทย

อย่างไรก็ดีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. 2352-2367) ทรงโปรดฯ ให้ย้ายตัวเมืองราชบุรีจากฝั่งขวา (ฝั่งตะวันตก) ของแม่น้ำแม่กลอง ไปอยู่ฝั่งซ้าย (ฝั่งตะวันออก) ของแม่น้ำแม่กลอง เพื่อความเหมาะสมในทางยุทธศาสตร์เนื่องจากที่ตั้งเมืองเดิมมีการทำสงครามกับพม่าที่ทุ่งเขาภู ถ้าไทยพลาดพลั้งทำให้ถอยทัพลำบากเนื่องจากมีแม่น้ำแม่กลองขวางอยู่ เมืองที่สร้างใหม่นี้มีขนาดกว้างประมาณ 200 เมตร ยาวประมาณ 800 เมตร มีการสร้างกำแพงล้อมรอบ ตัวกำแพงมีใบเสมาอยู่ข้างบน มีป้อมและประตูเมืองหกด้าน วางฤกษ์ฝังเมืองเมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2360^{*10} ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พม่ายกทัพเข้ามาเพื่อตีไทยหนึ่งครั้ง คือ ใน พ.ศ. 2363 ตรงกับรัชสมัยพระเจ้าจกกายเมงแห่งพม่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงโปรดฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์เป็นแม่ทัพคุมพล จำนวน 10,000 คน ไปตั้งทัพดูเชิงพม่าที่ด่านเมืองราชบุรี (ด่านเจ้าเขว้า)¹¹ แต่พม่าไม่ยกทัพเข้ามา ไทยจึงยกทัพกลับ¹² จึงไม่มีสงครามระหว่างไทยกับพม่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยยุติการทำสงครามกับพม่าเนื่องจากพม่าตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ส่งผลให้ราชบุรีหมดหน้าที่การเป็นหัวเมืองยุทธศาสตร์การสงคราม

2. ความสำคัญทางเศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีลักษณะเป็นเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง ประชาชนประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก พืชผลที่สำคัญของอาณาจักร ได้แก่ ข้าว อ้อย ฝ้าย ยาสูบ ผลไม้ เป็นต้น¹³ โดยเฉพาะข้าวเป็นพืชผลที่สำคัญที่สุด ปลูกมากบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำซึ่งแม่น้ำอุดมสมบูรณ์สม่ำเสมอ เช่น ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นต้น

⁹ พิชรินทร์ ศุขประมุข. (2534). สมัยประวัติศาสตร์ใน ราชบุรี. หน้า 129.

* ปัจจุบันคือสถานที่ตั้งจังหวัดทหารบกราชบุรีและกรมการทหารช่างราชบุรี

¹⁰ พิชรินทร์ ศุขประมุข. (2534). หน้าเดิม.

¹¹ แหล่งเดิม.

¹² สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ราชบุรี. (2544). พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติราชบุรีและจังหวัดราชบุรี. หน้า 74.

¹³ ภารดี มหาขันธ์. (2527). รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ (พ.ศ. 2394-2475). หน้า 4-5.

นอกจากอาชีพเกษตรกรรมแล้วยังมีการประกอบอาชีพอื่น ได้แก่ การหัตถกรรมและอุตสาหกรรมพื้นบ้านแบบเก่าที่ทำด้วยมือ เช่น ทอผ้า เครื่องปั้นดินเผา ทำน้ำตาล กระเบื้อง อิฐ เป็นต้น¹⁴ อุตสาหกรรมเหล่านี้มีคนจีนเป็นเจ้าของกิจการ

การเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมในระยะแรกจุดมุ่งหมายเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตไม่ได้มุ่งเพื่อการส่งออก จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 3 ภายหลังจากที่ไทยทำสนธิสัญญาเบอร์นีกับอังกฤษ (พ.ศ. 2369)¹⁵ ส่งผลให้คนอังกฤษและชาติตะวันตกอื่นๆ เช่น สหรัฐอเมริกา เป็นต้น เข้ามากำการค้ากับไทย ทำให้จุดมุ่งหมายของการผลิตทางการเกษตรและอุตสาหกรรมเปลี่ยนไป คือ มุ่งผลิตเพื่อเป็นสินค้าส่งออก สินค้าส่งออกที่สำคัญ คือ ข้าว น้ำตาล พริกไทย¹⁶ การค้าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังคงมีลักษณะเดียวกันกับในสมัยอยุธยาและธนบุรี คือ เป็นการค้าที่อยู่ภายใต้การผูกขาดของรัฐ

รายได้ของรัฐบาลในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ประกอบด้วย ภาษีอากร¹⁷ การค้าต่างประเทศ การค้าสำเภา และการค้าแบบผูกขาด

ภาษีอากร นับได้ว่าเป็นรายได้ของรัฐบาลในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในสมัยรัชกาลที่ 1 ภาษีอากรที่เก็บเป็นหลัก เช่น ภาษีสุรา บ่อนเบี้ย ขนออกตลาด ค่าน้ำ อากสัมพัตสร อากรสวน อากรนา (เก็บเป็นหางข้าว)

ในสมัยรัชกาลที่ 2 เก็บภาษีอากรเพิ่มอีกหลายอย่าง เช่น อากรรังนก ผาง ดิบุก พริกไทย¹⁸

ในสมัยรัชกาลที่ 3 ภาษีที่เก็บเพิ่ม เช่น อากรบ่อนเบี้ยเงิน อากรหย ภาษีเบ็ดเสร็จจ่งสำเภา ภาษีของต้องห้าม 6 อย่าง เกลือ น้ำมันมะพร้าว ผืน จาก ไม้ไผ่ ชุง ผ้าย ยาสูบ ปอ คราม น้ำตาลทราย น้ำอ้อย ปูน ไข่ เทียนไข เป็นต้น¹⁹

¹⁴ ม.ร.ว. แสงโสม เกษมศรี; และ วิมล พงศ์พิพัฒน์. (2523). ประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325-2394). หน้า 150.

¹⁵ กนกวลี ชูชัยยะ; และ กฤษฎา บุญยสมิต. (2545). ประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 รัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 3. หน้า 70.

¹⁶ ดนัย ไชโยธา. (2546). ประวัติศาสตร์ไทย : ยุคกรุงธนบุรีถึงรัตนโกสินทร์. หน้า 94-95.

¹⁷ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ดนัย ไชโยธา. (2546). ประวัติศาสตร์ไทย : ยุคกรุงธนบุรีถึงรัตนโกสินทร์. หน้า 96.

¹⁸ ม.ร.ว. แสงโสม เกษมศรี; และ วิมล พงศ์พิพัฒน์. (2523). เล่มเดิม. หน้า 150.

¹⁹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. (2506). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3. หน้า 361.

นอกจากนี้ได้มีการปรับปรุงการเก็บภาษีโดยมีการเก็บภาษีแบบผูกขาด ผู้ทำหน้าที่ผูกขาดเก็บภาษีแทนรัฐบาลไทย เรียกว่า เจ้าภาษีนายอากร* ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีน การเก็บภาษีในระบบเจ้าภาษีนายอากรนี้ส่งผลให้รัฐบาลไทยได้ภาษีเพิ่มขึ้นมาก สินค้าที่เจ้าภาษีเก็บภาษีอย่างหนัก ได้แก่ น้ำตาล ผาง พริกไทย เนื้อเค็ม ปลาแห้ง และรังนก²⁰

บทบาททางด้านเศรษฐกิจที่สำคัญของราชบุรีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือ เป็นที่ตั้งของด่านขนอน ทำหน้าที่เก็บอากรขนอนจากเรือสินค้า** โดยเก็บเป็นเงินหรือเก็บจากสินค้าในเรือแล้วนำส่งท้องพระคลังหลวงที่กรุงเทพฯ เพื่อไปใช้ในการก่อสร้างเมืองหลวงใหม่ สถานที่ที่เป็นที่ตั้งของด่านขนอนในราชบุรี คือ บริเวณริมฝั่งแม่น้ำแม่กลองหน้าวัดขนอนในปัจจุบัน*** (อดีตเรียกวัดกานอน) โดยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ส่งหลวงภักดีโยธา (ทองมี)**** ซึ่งเป็นคนมอญมาปฏิบัติเป็นนายขนอนทำหน้าที่เก็บอากรขนอนบริเวณด่านขนอนริมแม่น้ำแม่กลองหน้าวัดขนอนเป็นคนแรก หลวงภักดีโยธา (ทองมี) ปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มความสามารถและมีคุณงามความดี ทำให้ภายหลังลูกหลานของหลวงภักดีโยธา (ทองมี) ได้รับตำแหน่งนายขนอนสืบต่อมา จนกระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงโปรดฯ ให้แก้ไขวิธีเก็บส่วยภาษีอากร โดยมีผู้ประมูลผูกขาดภาษีเรียกว่า “เจ้าภาษี” เจ้าภาษีตั้งสถานที่เรียกเก็บสินค้าที่ผ่านไปมาเรียกว่า “โรงภาษี” มีลักษณะเดียวกันกับด่านขนอน จึงทำให้เลิกใช้คำว่าด่านขนอน สันนิษฐานว่าการเก็บภาษีที่บริเวณริมแม่น้ำแม่กลองหน้าวัดขนอนคงมีเรื่อยมาจนกระทั่งยกเลิกไปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากมีการปฏิรูปการคลังของประเทศ ทรงโปรดฯ ให้ตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์เป็นสถานที่เก็บรวบรวมรายได้ของแผ่นดิน และมีการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้เก็บภาษีอากรโดยตรง ทั้งนี้

* ระบบเจ้าภาษีนายอากร คือ การที่รัฐบาลให้ออกชนประมูลรับเหมาผูกขาดการจัดเก็บภาษีอากรประเภทต่าง ๆ ผู้ใดเสนอออกเงินผลประโยชน์ที่แบ่งให้รัฐบาลเป็นจำนวนสูงกว่าผู้ที่เข้าแข่งขัน ผู้นั้นเป็นผู้ประมูลได้ และผู้ที่ประมูลได้นี้ชื่อว่าเจ้าภาษี สำหรับการผูกขาดในการเก็บภาษีและได้ชื่อว่านายอากรสำหรับการผูกขาดในการเก็บอากร และเจ้าภาษีนายอากรในส่วนกลาง เรียกว่า กรมการจีน ซึ่งมีหน้าที่ผูกขาดการเก็บภาษีอากรบางชนิดจากราษฎร เช่น ภาษี รังนก ไข่จะละเม็ด และน้ำตาล เป็นต้น (อ้างอิงจาก ดนัย ไชยโยธา. (2546). ประวัติศาสตร์ไทย : ยุคกรุงธนบุรีถึงรัตนโกสินทร์. หน้า 98-99.)

²⁰ ม.ร.ว. แสงโสม เกษมศรี; และ วิมล พงศ์พิพัฒน์. (2523). ประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325-2394). หน้า 150.

** หรือเรียกว่าจังกอบเรือ (ค่าผ่านด่าน)

*** นอกจากจะเป็นที่ตั้งของด่านอากรขนอนแล้วในขณะวัดขนอนยังเป็นสถานที่เก็บสินค้าที่ได้จากการเก็บอากรขนอนก่อนที่จะนำส่งท้องพระคลังหลวงที่กรุงเทพฯ โดยเก็บไว้ในโบสถ์ของวัดขนอน

**** ต้นสกุลทองมีสิทธิ์ ปัจจุบันยังมีภูมิลำเนาอยู่บริเวณใกล้เคียงกับวัดขนอน

เนื่องจากที่ผ่านมาภาษีที่เมืองหลวงได้รับไม่ครบตามจำนวนจริงที่เก็บได้ จากการปฏิรูปการคลังในครั้งนี้ ทำให้ราชบุรีหมดความสำคัญทางเศรษฐกิจในฐานะเป็นที่ตั้งของด่านเก็บภาษี²¹

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยเฉพาะหลังสนธิสัญญาเบอร์นี สินค้าออกที่สำคัญของไทยชนิดหนึ่ง คือ น้ำตาล ซึ่งราชบุรีเป็นแหล่งปลูกอ้อยและแหล่งผลิตน้ำตาลที่สำคัญ

3. ความสำคัญด้านสังคม

ชุมชนในราชบุรีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ประกอบด้วยกลุ่มคนที่เข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ได้แก่ มอญ กะเหรี่ยง และกลุ่มคนที่ถูกกวาดต้อนเป็นเชลยสงคราม ได้แก่ ไทยทรงดำ ไท-ยวน

1. คนมอญ

ชาวมอญอพยพเข้ามาในประเทศไทยเป็นระยะๆ ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เหตุที่ชาวมอญเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย เพราะได้รับความเดือดร้อนจากภัยสงคราม โดยเฉพาะการทำสงครามระหว่างไทยกับพม่า โดยอพยพเข้ามาครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชใน พ.ศ. 2127 และครั้งสุดท้ายในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

มอญได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในราชบุรีตั้งแต่สมัยพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก บริเวณที่ตั้งของชุมชนมอญ คือริมแม่น้ำแม่กลองในเขตอำเภอบ้านโป่งและอำเภอโพธาราม โดยเฉพาะในเขตอำเภอโพธารามมีพระยามอญ 7 คน ได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกให้นำผู้คนมาตั้งถิ่นฐานริมฝั่งแม่น้ำแม่กลอง ชาวมอญเป็นผู้ที่ยึดมั่นในพระพุทธศาสนามาก ดังนั้นเมื่อตั้งถิ่นฐานในบริเวณอำเภอบ้านโป่ง และอำเภอโพธารามแล้วยังคงเอกลักษณ์ของชาวมอญไว้นั้นคือมีการสร้างสถูปเจดีย์แบบมอญไว้บริเวณหน้าโบสถ์หรือหน้าวัดเพื่อเคารพบูชาและประกอบพิธีกรรม²² วัดที่สำคัญของชุมชนชาวมอญในราชบุรี เช่น วัดคงคาราม เป็นศูนย์รวมของชาวมอญในเขตอำเภอโพธาราม²³ วัดใหญ่นครชุมน์ในเขตอำเภอบ้านโป่งเป็นวัดที่สำคัญของชาวมอญที่เป็นสามัญชนทั่วไป²⁴ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นหลังจากที่ชาวมอญเข้ามาตั้งถิ่นฐานในราชบุรีแล้วได้มีบทบาทการพัฒนาท้องถิ่นที่ตนอาศัยอยู่ เช่น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ชาวมอญได้ตำแหน่งเป็นนายขนอน *

²¹ พระอริการนุชิต วชิรุฑโฒ เจ้าอาวาสวัดขนอน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตยา พลธานี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดขนอน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี เมื่อ 22 มกราคม 2549.

²² มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2536). *ลุ่มน้ำแม่กลอง : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม*. หน้า 53.

²³ แหล่งเดิม. หน้า 53.

²⁴ แหล่งเดิม. หน้า 55.

* นายขนอนหมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่จัดเก็บจังกอบ นายขนอนคนแรกที่มาปฏิบัติหน้าที่บริเวณด่านริมแม่น้ำแม่กลองหน้าวัดกานอนคือ หลวงภักดีโยธา (ทองมี) เป็นชาวมอญ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดเกล้าฯ ให้เดินทางจากกรุงเทพฯ เพื่อปฏิบัติหน้าที่นายขนอน และตั้งถิ่นฐานที่อำเภอโพธาราม สันนิษฐานว่าตำแหน่งนายขนอนคนต่อๆ มานั้นเป็นลูกหลานของหลวงภักดีโยธา (ทองมี)

ทำหน้าที่เก็บอากรขนอนจากเรือสินค้าบริเวณด่านริมฝั่งแม่น้ำแม่กลองหน้าวัดกานอน (ปัจจุบันคือวัดขนอนที่มีชื่อเสียงในการเซตหนังสือใหญ่ คนนิยมเรียกว่าวัดขนอนหนังสือใหญ่)²⁵ เป็นต้น ปัจจุบันชาวมอญตั้งหลักแหล่งกระจายอยู่ทั่วไปในเขตอำเภอบ้านโป่งและอำเภอโพธาราม ซึ่งยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไว้เป็นอย่างดี เช่นพิธีศพ การรำผีมอญ เป็นต้น และชาวมอญถูกผสมกลมกลืนกลายเป็นคนไทยที่รู้จักกันในนามไทยมอญ หรือไทยรามัญ

2. ไทยทรงดำ*

ชาวไทยทรงดำได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่เมืองราชบุรีในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยการอพยพจากเมืองเพชรบุรีขึ้นมาทางเหนือมีจุดมุ่งหมายเพื่อไปหาที่ทำมาหากินใหม่ในบริเวณเมืองใกล้เคียงเนื่องจากเมืองเพชรบุรีคับแคบเกินไป เพราะมีผู้คนเพิ่มมากขึ้นทำให้พื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มีไม่เพียงพอกับจำนวนผู้คนที่เพิ่มขึ้น สาเหตุที่ทำให้จำนวนชาวไทยทรงดำที่เมืองเพชรบุรีเพิ่มจำนวนมากขึ้นเนื่องจากภาวะสงคราม กล่าวคือ ในสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสิน เป็นต้นมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว** ไทยได้ยกทัพไปตีหัวเมืองในแคว้นสิบสองจุไทยหลายครั้งโดยไทยได้ให้กองทัพเมืองเวียงจันทร์และกองทัพเมืองหลวงพระบางไปตี หลังจากนั้นก็อพยพครอบครัวชาวไทยทรงดำซึ่งอาศัยอยู่ในแคว้นสิบสองจุไทยลงมากรุงเทพฯ และโปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองเพชรบุรีทุกครั้ง²⁶ สาเหตุที่ทำให้ไทยทรงดำตั้งบ้านเรือนที่เมืองเพชรบุรีเนื่องจากเมืองเพชรบุรีมีสภาพภูมิประเทศคล้ายคลึงกับแคว้นสิบสองจุไทยซึ่งเป็นถิ่นฐานเดิม เมื่อจำนวนผู้คนที่เพิ่มขึ้นพื้นที่ที่เมืองเพชรบุรีจึงคับแคบเกินไป ผู้คนส่วนหนึ่งจึงเดินทางออกนอกพื้นที่เพื่อหาแหล่งที่ทำกินใหม่ นอกจากนี้ยังมีอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวไทยทรงดำอพยพออกจากพื้นที่เมืองเพชรบุรี นั่นคือการที่ชาวไทยทรงดำรุ่นแรกๆ ต้องการเดินทางกลับไปยังถิ่นฐานเดิมของตนจึงรวมตัวกันและเคลื่อนย้ายจากเมืองเพชรบุรีขึ้นไปทางเหนือของไทยเพื่อให้ถึงแคว้นสิบสองจุไทยแต่เนื่องจากต้องใช้เวลาเดินทางเพราะการคมนาคมที่ไม่สะดวกจึงหยุดพักไปเรื่อยๆ ต่อมาชาวไทยทรงดำรุ่นแรกๆ เสียชีวิตลง ทำให้ชาวไทยทรงดำรุ่นหลังที่เกิดและโตในประเทศไทยไม่สามารถกลับถิ่นฐานเดิมได้จึงตั้งหลักแหล่งกระจายอยู่ตามเส้นทางอพยพ ปัจจุบันชาวไทยทรงดำตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ตามจังหวัดต่างๆ ของประเทศไทย ได้แก่ เพชรบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี สุโขทัย พิจิตร พิษณุโลก ลพบุรี สระบุรี กาญจนบุรี ชุมพร สุราษฎร์ธานี เลย และราชบุรี²⁷

²⁵ พระอริการนุชิต วชิรวิฑู โฉม เจ้าอาวาสวัดขนอน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตยา พลธานี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดขนอน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี เมื่อวันที่ 22 มกราคม 2549.

*ไทยทรงดำหรือเรียกว่า ลาวทรงดำ ลาวโซ่ง ไทยโซ่ง

** เป็นสมัยที่ชาวไทยทรงดำอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยมากที่สุดถือว่าเป็นการอพยพครั้งใหญ่

²⁶ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี. (2546?). 8ชาติพันธุ์ในราชบุรี. หน้า 163.

²⁷ เรณู เหมือนจันทร์เชย. (2542). ความเชื่อเรื่องผีของไทยโซ่ง. หน้า 13-14.

ปัจจุบันชาวไทยทรงดำในจังหวัดราชบุรีได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อำเภอปากท่อ อำเภอบางแพ อำเภอดำเนินสะดวก และอำเภอจอมบึง²⁸ ปัจจุบันชาวไทยทรงดำ ดำเนินชีวิตในประเทศไทยในฐานะพลเมืองไทย แต่ก็ยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไว้อย่างเหนียวแน่น เช่น ที่อยู่อาศัย ภาษา การแต่งกาย อาหาร ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม เป็นต้น²⁹ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความแตกต่างจากชนกลุ่มอื่น

3. คนไท-ยวน

ชาวไท-ยวน เป็นกลุ่มชนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่ราชบุรีเมื่อ พ.ศ. 2345 สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยอพยพเข้ามาในคราวที่ไทยยกทัพไปช่วยเชียงใหม่รบกับพม่าใน พ.ศ. 2345 สาเหตุที่พม่ายกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่คราวนี้สันนิษฐานว่าพม่าต้องการเชียงใหม่เป็นที่ตั้งกองทัพและเป็นแหล่งเสบียงอาหารก่อนที่จะยกทัพมาตีกรุงรัตนโกสินทร์ โดยพระเจ้าปดุงทรงโปรดฯ ให้อินแะหะหูนเป็นแม่ทัพ ส่วนพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงโปรดฯ ให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคลมหาสุรสิงหนาทเสด็จไปบัญชาการทัพในสงครามครั้งนี้ ฝ่ายไทยจัดเป็นสองทัพ คือ ทัพจากวังหลวง มีเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ กับเจ้าพระยายมราชคุมกองทัพ และกองทัพวังหน้ามีกรมขุนสุนทรภูเบศ พระองค์เจ้าลำดวน พระองค์เจ้าอินทปัต คุมกองทัพ ทั้งกองทัพจากวังหลวงและวังหน้าได้เดินทัพขึ้นไปช่วยพระยาภาวโลหะ เจ้าเมืองเชียงใหม่รบกับพม่า เมื่อกองทัพทั้งสองของไทยไปถึงได้ทำการสู้รบกับพม่าจนสามารถตีค่ายพม่าที่ล้อมเมืองเชียงใหม่แตกพ่าย และหนีไปตั้งมั่นที่เมืองเชียงแสนในการตีค่ายพม่าที่ล้อมเมืองเชียงใหม่ในครั้งนี้ เป็นผลงานของกองทัพไทยจากวังหน้ามีหน้ามีกรมขุนสุนทรภูเบศ พระองค์เจ้าลำดวน พระองค์เจ้าอินทปัต คุมกองทัพ ทำการรบกับพม่าอย่างเข้มแข็ง ดังนั้น กรมพระราชวังบวรสถานมงคลมหาสุรสิงหนาทจึงทรงลงโทษกองทัพจากวังหลวงของไทยมีเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ กับเจ้าพระยายมราช คุมกองทัพ ที่ทำการรบไม่เข้มแข็งโดยให้ยกกองทัพไปตีพม่าที่พ่ายแพ้ต่อไทยแล้วหนีไปตั้งมั่นที่เมืองเชียงแสน เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ กับเจ้าพระยายมราช จึงยกทัพเพื่อไปตีพม่าที่เชียงแสนใน พ.ศ. 2346 โดยมีกองทัพจากเมืองลำปาง น่าน เชียงใหม่ และเวียงจันทน์ มาช่วยรบกับพม่าในครั้งนี้ด้วย พม่าสู้ไม่ได้และพ่ายแพ้ในที่สุด

หลังจากเข้าเมืองเชียงแสนได้แล้วกองทัพจากกรุงเทพฯ และกองทัพจากเมืองลำปาง น่าน เชียงใหม่ และเวียงจันทน์ ได้ช่วยกันรื้อกำแพงและเผาบ้านเรือนในเมืองกำแพงแสนเพื่อไม่ให้พม่าใช้เป็นที่ยึดอีก จากนั้นได้อพยพครอบครัวชาวโยนกเชียงแสน* ประมาณสองหมื่นกว่าคน โดยจัดแบ่ง

²⁸สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี. (2546?). 8 ชาติพันธุ์ในราชบุรี. หน้า 164.

²⁹เรณู เหมือนจันทร์เชย. (2542). เล่มเติม. หน้า 15.

* เรียกอีกชื่อว่า ไท-ยวน

ครอบครัวชาวโยนกเชียงแสนออกเป็นส่วนให้กับกองทัพหน้ากองทัพที่ร่วมกันขับไล่พม่า ได้แก่ กองทัพจากเมืองลำปาง น่าน เชียงใหม่ เวียงจันทน์ และกองทัพจากกรุงเทพฯ หลังจากนั้นกองทัพแต่ละเมืองได้อพยพครอบครัวชาวโยนกเชียงแสนกลับไปตั้งถิ่นฐานที่เมืองของตน กองทัพจากกรุงเทพฯ ได้อพยพชาวโยนกเชียงแสนลงมาที่กรุงเทพฯ ระหว่างทางมีชาวโยนกเชียงแสนบางส่วนขอตั้งถิ่นฐานที่สระบุรี* ชาวโยนกเชียงแสนส่วนที่เหลือจากการขอตั้งถิ่นฐานที่สระบุรีเมื่อเดินทางมาถึงกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงโปรดฯ ให้ตั้งถิ่นฐานที่เมืองราชบุรี เนื่องจากราชบุรีเป็นศูนย์รวมชุมชนอยู่แล้ว ชาวโยนกเชียงแสนกลุ่มดังกล่าวจึงเป็นบรรพบุรุษของชาวไทย-ยวน ในจังหวัดราชบุรีมาจนกระทั่งปัจจุบัน³⁰

จากการที่ชาวไทย-ยวน อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในราชบุรีภายหลังสงครามที่ไทยยกกองทัพไปช่วยเชียงใหม่รบกับพม่าใน พ.ศ. 2345 ส่งผลให้ผู้คนในจังหวัดราชบุรีเพิ่มจำนวนมากขึ้นและมีกลุ่มชนที่มาจากต่างถิ่นเพิ่มอีกหนึ่งกลุ่ม ปัจจุบันบริเวณที่เป็นที่อยู่อาศัยของชาวไทย-ยวน ในจังหวัดราชบุรี เช่น บ้านไร่นา** นอกจากนี้ยังมีแหล่งที่อยู่ของชาวไทย-ยวน ในตำบลคูบัว ตำบลห้วยไผ่ ตำบลดอนตะโก ตำบลอ่างทอง ตำบลเจดีย์หัก ตำบลหินกอง ตำบลดอนแร่ อำเภอเมืองราชบุรี ตำบลหนองโพ ตำบลบางกระดี อำเภอโพธาราม ตำบลหนองปลาหมอ ตำบลหนองอ้อ อำเภอบ้านโป่ง ตำบลวัดแก้ว อำเภอบางแพ ตำบลบ่อกระดาน อำเภอปากท่อ ตำบลรางบัว อำเภอจอมบึง ตำบลท่าเคย อำเภอสวนผึ้ง เป็นต้น³¹

จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันชาวไทย-ยวน ได้ตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่เกือบทุกอำเภอในจังหวัดราชบุรี หลังจากตั้งบ้านเรือนในพื้นที่ใดแล้ว จะสร้างวัดเพื่อเป็นสถานที่ทำบุญและเป็นศูนย์รวมของชาวไทย-ยวน เช่น วัดดอนตะโก วัดนานอง วัดหนามพุงดอ อำเภอเมืองราชบุรี วัดหนองโพ วัดบางกระดี อำเภอโพธาราม วัดหนองปลาหมอ อำเภอบ้านโป่ง วัดบ้านหลวง อำเภอบางแพ วัดนาออก วัดหนองโก อำเภอปากท่อ เป็นต้น³² ปัจจุบันชาวไทย-ยวน เป็นอีกกลุ่มชนที่ถูกกลืนจนจางกระทั้ง

* บริเวณอำเภอเสนาให้ในปัจจุบัน

³⁰ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ราชบุรี. (2544). *พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติราชบุรีและจังหวัดราชบุรี*. หน้า 73-74.

** ภาษายวนพื้นบ้านเรียกว่าเมืองละพี ตั้งอยู่บริเวณฝั่งขวาของแม่น้ำแม่กลองห่างจากตัวเมืองราชบุรีปัจจุบันไปทางทิศตะวันออกประมาณ 2 กิโลเมตร ปัจจุบันบริเวณนี้เริ่มตั้งแต่วัดศรีชมภูไปจนถึงบริเวณวัดเทพอวาสเป็นที่ตั้งถิ่นฐานแห่งแรกของชาวไทย-ยวน ในจังหวัดราชบุรี

³¹ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี. (2546?). *8 ชาติพันธุ์ในราชบุรี*. หน้า 49-50.

³² สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี. (2546?). *เล่มเดิม*. หน้า 49-50.

กลายเป็นพลเมืองไทยในที่สุดและยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มตนไว้ เช่น การแต่งกาย การทอผ้าจากไท-ยวน***

4. กะเหรี่ยง

กะเหรี่ยงเป็นชาวเขากลุ่มหนึ่ง โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ 1. กะเหรี่ยงสกอร์ หรือปกาเกอญอ 2. กะเหรี่ยงซิว หรือโผล่ว โพล่ง โพล่ง

กะเหรี่ยงอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในประเทศไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา สาเหตุของการอพยพเพื่อหลบภัยสงคราม เช่น สงครามระหว่างไทยกับพม่า และภัยจากการปราบปรามชนกลุ่มน้อยของพม่า โดยอาศัยอยู่ตามแนวชายแดนระหว่างไทยกับพม่า ทางด้านตะวันตกของไทย กะเหรี่ยงมีส่วนช่วยในการรักษาแผ่นดินไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเป็นทั้งด่านหน้า กองสอดแนม กำลังพลในการสู้รบกับพม่า³³

จากบทบาทและความสำคัญของชาวกะเหรี่ยงทำให้ได้รับการสนับสนุนจากอาณาจักรไทย ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนกระทั่งถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โดยผู้นำกะเหรี่ยงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายด่านและเจ้าเมืองตะวันตก เช่น พระพิชัยชนะสงครามเป็นเจ้าเมืองเมืองศรีสวัสดิ์ คอยดูแลด่านชายแดนของประเทศ เชื้อนขันธนายกองด่านบ้านบ้องตี้ หลวงพิทักษ์บรรพต ขุนพิทักษ์ไพวัลย์นายกองด่านบ้านยางโตน และพระแม่กลองเป็นนายด่านดูแลชายแดนด้านอุมผางต่อแดนเมืองกำแพงเพชรและอุทัยธานี เป็นต้น³⁴

กะเหรี่ยงอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในราชบุรีโดยอพยพจากเมืองทวายเข้ามาทางด่านบ้องตี้ ไทรโยค และตั้งถิ่นฐานครั้งแรกอยู่ตามที่ราบเชิงเขา ริมแม่น้ำภาชีและลำห้วยสาขาในเขตอำเภอสวนผึ้ง ปัจจุบันกะเหรี่ยงเป็นชนไทยกลุ่มหนึ่งของราชบุรี เรียกว่า ไทยกะเหรี่ยง ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ตำบลสวนผึ้ง ตำบลบ้านคา ตำบลบ้านบึง อำเภอสวนผึ้ง และตำบลยางหัก อำเภอปากท่อ³⁵ ปัจจุบันชาวกะเหรี่ยงยังคงรักษาประเพณีวัฒนธรรมของกลุ่มตนไว้เป็นอย่างดี เช่น ประเพณีกินข้าวห่อ เป็นต้น

ชุมชนในราชบุรีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น นอกจากคนมอญ กะเหรี่ยง ไทยทรงดำ และไท-ยวน แล้ว ยังประกอบด้วย คนจีน เขมร และลาว ซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในราชบุรีตั้งแต่สมัยธนบุรี

1. คนจีน

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นบทบาทของชาวจีนในราชบุรีเริ่มปรากฏชัดเจนเมื่อน้ำตากลายเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของไทย ชาวจีนได้รับอนุญาตให้เป็นผู้ผลิตน้ำตาลทราย แหล่งปลูกอ้อย

*** ปัจจุบันเป็นสินค้าพื้นเมืองที่สำคัญและเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของจังหวัดราชบุรี

³³ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี. (2546?). 8 ชาติพันธุ์ในราชบุรี. หน้า 128-129.

³⁴ แหล่งเดิม. หน้า 130.

³⁵ สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดราชบุรี. (2534). บันทึกเมืองราชบุรี. หน้า 41.

เพื่อทำน้ำตาลทรายคือบริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง แม่เจ้าพระ ยา แม่น้ำท่า จิน แม่น้ำบาง ปะก
โรงงานผลิตน้ำตาลทำกันมากที่นครชัยศรี ราชบุรี และเพชรบุรี เป็นต้น³⁶ โดยมีชาวจีนเป็นเจ้าของ
โรงงานผลิตน้ำตาล

ในสมัยรัชกาลที่ 4 ราชบุรีเป็นหนึ่งในหัวเมืองตะวันตก^{*37} ที่ต้องเสียภาษีน้ำตาลให้เมื่อ
หลวง จากการขยายตัวของอุตสาหกรรมการผลิตน้ำตาลทรายทำให้ใน พ.ศ. 2409 รัชกาลที่ 4 โปรดให้
ขุดคลองดำเนินสะดวกเชื่อมต่อระหว่างเมืองสมุทรสาคร สมุทรสงคราม และเมืองราชบุรี โดยเริ่มจาก
ปากคลองบางยาง แม่น้ำท่าจีน เมืองสมุทรสาคร เชื่อมต่อกับแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งเป็นเขตติดต่อระหว
เมืองสมุทรสงครามกับเมืองราชบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นเส้นทางขนส่งน้ำตาลและภาษีน้ำตาล สู่ม
หลวงได้สะดวกและรวดเร็วในการขุดคลองในครั้งนี้มีสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์(ช่วง บุนนาค)
ขณะนั้นเป็นพระประสิทธิ์ที่สมุหพระกลาโหมเป็นผู้อำนวยการขุดคลอง³⁸ โดยมีคนจีนเป็นแรงงานสำคัญ
ในการขุดคลองในครั้งนี้ ภายหลังการขุดคลองดำเนินสะดวก ทำให้การคมนาคมระหว่างหัวเมือง
ตะวันตกกับกรุงเทพฯ เป็นไปอย่างสะดวกและรวดเร็วขึ้นกว่าเดิม ผู้คนอพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่ริมคลอง
มากขึ้น เกิดผ่านการค้าริมน้ำในท้องที่ต่างๆ และเกิดการขยายตัวของพื้นที่เกษตรกรรม โดยเฉพาะกา
ทำสวนซึ่งปัจจุบันกลายเป็นอาชีพหลักของชาวดำเนินสะดวก³⁹

ปัจจุบันชาวจีนที่ตั้งหลักแหล่งในประเทศไทยได้แต่งงานกับคนไทยผสมกลมกลืน
กลายเป็นคนไทยกลุ่มหนึ่งเรียกว่าคนไทยเชื้อสายจีน คนจีนที่อาศัยอยู่ในราชบุรีปัจจุบันเป็นชนกลุ่มหนึ่ง
ในราชบุรี เรียกว่า ไทยจีน มีอาชีพหลักคือการค้าขาย ตั้งบ้านเรือนกระจายอยู่ทั่วทั้งจังหวัดราชบุรี เช่น
อำเภอบ้านโป่ง อำเภอโพธาราม อำเภอดำเนินสะดวก เป็นต้น ปัจจุบันคนจีนในประเทศไทยและใน
จังหวัดราชบุรียังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของตนไว้เป็นอย่างดี

2. คนเขมร

ชาวเขมรในจังหวัดราชบุรีแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ตามสำเนียงพูดที่ใช้สื่อสารกันคือ กลุ่มที่ 1
พูดภาษาลาวจึงเรียกเขมรลาวเดิม กลุ่มที่ 2 พูดภาษาเขมรแบบเดียวกับเขมรในกัมพูชา สันนิษฐานว่า
เขมรกลุ่มที่พูดภาษาลาวในจังหวัดราชบุรีมีมากกว่าเขมรที่พูดภาษาเขมรแบบเดียวกับเขมรในกัมพูชา

³⁶ ดนัย ไชโยธา. (2546). ประวัติศาสตร์ไทย : ยุคกรุงธนบุรีถึงรัตนโกสินทร์. หน้า 94.

* เขตภาษีน้ำตาลเมืองตะวันตก ได้แก่ สาครบุรี นครไชยบุรี สุพรรณบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี เพชรบุรี
ปราณบุรี

³⁷ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี. (2546?). 8 ชาติพันธุ์ในราชบุรี. หน้า 34.

³⁸ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2543). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา
จังหวัดราชบุรี. หน้า 70.

³⁹ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี. (2546?). 8 ชาติพันธุ์ในราชบุรี. หน้า 35.

จึงรวมเรียกชาวไทยเชื้อสายเขมรเหล่านี้ว่าเขมรลาวเดิม ปัจจุบันเขมรกลุ่มนี้ถูกผสมกลมกลืนกลายเป็นพลเมืองไทย เป็นชนกลุ่มหนึ่งในราชบุรี เรียกว่า ไทยเขมรลาวเดิม อาศัยอยู่บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำแม่กลอง ได้แก่ บางส่วนของตำบลคู้กระถิ่น ตำบลคู้้งน้ำวน อำเภอเมืองราชบุรี หมู่ 3 บ้านก่อไผ่ ตำบลวัดยางงาม อำเภอปากท่อ บ้านบ่อตะคร้อ บ้านหัวถนน ตำบลบ่อกระดาน บ้านหนองจาก ตำบลดอนทราย บ้านบางนางสุญ (บริเวณวัดศรีทศาราชฎร์) ตำบลวัดเพลง บ้านคลองขนาน คลองพะเนาวิ บ้านโคกพริก อำเภอวัดเพลง บ้านดอนมะขามเทศ ตำบลหัวโพ บ้านเตาอิฐ บ้านหนองม่วง ตำบลวังเย็น บ้านเสาธง บ้านท่าบป ตำบลวัดแก้ว บ้านท่าราบ ตำบลบางแพ⁴⁰

3. คนลาว

ในรัชสมัยรัชกาลที่ 3 ภายหลังจากที่ไทยยกทัพไปปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ที่กรุงเวียงจันทน์ เมื่อ พ.ศ. 2369 แล้ว ได้กวาดต้อนชาวลาวกลับมาด้วย และรัชกาลที่ 3 โปรดฯ ให้ตั้งบ้านเรือนที่ราชบุรี อีก⁴¹ โดยทรงให้ตั้งบ้านเรือนที่ฝั่งตะวันตกแม่น้ำแม่กลองบริเวณเหนือวัดเฉลิมอาสน์ถึงวัดสร้อยฟ้า ต่อมา มีชาวมอญอพยพหนีพม่ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณเดียวกันกับชาวลาว (ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำแม่กลอง) ทางราชการเกรงว่าจะเกิดการทะเลาะวิวาทระหว่างชาวลาวกับชาวมอญจึงได้อพยพชาวลาวไปตั้งบ้านเรือนอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำแม่กลอง ปัจจุบันอยู่ในเขตตำบลบ้านสิงห์ บ้านฆ้อง และบ้านเลือก⁴²

ปัจจุบันชาวลาวที่ถูกกวาดต้อนมาจากเวียงจันทน์เหล่านี้ผสมกลมกลืนกลายเป็นคนไทยกลุ่มหนึ่งในราชบุรี เรียกว่า ไทยลาวเวียง (ลาวดี) อย่างไรก็ตามกลุ่มไทยลาวเวียงยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มของตนไว้เป็นอย่างดี เช่น ประเพณีสู้ขวัญข้าว การทำบุญข้าวจี เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าในสมัยธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีพระบรมราโชบายที่จะฟื้นฟูหัวเมืองโดยเฉพาะหัวเมืองที่ได้รับความเสียหายจากสงครามเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 ดังนั้นหลังจากเสร็จศึกในแต่ละครั้งจึงทรงกวาดต้อนผู้คนมาเป็นเชลยสงครามและโปรดให้กลุ่มคนเหล่านี้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในหัวเมืองต่างๆ เพื่อสร้างความเจริญให้แก่หัวเมืองเหล่านั้นๆ ซึ่งราชบุรีเป็นเมืองหนึ่งที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชส่งกลุ่มคนที่เป็นเชลยสงครามไปสร้างความเจริญนั่นคือ ชาวเขมรและลาว

สรุปว่าบริเวณที่เป็นแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนต่างชาติในราชบุรี คือ บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลอง เมื่อรวมกับกลุ่มชนต่างชาติที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในราชบุรีตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ยุคแรกของราชบุรีจนถึงสมัยธนบุรี ทำให้ราชบุรีเป็นเมืองที่เต็มไปด้วยผู้คนหลายชาติพันธุ์ แต่ละชาติพันธุ์มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นของตนเอง แต่สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข โดยมี

⁴⁰สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี. (2546?). 8 ชาติพันธุ์ในราชบุรี. หน้า 99.

⁴¹สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดราชบุรี. (2534). บันทึกเมืองราชบุรี. หน้า 47.

⁴²สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี. (2546?). เล่มเดิม. หน้า 111.

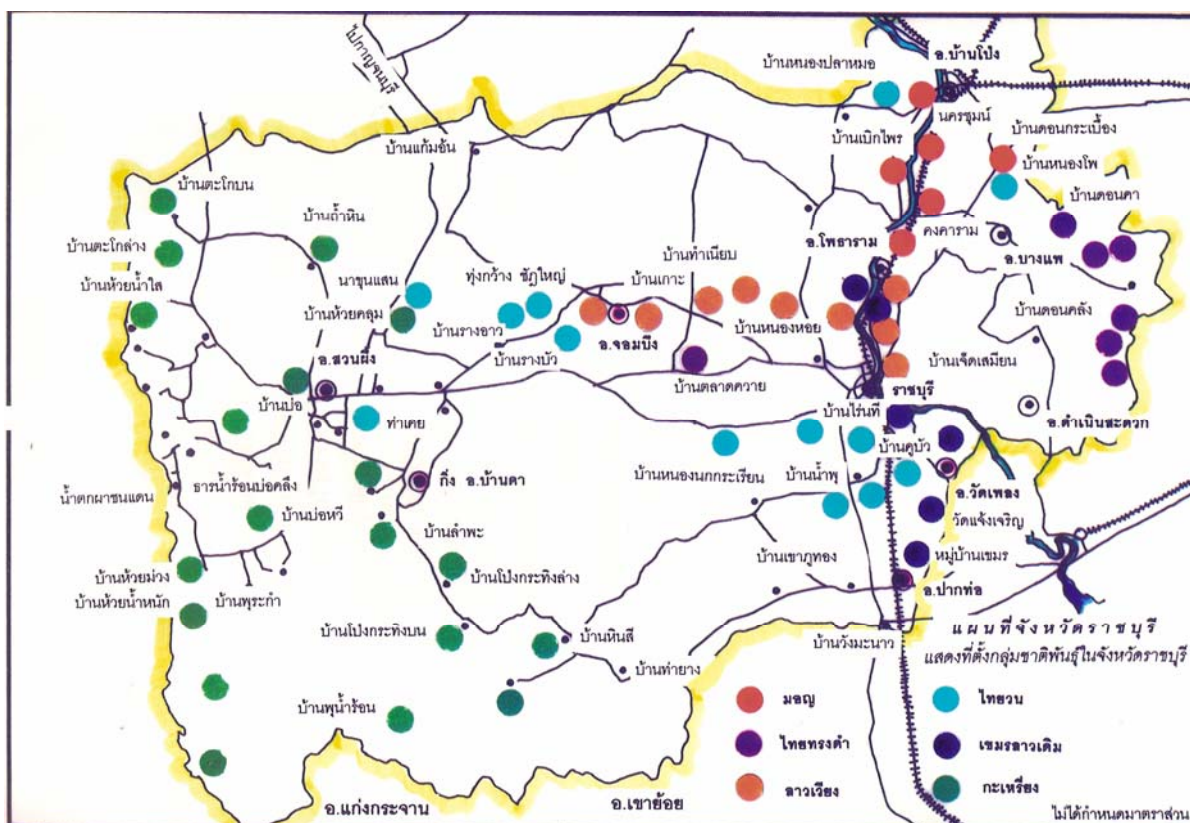
พระพุทธศาสนา การแต่งงานข้ามเชื้อชาติ และการประสานประโยชน์ทางการค้า เป็นแกนนำในการช่วยสร้างลักษณะร่วมและความเป็นปึกแผ่นทางวัฒนธรรมท่ามกลางความหลากหลาย⁴³ กลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นพลเมืองของจังหวัดราชบุรีในปัจจุบันมีทั้งหมด 8 ชาติพันธุ์ ได้แก่ ไทยพื้นถิ่น* ไทยจีน** ไท-ยวน ไทยมอญ ไทยเขมรลาวเดิม ไทยลาวเวียง ไทยทรงดำ และไทยกะเหรี่ยง***

⁴³ สุตารา สุจนายา, บรรณาธิการ. (2541). ราชบุรี. หน้า 17.

* ชนพื้นเมืองดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในจังหวัดราชบุรี

** เข้ามาค้าขายกับชนพื้นเมืองในราชบุรีตั้งแต่สมัยทวารวดี ภายหลังชาวจีนบางกลุ่มได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองไทย

*** เข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารตั้งแต่สมัยอยุธยาอาศัยอยู่ตามชายแดนระหว่างไทยกับพม่า บริเวณอำเภอสวนผึ้ง ทำหน้าที่เป็นกองลาดตระเวนฝั่งชาวศึกพม่าให้กับฝ่ายไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ภาพประกอบ 11 แผนที่แสดงแหล่งที่อยู่อาศัยของกลุ่มชน 8 ชชาติพันธุ์ในราชบุรี
ที่มา : สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี. (2546?). 8 ชชาติพันธุ์ในราชบุรี. ไม่ปรากฏเลข
หน้า.

บทที่ 5

ความสำคัญของเมืองราชบุรีสมัยปรับปรุงประเทศ (พ.ศ. 2394-2437)

การคุกคามของชาติตะวันตก

ประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตกในยุคจักรวรรดินิยมใหม่เริ่มขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยอังกฤษเริ่มทำสงครามครั้งแรกกับพม่า ผลของสงครามทำให้พม่าเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ต้องลงนามยุติสงครามในสนธิสัญญายันดาโบ (The Treaty of Yandabo) ใน พ.ศ. 2368 ยกเมืองยะไข่ ตะนาวศรี อัสสัม มณีปุระ ให้อังกฤษ และชดใช้ค่าปฏิกรรมสงครามจำนวน 1,000,000 ปอนด์สเตอร์ลิง¹ หลังจากนั้นอังกฤษกับพม่าได้ทำสงครามกันอีกหลายครั้งจนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์พม่าตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษโดยถูกรวมเข้ากับอินเดียภายใต้การปกครองของอังกฤษใน พ.ศ. 2428

ไทยเป็นประเทศหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษได้ขยายอิทธิพลเข้ามาประชิดพรมแดนไทยใน พ.ศ. 2329 สุลต่านไทรบุรี ตนกู อับดุล โมกุลรัมชะ ชักนำให้อังกฤษเข้ามาเช่าเกาะหมาก (Penang) และดินแดนบนแหลมมลายูฝั่งตรงข้ามเกาะหมาก คือ สมารังไพร เริ่มต้นด้วยการติดต่อธุรกิจการค้าในรูปของบริษัทอินเดียตะวันออก (The East India Company) ต้องการให้เกาะหมากเป็นศูนย์กลางทางการค้ากับหมู่เกาะมลายู และเป็นเมืองท่าค้าขายกับจีน แต่หลัง พ.ศ. 2367 ฮอลันดาละสิทธิในดินแดนมลายู และผู้ว่าราชการคนใหม่ของอังกฤษ คือ โรเบิร์ต ฟูลเลอร์ตัน (Robert Fullerton) นั้นมีความคิดนิยมลัทธิจักรวรรดินิยมทำให้เป้าหมายของอังกฤษเปลี่ยนไป คือ มีเป้าหมายทั้งทางด้านการค้าและการเมือง โดยเริ่มบีบบังคับให้ไทยยอมรับว่าเมืองมลายูที่เคยส่งเครื่องราชบรรณาการให้ไทยนั้นไม่ได้เป็นประเทศราชของไทย และอังกฤษมีสิทธิครอบครองได้² จากการอ้างสิทธิ์ดังกล่าวของอังกฤษทำให้เกิดกรณีพิพาทรุนแรง คือ อังกฤษได้ส่งเรือรบจากเกาะหมากมาคุมเชิงไทยที่ตรังกานู ต่อมาใน พ.ศ. 2368 เรือรบอังกฤษระดมยิงเมืองตรังกานู จากกรณีปราบกบฏปะหังที่หนีข้ามแดนเข้ามาในกลันตันและตรังกานู นอกจากนี้ยังมีกรณีเกี่ยวกับแขก 7 หัวเมืองโดยตรง คือ กรณีพิพาทเรื่องเขตแดนประเภกับรามันห์ ทำให้มีการเจรจากันหลายครั้ง อย่างไรก็ตามเหตุการณ์ต่างๆ ได้สงบลงเพราะกระทรวงต่างประเทศที่ลอนดอนไม่เห็นด้วยกับการกระทำของ

¹ ภารตี มหพันธ์. (2527). *รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ (พ.ศ. 2394-2475)*. หน้า 41. (อ้างอิงจาก D.G.E. Hall. (1968). *A History of South East Asia*. p. 599.)

² วัชรชัย มูลศิลป์; และ สมโชติ อ่องสกุล. (2524). *มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์เปรียบเทียบ*. หน้า 360-361.

กระทรวงอาณานิคมของอังกฤษ³ ในที่สุดได้มีการแก้ไขปัญหาเรื่องหัวเมืองมลายูโดยวิธีการทูต กล่าวคือ อังกฤษส่งร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี่ (Captain Henry Berney) เป็นทูตเดินทางมายังประเทศไทยใน พ.ศ. 2368 มีจุดประสงค์ 3 ประการด้วยกันคือ ประการแรก เข้ามาสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างไทยกับอังกฤษในเรื่องสงครามกับพม่า ประการที่สอง ขอให้ไทยปรับปรุงกฎเกณฑ์ทางการค้าของไทย ประการที่สาม เจรจาเกี่ยวกับเรื่องหัวเมืองมลายู เบอร์นี่สามารถเจรจาตกลงเรื่องราวต่างๆ กับไทยได้สำเร็จ ไทยได้ทำสนธิสัญญาทางการค้าฉบับแรกกับอังกฤษ คือ สนธิสัญญาเบอร์นี่ ใน พ.ศ. 2369⁴ รวมทั้งการยอมรับฐานะของอังกฤษในเกาะปีนัง⁵ ต่อมาใน พ.ศ. 2376 ไทยได้ทำสนธิสัญญากับสหรัฐอเมริกาโดยมุ่งหวังที่จะให้สหรัฐอเมริกาเข้ามาถ่วงดุลอำนาจของอังกฤษ

การปรับปรุงประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชสมบัตินั้นเป็นช่วงเวลาที่ไทยต้องเผชิญกับการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก 2 ชาติ คือ อังกฤษ และฝรั่งเศส ซึ่งแข่งขันกันทั้งด้านการค้าและการเมือง จากปัญหาดังกล่าวทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยอมรับอารยธรรมตะวันตกเข้ามาปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย เพื่อให้ชาติมหาอำนาจตะวันตกยอมรับ และไม่ดูหมิ่นหรือข่มขู่ประเทศไทย รวมทั้งรักษาเอกราชของชาติไว้

ในการปรับปรุงประเทศเข้าสู่ยุคใหม่นั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการทั้งภายในและภายนอกประเทศไปพร้อมๆ กัน

การปรับปรุงภายในประเทศทรงให้ความสำคัญของการศึกษา โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ ดังนั้นจึงทรงสนับสนุนริเริ่มจัดการศึกษาสมัยใหม่ โดยการจ้างมิชชันนารีเป็นครูสอนภาษาอังกฤษ และความรู้ทั่วไปในพระบรมมหาราชวัง ส่วนราษฎรทรงสนับสนุนให้มิชชันนารีอเมริกันตั้งโรงเรียนขึ้นทั้งในพระนครและหัวเมือง รวมทั้งจัดส่งข้าราชการไปศึกษาตุงานในต่างประเทศเป็นครั้งแรก⁶ จากการที่ทรงให้ความสำคัญของการศึกษาทำให้ชาวไทยได้รับความรู้ความคิดใหม่ๆ จากตะวันตกและเป็นการปรับปรุงประเทศไปสู่รากฐานประชาธิปไตยสมัยใหม่

³เฟรด ดับลิว.ริกส์. (2519). การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า. แปลโดย อมร โสภณวิเชษฐวงศ์; และ เอกวิทย์ ณ ถลาง. หน้า 12.

⁴การดี มหาพันธ์. (2527). รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ (พ.ศ. 2394-2475). หน้า 8.

⁵เฟรด ดับลิว.ริกส์. (2519). หน้าเดิม.

⁶กรมศิลปากร. (2548). ประชุมภาพประวัติศาสตร์แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. หน้า 12.

ด้านต่างประเทศ ทรงเปิดสัมพันธทางการทูตกับประเทศตะวันตกอย่างกว้างขวางโดยการทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีกับชาติตะวันตกถึง 14 ประเทศ* ชาติตะวันตกชาติแรกที่ไทยทำสนธิสัญญาด้วย คือ อังกฤษ โดยไทยทำสนธิสัญญาบาวริงกับอังกฤษใน พ.ศ. 2398 โดยมีเซอร์ จอห์น บาวริง เป็นทูตเดินทางมาเจริญทางพระราชไมตรี

สาระสำคัญของสนธิสัญญาบาวริง

สาระสำคัญของสนธิสัญญาบาวริง มีดังนี้

1. อังกฤษมีสิทธิตั้งกงสุลคอยดูแลผลประโยชน์ และตั้งศาลกงสุลชำระความคนในบังคับอังกฤษได้ (Extra – Territorial Right)
 2. ให้สิทธิการค้าโดยเสรีแก่คนในบังคับอังกฤษทั่วทุกเมืองท่าของไทย และอาจจะเข้าซื้อกรรมสิทธิ์ที่ดินในประเทศไทยได้ภายในเขต 4 ไมล์ จากกำแพงเมือง ถ้าเข้ามาอยู่เมืองไทยครบ 10 ปี
 3. ยกเลิกการเก็บค่าระวางปากเรือ แต่กำหนดภาษีขาเข้าตามราคาสินค้าในอัตราร้อยละ 3 ส่วนภาษีขาออกให้เก็บเพียงครั้งเดียวสำหรับเรือสินค้าลำหนึ่ง ๆ
 4. ไม่เก็บภาษีฝิ่น แต่ต้องนำมาขายให้แก่เจ้าภาษีเท่านั้น และถ้าเจ้าภาษีไม่ซื้อต้องนำออกไป
 5. รัฐบาลไทยมีสิทธิจะห้ามส่งข้าว เกลือ และปลาออกนอกประเทศได้โดยต้องแจ้งให้กงสุลทราบล่วงหน้าเป็นเวลา 1 เดือน
 6. ถ้าไทยทำสัญญายกประโยชน์ให้ชาติหนึ่งชาติใดในวันข้างหน้า ซึ่งนอกเหนือจากที่อังกฤษได้รับในครั้งนี้ อังกฤษจะต้องได้รับในครั้งต่อไปด้วย (Most – favoured nation)
 7. เมื่อสัญญาพ้นกำหนด 10 ปีแล้ว ฝ่ายไทย ฝ่ายอังกฤษจะขอแก้ไขเปลี่ยนแปลงสัญญาได้ โดยบอกให้คู่สัญญาอีกรู้ล่วงหน้า 1 ปี เพื่อให้มีการตกลงแก้ไขจากการยินยอมของทั้งสองฝ่าย⁷
- เมื่อพิจารณาจากสาระสำคัญของสนธิสัญญาบาวริง ส่งผลกระทบต่อประเทศไทยโดยตรง 2 ประการ คือ ประการแรก ทำให้ไทยเสียสิทธิและอำนาจทางการศาลของไทยเหนือคนในบังคับของอังกฤษ ประการที่สอง ทำให้ไทยต้องยกเลิกระบบการผูกขาดทางการค้า และเปิดการค้าเสรี ส่งผลให้เศรษฐกิจไทยเจริญก้าวหน้ามาจนถึงปัจจุบัน

* ชาติตะวันตก 14 ประเทศที่ทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีกับไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้แก่ อังกฤษ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เดนมาร์ก โปรตุเกส เนเธอร์แลนด์ เยอรมนี สวีเดน นอร์เว เบลเยียม อิตาลี ออสเตรีย-ฮังการี สเปน รัสเซีย (อ้างอิงจาก เซอร์ จอห์น บาวริง. (2547). **ราชอาณาจักรและราษฎรสยาม (The Kingdom and People of Siam)**. หน้า 14-15.)

⁷ ตราขุ สุวรรณานนท์. (2519). **ปัญหาเศรษฐกิจและการเมืองของไทยหลังจากทำสนธิสัญญาบาวริง ปี พ.ศ. 2398 จนถึงปี พ.ศ. 2453**. หน้า 89-96.

ผลกระทบที่ไทยได้รับจากการทำสนธิสัญญาบาวริง

จากการทำสนธิสัญญาบาวริง ได้ส่งผลกระทบต่อสภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมไทยอย่างกว้างขวาง ดังนี้

1. ผลกระทบทางการเมือง การทำสนธิสัญญาบาวริงทำให้ประเทศไทยสามารถประทับประคองเอกราชไว้ได้ และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้สนธิสัญญาบาวริงเป็นแบบฉบับในการทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้ากับประเทศอื่นๆ ในเวลาต่อมา เช่น ทำกับสหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2399 เดนมาร์ก ใน พ.ศ. 2401 โปรตุเกส ใน พ.ศ. 2402 ฮอลันดา ใน พ.ศ. 2403 รัสเซีย ใน พ.ศ. 2405 สวีเดนและนอร์เว ใน พ.ศ. 2411 เป็นต้น⁸

ปัญหาทางการเมืองที่เกิดขึ้นภายหลังจากการทำสนธิสัญญาบาวริง คือ ปัญหาการรักษาความสงบและความยุติธรรมในประเทศ เนื่องจากการเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้กับอังกฤษและชาติอื่นๆ ที่เข้ามาทำสนธิสัญญาในลักษณะเดียวกันกับสนธิสัญญาบาวริง ซึ่งการเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้ชาวต่างชาตินั้น สาเหตุมาจากความล้าหลังของระบบศาลของไทย ทั้งในด้านหน่วยงาน ผู้ใช้อำนาจทางศาล ด้วยทฎหมาย วิธีพิจารณาความ ตลอดจนมาตรฐานการในการลงโทษผู้กระทำผิด⁹

2. ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ หลังการทำสนธิสัญญาบาวริงส่งผลให้ไทยยกเลิกระบบผูกขาดการค้า และเปิดการค้าเสรีส่งผลให้การค้าขายระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศเป็นไปอย่างกว้างขวาง ดังที่หมอบรัดเลย์บันทึกไว้ว่า วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2399 มีเรือต่างประเทศมาทอดสมออยู่ในแม่น้ำถึง 60 ลำ¹⁰ และได้เพิ่มจำนวนขึ้นเป็น 103 ลำ ในปลายปีเดียวกัน ส่วนพ่อค้าในกรุงเทพฯ ได้ส่งเรือออกไปค้าขายในต่างประเทศถึง 37 ลำ¹¹

นอกจากนี้หลังสนธิสัญญาบาวริง ส่งผลให้รูปแบบเศรษฐกิจของไทยเปลี่ยนไปจากประเทศที่มีเศรษฐกิจแบบเกือบจะพึ่งตนเองได้ มาเป็นประเทศที่ผลิตสินค้าขึ้นมูลฐานเฉพาะด้านเพื่อเป็นสินค้าออกที่สำคัญ เช่น ข้าว และน้ำตาล เป็นต้น

3. ผลกระทบทางสังคม จากการที่ข้าวและน้ำตาลเป็นสินค้าออกที่สำคัญหลังสนธิสัญญาบาวริง ทำให้มีการส่งเสริมอาชีพการทำนาและการปลูกอ้อยอย่างกว้างขวาง ซึ่งการขยายพื้นที่เพาะปลูกของเกษตรกร ส่งผลกระทบต่อระบบชนชั้นในสังคมไทย คือ ทำให้มีการลดหย่อนการเกณฑ์แรงงานตาม

⁸ สดใส ชันฉัตรพงศ์. (2517). ความสัมพันธ์ของไทยกับประเทศตะวันตก. หน้า 21.

⁹ ภาวดี มหาจันทร์. (2527). รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ (พ.ศ. 2394-2475). หน้า 8.

¹⁰ แหล่งเดิม. (อ้างอิงจาก ประชุมพงศาวดารภาคที่ 12. (2507). จดหมายเหตุหมอบรัดเลย์. หน้า

¹¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2504). ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ภาค 1. หน้า 179.

ระบบไพร่ลง เพื่อให้เกษตรกรมีเวลาทำการเพาะปลูกมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงทำให้เกษตรกรมีอิสระในการประกอบอาชีพของตนมากขึ้นกว่าเดิม เป็นต้น¹²

จะเห็นได้ว่าสนธิสัญญาบาวริงส่งผลกระทบต่อประเทศไทยทั้งทางบวกและทางลบ ผลกระทบทางบวก เช่น ทำให้ประเทศไทยสามารถรักษาเอกราชของชาติไว้ได้ ทำให้การค้าขายกับต่างประเทศขยายตัว เป็นต้น ผลกระทบทางลบ ได้แก่ ทำให้ไทยเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้กับอังกฤษและชาติตะวันตกอื่นๆ ที่เข้ามาทำสนธิสัญญาในลักษณะเดียวกับสนธิสัญญาบาวริง

ความสำคัญของเมืองราชบุรีในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่

4

เมืองราชบุรีในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากที่ไทยทำสนธิสัญญาบาวริงกับอังกฤษใน พ.ศ. 2398 แล้ว ปรากฏว่าราชบุรีเกี่ยวข้องกับข้อ 2 ของสัญญาฉบับนี้ คือ เป็นเมืองหนึ่งในบริเวณ 4 ไมล์ หรือ 200 เส้น จากกำแพงพระนคร หรือตั้งแต่กำแพงเมืองออกไปที่คนในบังคับอังกฤษ สามารถซื้อหาหรือเช่าอสังหาริมทรัพย์ได้ เช่น เช่าที่เรือน ที่สวน ที่ไร่ ที่นา เป็นต้น

นอกจากนี้ หลังสนธิสัญญาบาวริง เมื่อการค้ากับต่างประเทศขยายตัว ผลผลิตที่เป็นที่ต้องการของชาวต่างชาติเป็นจำนวนมาก ได้แก่ ข้าว และน้ำตาล ทำให้ราชบุรีมีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจไปแ่งเป็นแหล่งเกษตรกรรมและชุมทางการค้า กล่าวคือ ราชบุรีเป็นแหล่งปลูกอ้อยเพื่อใช้ผลิตน้ำตาลทราย ซึ่งเป็นสินค้าที่ชาวยุโรปต้องการมากในขณะนั้น¹³ โดยบริเวณที่ปลูกอ้อยมาก ได้แก่ เขตอำเภอโพธาราม อำเภอบ้านโป่ง อำเภอจอมบึง อำเภอสวนผึ้ง นอกจากนี้ได้มีการตั้งโรงงานทำน้ำตาลที่ราชบุรี ในเขตอำเภอบ้านโป่ง นอกจากราชบุรีแล้วยังได้มีการตั้งโรงงานทำน้ำตาลในบริเวณอื่น เช่น นครชัยศรี เพชรบุรี เป็นต้น¹⁴

จากการขยายตัวของการค้าโดยเฉพาะการผลิตน้ำตาลดังกล่าวตั้งนั้นใน พ.ศ. 2409 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดฯ ให้ขุดคลองดำเนินสะดวกเพื่อเป็นเส้นทางขนส่งน้ำตาลและ

¹² ภารดี มหาขันธ์. (2527). เล่มเดิม. หน้า 20-21.

¹³ สุฑาธา สุขฉายา, บรรณารักษ์. (2541). ราชบุรี. หน้า 79.

¹⁴ ดนัย ไชโยธธา. (2546). ประวัติศาสตร์ไทย : ยุคกรุงธนบุรีถึงกรุงรัตนโกสินทร์. หน้า 94.

ภาชีน้ำตาลสู่เมืองหลวงใต้สะตอกและรวดเร็ว* โดยมีสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์** (ช่วง บุนนาค) ขณะนั้นเป็นพระประสิทธิ์ที่สมุหพระกลาโหมเป็นผู้อำนวยการชุดคลอง

นอกจากอุตสาหกรรมน้ำตาลแล้ว หลังสนธิสัญญาบาวริง ราชบุรียังเป็นแหล่งอุตสาหกรรมขนายย่อย เช่น อุตสาหกรรมการทำปูนแดง แหล่งทำปูนแดงที่สำคัญของราชบุรีอยู่บริเวณเทือกเขาสูง ในเขตอำเภอเมืองราชบุรี แหล่งตลาดปูนแดงที่สำคัญ คือ กรุงเทพฯ จุดมุ่งหมายของการทำปูนแดงคงเพื่อเกี่ยวข้องกับหมากมากกว่าอย่างอื่น ส่วนปูนขาวเริ่มมีการผลิตมากในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่เศรษฐกิจขยายตัวเพิ่มขึ้นทำให้ความต้องการปูนขาวเพื่อเป็นส่วนประกอบในการก่อสร้างเพิ่มมากขึ้น¹⁵

ในด้านสังคม ราชบุรีประกอบด้วยกลุ่มคน 8 ชาติพันธุ์ทั้งที่เป็นชาวพื้นเมืองราชบุรีและชาวต่างชาติที่อพยพเข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารและเป็นเชลยสงครามตั้งแต่สมัยอยุธยาจนกระทั่งถึงรัตนโกสินทร์ กลุ่มชนเหล่านี้เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของราชบุรี เช่น ในด้านการค้า กลุ่มที่มีบทบาทสำคัญคือคนจีน เป็นต้น ปัจจุบันกลุ่มชนเหล่านี้ผสมกลมกลืนเป็นคนไทยเชื้อสายต่างๆ ได้แก่ ไทยพื้นถิ่น ไทยจีน ไทยมอญ ไทยทรงดำ ไทยลาวเวียง ไทยเขมรลาวเดิม ไทยยวน และไทยกะเหรี่ยง ซึ่งกลุ่มชนเหล่านี้กระจายตัวอยู่ทั่วทั้งจังหวัดราชบุรี และยังคงรักษาเอกลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มตนไว้เป็นอย่างดี เช่น ประเพณีกินข้าวห่อของไทยกะเหรี่ยง ประเพณีบวชนาคชฎาของคนไทยมอญ ประเพณีเสนเรือนของไทยทรงดำ เป็นต้น

สรุปว่าราชบุรีในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังการทำสนธิสัญญาบาวริง พ.ศ. 2398 มีความสำคัญในฐานะเป็นแหล่งปลูกอ้อย แหล่งผลิตน้ำตาลทราย แหล่งอุตสาหกรรมขนายย่อย

*ดูรายละเอียด บทที่ 4 หัวข้อ ความสำคัญของราชบุรีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ด้านสังคม หน้า 47 - 48.

** สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้วางพระราชหฤทัยมาก นอกจากท่านจะมีตำแหน่งเป็นสมุหพระกลาโหมผู้รับผิดชอบด้านการทหาร การรักษาพระนคร และก้องกันพระราชอาณาเขตแล้ว ยังมีหน้าที่รับผิดชอบการปกครองเขตหัวเมืองภาคใต้ ตั้งแต่เมืองกาญจนบุรี ราชบุรี เพชรบุรี นครศรีธรรมราช ตลอดถึงหัวเมืองประเทศราชในแหลมมลายูและหัวเมืองชายทะเลตะวันตก ที่ดูแลเกี่ยวกับการควบคุมกำลังคน ชำระคดีความ เก็บภาษีอากรและส่วนอีกด้วย ในช่วงบั้นปลายของชีวิตเมื่อท่านพ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ท่านมักไปอยู่มิเมืองราชบุรีเป็นส่วนใหญ่ จนวาระสุดท้ายของชีวิต (อ้างอิงจาก คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2543). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดราชบุรี. หน้า 70.)

¹⁵ วรณี จันทรวงศ์. (2535). นโยบายรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง. หน้า 112.

รวมทั้งเกิดการขยายตัวทางการค้า เกิดตลาดที่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ ทั้งตลาดทางบก และตลาดทางน้ำ ตลอดจนเป็นศูนย์รวมวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ต่างๆ ถึง 8 ชาติพันธุ์

ราชบุรียังคงมีพัฒนาการด้านต่างๆ อย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งเกิดการปฏิรูปการปกครองมณฑลราชบุรี ราชบุรีจึงถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของมณฑลราชบุรีใน พ.ศ. 2437 ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

สภาพเมืองราชบุรีในสมัยรัชกาลที่ 5 หลังการปฏิรูปการปกครองมณฑลราชบุรี

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ปฏิรูปการปกครองใน พ.ศ. 2435 เป็นการปกครองด้วยระบบเทศาภิบาล โดยการจัดรวมหัวเมืองหลายหัวเมืองเข้าด้วยกันเป็นมณฑล และมีข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้ดูแลบังคับบัญชาต่างพระเนตรพระกรรณ ใน พ.ศ. 2437 ได้รวมหัวเมืองตะวันตกจัดตั้งเป็นมณฑลราชบุรี¹⁶ ประกอบด้วย ราชบุรี เพชรบุรี กาญจนบุรี ปรานบุรี และสมุทรสงคราม เป็นบริเวณที่มีแม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำเพชรบุรี แม่น้ำปรานบุรีไหลผ่าน ทำให้มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การปลูกข้าว เหมาะกับการใช้เป็นเส้นทางคมนาคม ทำให้เมืองในแถบนี้มีสภาพเศรษฐกิจที่คล่องตัว

ประชากรที่อาศัยอยู่ในแถบนี้นอกจากชาวไทยแล้วยังมีชนชาติอื่นอพยพเข้ามาอาศัยอยู่เช่น กระเหรี่ยง มอญ จีน เขมร ลาว ฯลฯ

สภาพเศรษฐกิจของหัวเมืองในมณฑลราชบุรีนอกจากจะมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกษตรกรรมแล้วนั้นยังมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุต่างๆ เช่น ถ่านหิน วุลแฟรม ทองคำ ฯลฯ ทำให้มีอาชีพขุดแร่ และเครื่องปั้นดินเผา ประชาชนมีอาชีพทำนาเพื่อเก็บข้าวไว้เพื่อบริโภค และมีพืชเศรษฐกิจอื่นๆ อีกเช่น อ้อย ยาสูบ มะพร้าว ของป่า ต่อมาเมื่อเมืองขยายตัวเจริญขึ้นได้มีโรงงานผลิตน้ำตาล โรงงานผลิตปูนแดง ปูนขาว ซึ่งผลผลิตที่ผลิตได้นั้นส่งเป็นสินค้าออกไปยังต่างเมือง

ทางด้าน การปกครองหัวเมืองในแถบนี้เป็นหัวเมืองชั้นใน มีการปกครองขึ้นตรงต่อราชธานี และกลายเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญในการรบกับระหว่างไทยกับพม่า เพราะมีชายแดนติดกับพม่า ทำให้เป็นเส้นทางเดินทัพเข้ายังไทยผ่านเส้นทางในแถบหัวเมืองแถบนี้เป็นประจำ ทำให้ราชบุรีกลายเป็นสนามรบที่สำคัญบ่อยครั้ง เช่น สงครามการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ.2310 ในสมัยอยุธยาตอนปลาย การรบที่บางแก้ว(ศึกบางแก้ว) ในสมัยธนบุรี และสงครามเก้าทัพสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพราะฉะนั้นในการพิจารณาแต่งตั้งเจ้าเมืองจากเมืองหลวงจึงต้องเป็นผู้ที่มีฝีมือดีและเป็นผู้ที่พระมหากษัตริย์ไว้วางใจ จากสงครามเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ.2310 ทำให้ราชบุรีและหัวเมืองตะวันตกได้รับความเสียหายอย่างหนักจากการกระทำของพม่าจนต้องมีการฟื้นฟูในสมัยธนบุรี ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นราชบุรี

¹⁶ วุฒิชัย มูลศิลป์; และ สมโชติ อ๋องสกุล. (2524). มณฑลเทศาภิบาล: วิเคราะห์เปรียบเทียบ.

ยังคงมีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองหน้าด่านที่ใกล้ชิดกับราชธานียิ่งขึ้น ทำให้การจัดการปกครองในแถบนี้ ต้องสร้างให้เป็นเมืองที่มีความแข็งแกร่งเพื่อความปลอดภัยของราชธานี และความได้เปรียบในการทำ สงครามกับพม่าเป็นหลัก การปกครองในหัวเมืองตะวันตกมากยิ่งขึ้น

ครั้นเมื่อพม่าตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2428¹⁷ และอังกฤษได้แสดงท่าทีต้องการ ขยายอิทธิพลเข้ามายังไทย ทำให้ไทยต้องมีการปรับตัวรวมทั้งปรับปรุงประเทศเพื่อรักษาเอกราชของชาติ ไว้ โดยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยยอมทำสนธิสัญญาทางการค้าฉบับแรกกับ อังกฤษ คือ สนธิสัญญาเบอร์นี รวมทั้งการยอมรับฐานะของอังกฤษในเกาะปีนัง ใน พ.ศ. 2369 ต่อมา รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยได้ทำสนธิสัญญาทางการค้าฉบับที่ 2 กับอังกฤษ คือ สนธิสัญญาบาวริง ใน พ.ศ. 2398 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยต้องเผชิญกับการ ขยายอิทธิพลของมหาอำนาจอย่างหนักโดยเฉพาะอังกฤษ ฝรั่งเศส ส่งผลให้เกิดการปฏิรูปการปกครอง ทั่วประเทศ ใน พ.ศ. 2437

ราชบุรี หัวเมืองตะวันตก และเมืองสมุทรสงคราม ถูกจัดตั้งขึ้นเป็นมณฑลราชบุรี ใน พ.ศ. 2437 โดยมีที่ทำการมณฑลอยู่ที่เมืองราชบุรี สาเหตุของการปฏิรูปการปกครองมณฑลราชบุรี มาจากสาเหตุ หลายประการ ได้แก่

1. การคุกคามขอวชาติตะวันตกโดยเฉพาะอังกฤษเนื่องจากราชบุรีและหัวเมืองตะวันตกมีเขตแดนติดต่อกับประเทศพม่าของอังกฤษถึง 4 เมือง คือ เมืองราชบุรี เมืองเพชรบุรี เมืองกาญจนบุรี และ เมืองปราณบุรี ทำให้เกิดปัญหาเรื่องเขตแดน เนื่องจากยังไม่มีมีการปักปันเขตแดนให้แน่นอน บางแห่งใช้สิ่งที เคลื่อนย้ายได้ง่ายเป็นแนวเขตแดน เช่น ก้อนหิน ทำให้เกิดปัญหาระหว่างรัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษอยู่ เสมอ ๆ

2. ปัญหาโจรผู้ร้าย พบว่ามีโจรผู้ร้ายก่อความสงบสุขของราษฎรอยู่เสมอ เนื่องจากสาเหตุ 3 ประการ คือ ประการแรก หัวเมืองแถบนี้เป็นเมืองชายแดนทำให้หลบหนีข้ามแดนได้ง่าย ประการที่สอง เจ้าเมืองและกรมการในหัวเมืองแถบนี้มักรู้เห็นเป็นใจกับโจรผู้ร้ายและเลี้ยงโจรผู้ร้ายไว้เพื่อ ผลประโยชน์ของตน ประการที่สาม หัวเมืองแถบนี้มีคนหลายชาติหลายภาษาอยู่ปะปนกันเป็นจำนวนมาก เช่น จีน ลาว มอญ กะเหรี่ยง เขมร เป็นต้น ซึ่งคนเหล่านี้มักสอสมกันก่อคดีความต่าง ๆ อยู่เสมอ เช่น กรณีเงินตัวเหี้ยก่อความวุ่นวายขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คนจีนในหัวเมือง ตะวันตก ได้เข้าเป็นพวกเงินตัวเหี้ยก่อความวุ่นวายจนทางกรุงเทพฯต้องส่งกองกำลังมาปราบ² เป็นต้น

¹⁷ สุรัตน์ วรารัตน์. (2523, มกราคม-เมษายน). สงครามอังกฤษ-พม่า ครั้งที่ 3 (พ.ศ.2428). วารสาร ประวัติศาสตร์. 5(1): หน้า 76-81.

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. (2504) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3. หน้า 280.

3. ปัญหาในด้านการปกครองและการศาล เป็นผลมาจากข้อบกพร่องของระบบการปกครองของไทยที่ใช้มาแต่โบราณ คือ “ระบบกินเมือง” ซึ่งเปิดช่องให้เจ้าเมืองใช้อำนาจกดขี่ข่มเหงราษฎรเพื่อหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเองได้อย่างกว้างขวาง ดังนั้นเมื่อใดที่หัวเมืองแถบนี้มีเจ้าเมืองที่เป็นคนโลภและขาดความซื่อสัตย์ก็จะปรากฏว่าราษฎรชาวเมืองจะได้รับความเดือดร้อนจากการกดขี่ข่มเหงของเจ้าเมืองอยู่เสมอ เช่น ใน พ.ศ. 2395 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏว่า พระยากาญจนบุรี และพวกได้ร่วมมือกันยกยอกเงินผูกปี¹ เป็นต้น

การจัดรูปแบบการปกครองเมืองในระยะแรกในมณฑลราชบุรี ได้เริ่มในปี พ.ศ. 2437 โดยกระทรวงมหาดไทยได้ประกาศให้เมืองปรานบุรีและเมืองประจวบคีรีขันธ์ขึ้นกับเมืองเพชรบุรี และต่อมาได้เปลี่ยนฐานะของเมืองทั้งสองนี้อีกโดยกระทรวงมหาดไทยได้ประกาศยุบเมืองทั้งสองลงเป็นอำเภอ ดังนั้นเมื่อมีการปฏิรูปการปกครองแล้วมณฑลราชบุรีจึงมีเมืองอยู่ในบังคับบัญชา 4 เมือง คือ เมืองราชบุรี เมืองเพชรบุรี เมืองกาญจนบุรี และเมืองสมุทรสงคราม ดังมีรายชื่อเจ้าเมืองที่ทำการปกครองตั้งแต่เริ่มจัดการปกครองเทศาภิบาล ดังนี้

พระยามรินทรภาไชย (นิ่ม วงศาโรจน์) ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองราชบุรี จนถึง พ.ศ. 2440

พระยาสุรินทรภาไชย (เทียม บุณนาค) ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองเพชรบุรี จนถึง พ.ศ. 2441

พระยาราชพงษานุรักษ์ (แฉ่ บุณนาค) ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองสมุทรสงคราม จนถึง พ.ศ. 2439 และหลวงอร่ามเรืองฤทธิ์ (ชวน บุญนาค) ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองต่อ จนถึง พ.ศ. 2441

พระยาประสิทธิสงคราม (แฉ่ม บุณนาค) ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองกาญจนบุรี จนถึง พ.ศ. 2441²

มณฑลราชบุรี ตั้งที่ทำการมณฑลที่เมืองราชบุรี โดยมีพระยาสุรินทรภาไชย (เทียม บุณนาค) เจ้าเมืองเพชรบุรี เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลคนแรก³

ภายหลังการปฏิรูปมณฑลราชบุรีได้มีการยกเลิกระบบการปกครองแบบกินเมืองซึ่งใช้มาแต่โบราณ และจัดรูปแบบการปกครองขึ้นใหม่ โดยแบ่งการปกครองออกเป็นมณฑล เมือง อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน มีจุดประสงค์เพื่อให้สะดวกแก่การตรวจตราราชการและการปราบปรามโจรผู้ร้าย

ภายหลังการปฏิรูปการปกครองในมณฑลราชบุรี มีผลทำให้การป้องกันและปราบปรามโจรผู้ร้ายประสบความสำเร็จอย่างน่าพอใจ กล่าวคือ ทำให้จำนวนโจรผู้ร้ายลดจำนวนลงมาก นอกจากนี้ยังสามารถ

¹ มนัส ธัญญเกษตร. (2520). การปฏิรูปการปกครองมณฑลราชบุรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2437 – 2457). หน้า 92.

² แหล่งเดิม. หน้า 126-127.

³ แหล่งเดิม. หน้า 114.

เก็บเงินผลประโยชน์ได้มากขึ้น ทั้งนี้เพราะ การจัดการทุนบำรุงทางด้านเศรษฐกิจ * และการจัดระบบการเก็บภาษีอากรแบบใหม่ ** ประกอบกับพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์ของมณฑล ทำให้ประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจของมณฑลได้เป็นอย่างดี

ด้านสังคม หลังการปฏิรูปมณฑลราชบุรีแล้ว เมืองราชบุรียังประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่ตั้งถิ่นฐานในราชบุรีมาตั้งแต่สมัยธนบุรี ประกอบด้วย คนไทยพื้นถิ่น ไทยจีน ไทยมอญ ไทยเขมรลาวเดิม ไทยลาวเวียง ไทยทรงดำ ไท – ยวน และ ไทยกะเหรี่ยง ซึ่งยังคงดำรงชีวิตเช่นเดียวกับในสมัยธนบุรี และมีส่วนสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของเมืองราชบุรี เช่น คนจีน มีบทบาทสำคัญในด้านการค้าขาย เป็นต้น

* โดยการปรับปรุงส่งเสริมระบบชลประทานเพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวซึ่งเป็นพืชผลที่สำคัญ ตลอดจนการขยายเส้นทางคมนาคม เช่น การขุดคลองตากด (เป็นคลองเชื่อมต่อกับแม่น้ำแม่กลอง) เหนือบ้านโพธาราม แขวงเมืองราชบุรี ใน พ.ศ. 2437 เพื่อรองรับการขยายตัวของการค้า

** การเก็บภาษีแบบใหม่ คือ การยกเลิกระบบผูกขาดการเก็บภาษีอากรบางอย่าง และให้นายอากรผูกขาดการเก็บภาษีต่อไป ได้แก่ ภาษีฝิ่น ภาษียบ่อนเบี้ยอากรสุรา อากรจันอับ ภาษีสุกร เบ็ด ไก่ และภาษีบำรุงถนน ซึ่งการเก็บภาษีแบบนี้ทำให้สามารถเก็บภาษีได้เพิ่มขึ้นมาก

บทที่ 6

บทสรุป

ราชบุรีเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ชายแดนด้านทิศตะวันตกของประเทศไทย มีแม่น้ำแม่กลองที่หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนในภาคตะวันตกไหลผ่าน ราชบุรีนับเป็นส่วนหนึ่งของที่ราบลุ่มภาคกลางหรือที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐาน พบร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ทั้งสังคมแบบล่าสัตว์และแบบเกษตรกรรม

ในสมัยทวารวดี ราชบุรีมีฐานะเป็นเมืองท่าที่สำคัญค้าขายกับชาวต่างชาติทางทะเล โดยเฉพาะชาวอินเดีย ในสมัยนี้ราชบุรีได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมของชาวพื้นเมืองจนเกิดวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ขึ้น คือ วัฒนธรรมทวารวดี ซึ่งเป็นวัฒนธรรมเนื่องในพระพุทธศาสนา มีต้นเค้าของวัฒนธรรมอินเดีย ร่องรอยหลักฐานวัฒนธรรมทวารวดีที่สำคัญในราชบุรี ได้แก่ เมืองโบราณคูบัว และแหล่งโบราณคดีบนเทือกเขา

นอกจากนี้ยังพบว่าราชบุรีเป็นเมืองที่ได้รับวัฒนธรรมเขมร โดยมีวัดมหาธาตุ (อำเภอเมืองราชบุรี) เป็นศูนย์กลางของเมือง มีเมืองโกสินารายณ์ (อำเภอบ้านโป่ง) เป็นเมืองร่วมสมัยวัฒนธรรมเขมรที่อยู่ในจังหวัดราชบุรี ในช่วงที่ราชบุรีได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมเขมรนั้นยังปรากฏร่องรอยอิทธิพลจีนแทรกเข้ามาดังพบเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งและราชวงศ์หยวนในแม่น้ำแม่กลองช่วงที่ไหลผ่านเมืองราชบุรีเป็นจำนวนมากแสดงให้เห็นว่าชาวจีนได้มาติดต่อค้าขายกับชาวพื้นเมืองราชบุรี ในระหว่างที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมร

ในสมัยสุโขทัย ปรากฏชื่อราชบุรีในศิลาจารึกหลักที่ 1 และศิลาจารึกหลักที่ 11 หรือจารึกเขาภัก ซึ่งจารขึ้นในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช สันนิษฐานว่าราชบุรีมีฐานะเป็นหัวเมืองในพระราชอาณาเขตและคงเป็นเมืองท่าบนเส้นทางติดต่อทางการค้าและการคมนาคมระหว่างหัวเมืองในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาไปยังเมืองตะนาวศรีซึ่งเป็นเมืองท่าชายฝั่งทะเลอันดามันในเขตอ่าวมะตะบันชนชาติที่เข้ามาค้าขายกับราชบุรีในช่วงนี้ยังคงเป็นชนชาติจีน สินค้าที่สำคัญน่าจะเป็นเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราชวงศ์หยวน และเครื่องสังคโลกสุโขทัย

สมัยอยุธยา ราชบุรีถูกรวมเป็นส่วนหนึ่งของอยุธยา มีฐานะเป็นหัวเมืองขึ้นใกล้เมืองหลวง หรือมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นใน บริหารการปกครองขึ้นตรงต่อราชสำนักอยุธยา ภายหลังการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ราชบุรียังคงมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นใน ขึ้นตรงต่ออยุธยา ผู้ปกครองมีฐานะเป็น "ผู้รั้ง" ปฏิบัติหน้าที่ตามสังกัดในเมืองหลวงทั้งฝ่ายกลาง (ทหาร) และฝ่ายจตุสดมภ์ (พลเรือน) บทบาทและความสำคัญของราชบุรีเริ่มปรากฏเด่นชัดในช่วงปลายอยุธยา โดยเป็นเมืองท่าค้าขายกับชาวต่างชาติ เป็นเมืองที่รองรับคนไทยที่หนีสงครามระหว่างไทยกับพม่าไปอยู่ตาม

ป่าเขาให้กลับเข้ามาเป็นกำลังของพระนครยามมีศึก ในขณะที่เดียวกันมีความสำคัญในฐานะเป็นสถานที่รวบรวมระดมพลมาป้องกันพระนคร เป็นเมืองท่าที่มีกองทัพประจำพร้อมที่จะร่วมรบกับกองทัพหลวงจากราชธานีได้ทันทีเมื่อมีข้าศึกกรุงกรานเข้ามา เป็นเส้นทางเดินทัพของพม่า และเป็นสมรภูมিরะหว่างไทยกับพม่า จากการทำสงครามระหว่างไทยกับพม่าทำให้มีครอบครัวมอญอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยตั้งแต่ในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ในสมัยธนบุรี ราชบุรีมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นใน มีเจ้าเมืองปกครองเป็นเมืองที่มีความสำคัญเช่นเดียวกับสมัยอยุธยา คือ ยังคงความสำคัญในแง่การเป็นเมืองหน้าด่าน เป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญของไทย เป็นสมรภูมিরะหว่างไทยกับพม่า และยังเป็นบทบาททางด้านความเป็นแหล่งชุมชนของที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง เนื่องจากเมื่อไทยไปทำสงครามที่เมืองใดก็จะกวาดต้อนผู้คนเมืองนี้มาเป็นเชลยสงครามและตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตจังหวัดราชบุรี ได้แก่ ครอบครัวเขมร และลาวเวียงหรือลาวดี

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ราชบุรียังคงเป็นหัวเมืองชั้นใน มีเจ้าเมืองปกครองดูแล มีบทบาทและความสำคัญเช่นเดียวกับในสมัยอยุธยาและธนบุรี ในสมัยนี้ราชบุรียังคงมีฐานะเป็นเมือง เป็นแหล่งรวมของกลุ่มชนต่างชาติที่เข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารและเป็นเชลยสงคราม ได้แก่ มอญ ไท-ยวน และยังคงมีความสำคัญในด้านการเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญของไทยสืบต่อจากสมัยธนบุรี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พม่าตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษทำให้ราชบุรีหมดหน้าที่การเป็นหัวเมืองยุทธศาสตร์ของไทย เนื่องจากไทยสิ้นสุดการทำสงครามกับอังกฤษ มีผลทำให้ชุมชนในราชบุรีเกิดการหยุดนิ่ง และเริ่มมีการสร้างลักษณะวัฒนธรรมร่วมกันระหว่างกลุ่มชนในจังหวัดราชบุรี

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษใน พ.ศ. 2398 ราชบุรีมีชื่อปรากฏในสัญญาฉบับนี้ในส่วนที่เป็นเมืองหนึ่งในบริเวณ 4 ไมล์ หรือ 200 เส้นจากกำแพงพระนครหรือตั้งแต่กำแพงเมืองออกไปที่คนในบังคับอังกฤษสามารถซื้อหาหรือเช่า อสังหาริมทรัพย์ได้ ภายหลังจากไทยทำสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษราชบุรีมีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจในแง่เป็นแหล่งเกษตรกรรมและชุมทางการค้า เป็นแหล่งปลูกอ้อย แหล่งผลิตน้ำตาลทราย และแหล่งอุตสาหกรรมขนาดเล็ก ผลจากความเจริญทางการค้าน้ำตาล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ให้ขุดคลองดำเนินสะดวกเพื่อเป็นเส้นทางขนน้ำตาลและภาชนะน้ำตาลไปเมืองหลวง ราชบุรีพัฒนาการเรื่อยมาจนกระทั่งมีการปฏิรูปการปกครองมณฑลราชบุรี ราชบุรีจึงถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของมณฑลราชบุรีใน พ.ศ. 2437 ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กลุ่มชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในราชบุรีในสมัยธนบุรีถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 กลุ่มชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ดั้งเดิม คือ ชาวพื้นเมืองราชบุรี (ไทยพื้นถิ่น) กลุ่มที่ 2 กลุ่มชนที่เข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร คือ มอญ กะเหรี่ยง กลุ่มที่ 3 กลุ่มชนที่ถูกกวาดต้อนมาจากการทำสงคราม คือ เขมร ลาว ไทยทรงดำ ไท-ยวน กลุ่มที่ 4 กลุ่มชนที่เข้ามาติดต่อดำค้าขาย คือ จีน ปัจจุบัน

กลุ่มชนเหล่านี้ถูกผสมกลมกลืนกลายเป็นพลเมืองไทย และเป็นชนเผ่าที่สำคัญในราชบุรี ได้แก่ ไทยพื้น ถิ่น ไทยจีน ไทยรามัญ (ไทยมอญ) ไทยกะเหรี่ยง ไทยเขมรลาวเดิม ไทยลาวเวียง (ลาวตี้) ไทยทรงดำ และไท-ยวน กลุ่มชนเหล่านี้ตั้งหลักแหล่งกระจายอยู่ทั่วไปในจังหวัดราชบุรี ที่ยังคงรักษาเอกลักษณ์เฉพาะตัวของกลุ่มตนไว้เป็นอย่างดี

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

หนังสือ

- กนกวลี ชูชัยยะ; และ กฤษฎา บุญยสมิต. (2545). **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 รัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 3**. กรุงเทพฯ: บริษัทเมธีทีปส์.
- กรมศิลปากร. (2542). **พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัดถเลขา เล่ม 2**. กรุงเทพฯ: กรมฯ.
- กรมศิลปากร. (2548). **ประชุมภาพประวัติศาสตร์แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2543). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดราชบุรี**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- คุรุสภา. (2537). **กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: องค์การคำคุรุสภา.
- จรรยา ประชิตโรมรัน, พลตรี. (2537). **สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- จรรยา มาณะวิท. (2542). **โบราณคดีในภาคกลาง ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม 8**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2504). **ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ภาค 1**. พระนคร: คุรุสภา
- เซอร์ จอห์น บาวริง. (2547). **ราชอาณาจักรและราษฎรสยาม (The Kingdom and People of Siam)**. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ; และ กัณฐิกา ศรีอุดม, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
- दनัย ไชโยธา. (2544). **พัฒนาการของมนุษย์กับอารยธรรมในราชอาณาจักรไทย เล่ม 2**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- _____. (2546). **ประวัติศาสตร์ไทย : ยุคกรุงธนบุรีถึงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- _____. (2546). **ประวัติศาสตร์ไทย : อาณาจักรอยุธยา**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ กรมพระยา. (2537). **เทศาภิบาล**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางบุญร่วม บุญวัฒน์, วันที่ 26 กรกฎาคม 2537.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. (2506). **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1**. กรุงเทพฯ: ป. พิศนาคะการพิมพ์.

- ทิพาการวงศ์, เจ้าพระยา. (2506). **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3**. กรุงเทพฯ: ป. พิศนาคะการพิมพ์.
- นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (2505). **จดหมายเหตุลาลูแบร์ เล่ม 2**. กรุงเทพฯ: คุรุสภา
- พัชรินทร์ ศุขประมุข. (2534). **สมัยประวัติศาสตร์ ใน ราชบุรี**. สงครี ประพันธ์ทอง, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี. (2542). **โครงการปรับปรุงนิทรรศการถาวร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี**. กรุงเทพฯ: มรดกโลก
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี. (2543). **ศิลปท้องถิ่นของเรา : จังหวัดราชบุรี**. (เอกสารประกอบการอบรม). ราชบุรี: พิพิธภัณฑฯ. อัดสำเนา.
- พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2542). **ประวัติศาสตร์ภาคกลาง ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม 8**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- การดี มหาพันธ์. (2527). **รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ (พ.ศ. 2394-2475)**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก. (2520). **จาริกสุโขทัย**. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยฯ.
- มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2536). **ลุ่มน้ำแม่กลอง : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ณศ พริ้นติ้ง เซ็นเตอร์.
- รวมศักดิ์ ไชโยมินทร์, พลโท. (2543). **สงครามประวัติศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : บริษัท พิมพ์ณศ พริ้นติ้ง เซ็นเตอร์.
- ริกส์, เฟรด ดับลิว. (2519). **การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า**. แปลโดย อมร โสภณวิเชษฐวงศ์; และ เอกวิทย์ ณ ถลาง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์.
- เรณู เหมือนจันทร์เชย. (2542). **ความเชื่อเรื่องผีของไทยโข่ง**. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- วรกิจพิศาล, ขุน (เปล่ง สุวรรณจิตติ). (2463). **ตำนานเสนาบดีกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรนิติ.
- วุฒิชัย มูลศิลป์; และ สมโชติ อ่องสกุล. (2524). **มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์เปรียบเทียบ**. กรุงเทพฯ: แสงรุ่งการพิมพ์.
- สไตส์ ชันติวรพงศ์. (2517). **ความสัมพันธ์ของไทยกับประเทศตะวันตก**. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- สมชาย ณ นครพนม. (2534). **สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ใน ราชบุรี**. สงครี ประพันธ์ทอง, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- สอ สัจจวาที. (2508). **ความรู้เรื่องเมืองสยาม**. กรุงเทพฯ: สาส์นสวรรค์.

สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ราชบุรี. (2541). **คูบัว ความสัมพันธ์กับชุมชนทวารวดีในบริเวณใกล้เคียง.**

สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ราชบุรี. (2544). **พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติราชบุรีและจังหวัดราชบุรี.** กรุงเทพฯ: สมาพันธ์.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี. (2546?). **8 ชาติพันธุ์ในราชบุรี.** ราชบุรี: สำนักงานฯ.

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดราชบุรี. (2534). **บันทึกเมืองราชบุรี.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสุวรรณ.

สำนักงานอัยการสูงสุด. (2546?). **ยกกระบัตร.** กรุงเทพฯ: สำนักงานฯ

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2548). **กรุงสุโขทัย มาจากไหน?** กรุงเทพฯ: มติชน.

สุตารา สุจฉายา, บรรณาธิการ. (2541). **ราชบุรี.** กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์.

สุนทร ชุตินทรานนท์. (2534). **สงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 : ศึกษาจากพงศาวดารพม่า ฉบับราชวงศ์คองบอง.** กรุงเทพฯ: ศยาม

สุภรณ์ โอเจริญ. (2541). **มอญในเมืองไทย.** โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุรินทร์ เหลือละมัย. (2538). **ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์นครชัยศรี – คูบัว ใน ราชบุรี รุ่งอรุณแห่งปีสืบสานวัฒนธรรมไทย.** ราชบุรี: สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดราชบุรี.

แสงโสม เกษมศรี, ม.ร.ว.; และ วิมล พงศ์พิพัฒน์. (2523). **ประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325-2394).** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.

ฮอลส์. ดี.จี.อี. (2522). **ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้.** แปลโดย วรณยูพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา; และ คนอื่นๆ. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

วารสาร

ปาริชาติ วิลาวรรณ. (2527, กรกฎาคม-กันยายน). การส่งของป่าเพื่อเป็นสินค้าออกในสมัยกรุงศรีอยุธยา. **เมืองโบราณ.** 10(3) : 83-103.

มาลินี คัมภีร์ยานนท์. (2527, เมษายน-มิถุนายน). เครื่องถ้วยจีนพบที่ราชบุรี. **เมืองโบราณ.** 10(2) : 31-45.

วิทยานิพนธ์

- ตราชู สุวรรณานนท์. (2519). **ปัญหาเศรษฐกิจและการเมืองของไทยหลังจากทำสนธิสัญญาบาวริง ปี พ.ศ. 2398 จนถึงปี พ.ศ. 2453**. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- บัณฑิต แทนพิทักษ์. (2528). **การปฏิรูปการปกครองแผ่นดินในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2431)**. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.
- ประทีป สะเพียรชัย. (2539). **การบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อนการปฏิรูปการปกครอง(พ.ศ.2325-พ.ศ.2435)**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์). บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- มนัส ัญญูเกษตร. (2520). **การปฏิรูปการปกครองมณฑลราชบุรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- วรรณิ จันทรวงศ์. (2535). **นโยบายรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง**. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- สุภรณ์ โอเจริญ. (2519). **ชาวมอญในประเทศไทย : วิเคราะห์บทบาทในสังคมไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

บันทึกการสัมภาษณ์

- พระอธิการนุชิต วชิรวิฑูม เจ้าอาวาสวัดখনอน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตยา พลธานี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดখনอน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี เมื่อ 22 มกราคม 2549.

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ชื่อ ชื่อสกุล	นางสาวนิตยา พลขำนิ
วันเดือนปีเกิด	2 พฤษภาคม พ.ศ. 2514
สถานที่เกิด	88 หมู่ 1 บ้านเขวา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	158/4 หมู่ 2 ตำบลเตาปูน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี รหัสไปรษณีย์ 70120
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	ครู
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนช่องพรานวิทยา ตำบลเตาปูน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2532	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนสารคามพิทยาคม
พ.ศ. 2536	ศศ.บ.(ประวัติศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยบูรพา
พ.ศ. 2540	ศษ.บ.(แขนงมัธยมศึกษา วิชาเอกสังคมศึกษา) จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
พ.ศ. 2548	กศ.ม.(ประวัติศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ